

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**BUKET UZUNER'İN TABİAT ÜÇLEMESİNİN (SU, TOPRAK, HAVA)
EKOKRİTİSİZM AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

ALİ DANIŞMAN

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ CELAL ASLAN

VAN – 2022

KABUL VE ONAY

Ali DANIŞMAN tarafından hazırlanan “BUKET UZUNER’İN TABİAT ÜÇLEMESİNİN (SU, TOPRAK, HAVA) EKOKRİTİSİZM AÇISINDAN İNCELENMESİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Celal ASLAN Türk Dili ve Edebiyatı ABD/ Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Başkan: Doç. Dr. Seyit Battal UĞURLU Türk Dili ve Edebiyatı ABD/ Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye: Unvanı Doç. Dr. Macit BALIK Türk Dili ve Edebiyatı ABD/ Bartın Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Tez Savunma Tarihi:	/...../.....
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (17.01.2022)

(İmza)

Ali DANIŞMAN

Yüksek Lisans Tezi

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ocak, 2022

BUKET UZUNER'İN TABİAT ÜÇLEMESİNİN (SU, TOPRAK, HAVA) EKOKRİTİSİZM AÇISINDAN İNCELENMESİ

ÖZET

Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları serisi içinde yer alan *Su, Toprak, Hava* romanları, Türk edebiyatında yeni bir yönelim olarak görülen çevre-yazın türünde yazılmış bir Buket Uzuner çalışmasıdır. Yazar, romanda geçen olayları günümüz Anadolu'sunda yaşamakta olan tüm kültürlerin özünde var olan kadim Kaman gelenekleri ile Orta Asya ve Sibirya mitolojilerinden esinlenmek suretiyle kurgulamıştır. Romanlarda yer alan kahramanlar bugünün dünyasında yaşayıp bu zamandaki sorunlarla baş ediyor görünseler de aslında gerek yaşam biçimleri gerek düşünce yapıları ile geleneksel kültürden kopmamışlardır.

Yazar, mitolojik unsurları destek yaparak oluşturduğu romanlarını, erkek egemen zihniyetin kadın ve çevreyle ilgili sorunların kaynağı olduğunu savunur. Baskı ve zorbalığa dayalı ilişkilerle oluşturulmuş bu âlemde özlenen ve arzu edilen yaşama çevreyle ilgili sorunların feminist bir yaklaşımla ele alınarak erişilebileceğini söyleyerek bu eserleri ekoeleştirel bir yaklaşımla oluşturmuştur. Konuların seçimini de şehirlerin kentsel ve kültürel yapılarını, kentte yaşayan insanların tutumlarını göz önüne alarak yapmıştır.

Serinin ilk kitabı olan *Su* romanında konu çevreyle ilgili sorunlar çerçevesinde aile içi şiddet ve kadın cinayetleridir. İkinci kitap olan *Toprak*'ta konu, kültürel mirasımızın talan edilmesiyle sonuçlanan tarihi eser kaçakçılığıdır.

Aslında “*Su, Toprak, Hava, Ateş*” olan dört elementin anlatılacağı bir dörtleme olacağı belirtilen roman serisinin üçüncü kitabı olan *Hava*’da ise bütünüyle çevre sorunlarına yönelen yazar nükleer enerjinin yanı sıra veganlık ve vejetaryenlik gibi konularını da ele almıştır. Serinin üç kitabındaki konuların tümünde hırsına ve açgözlülüğüne yenik düşen insanın hem kendisine hem de diğer canlılarla birlikte içinde yaşamakta olduğu doğaya ve kültüre verdiği zararlar vardır. Bu arada yol göstermeyi de unutmayarak bu zararlı insanların karşısına Kaman geleneğini yaşatmakta olan Umay Nine ile onun torunu olan Defne Kaman’ı koyarak iyi bir insan olmanın yollarını göstermeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk mitolojisi, Kamanlık geleneği, ekoeleştiri, ekofeminizm, çevre sorunları.

Sayfa Sayısı: x+94

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Celal ASLAN

M.Sc. Thesis

DANIŞMAN Ali

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

January, 2022

AN EXAMINATION OF BUKET UZUNER'S NATURE TRILOGY (*WATER, EARTH, AIR*) IN TERMS OF ECOCRITISM

ABSTRACT

Water, Earth, Air novels, which are included in the series of Misfits Defne Kaman's Adventures, are Buket Uzuner's work written in the environment-literary genre, which emerged as a new breath in Turkish literature. The author has fictionalized the events in the novel by being inspired by the ancient Kaman traditions and Central Asian and Siberian mythologies, which are still alive in today's Anatolia and exist in all cultures. Although the heroes in the novels seem to live in today's world and cope with the problems of this time, in fact, they have not broken away from traditional culture with their lifestyles and mentality.

The author writes his novels, which she created by supporting mythological elements; It has been created by feeding it with an ecofeminist approach, which argues that the source of women and environmental problems is the male-dominated understanding and argues that the longed and desired life in this world built with relations based on domination can be achieved by dealing with environmental problems with a ecocritical approach. She made the selection of the subjects by considering the urban and cultural structures of the cities and the attitudes of the people living in the city.

In the novel *Water*, the first book of the series, the subject is domestic violence and femicide within the framework of environmental problems. In the second book, *Toprak*, the subject is the smuggling of historical artifacts resulting in the plunder of our cultural heritage. In *Air*, which is the third book in the series of

novels, which is stated to be a quartet in which the four elements, which are actually "*Water, Earth, Air, and Fire*", will be explained, the author, who focuses entirely on environmental problems, also deals with nuclear energy and veganism and vegetarianism as well as this subject. In all of the subjects in the three books of the series, there is damage to the nature and culture in which a person succumbs to his greed, as well as to himself and other living things. In the meantime, by not forgetting to show the way, she tried to show the ways of being a good person by putting Umay Nine, who is keeping the Kaman tradition alive, and Defne Kaman, her granddaughter, against these harmful people.

Key Words: Turkish mythology, Kaman tradition, ecocriticism, ecofeminism, environmental issues.

Quantity of Page: x+ 94

Supervisor: Dr. Celal ASLAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	10
ÇEVRE, ÇEVRESEL SORUNLAR VE EKOLOJİ.....	10
1.1. Çevre Kavramı	10
1.2. Çevresel Sorunlar	11
1.3. Ekoloji (Çevrebilim)	13
1.3.1. Ekolojinin Konusu	15
1.3.2. Ekokritisizm ve Edebiyat	16
II. BÖLÜM	20
MİT, MİTOLOJİ VE TÜRK MİTOLOJİSİ	20
2.1. Mit	20
2.2. Mit ve Edebî Eser Arasındaki İlişki	22
2.3. Mitoloji	23
2.4. Türk Mitolojisi	24
2.5. Türk Edebiyatında Türk Mitolojisi.....	26
2.6. Ekoeleştirel Açıdan <i>Su-Toprak-Hava</i> Üçlemesinde Türk Mitolojisi	28
III. BÖLÜM.....	38
<i>SU-TOPRAK-HAVA</i> ÜÇLEMESİNDE EKOELEŞTİRİ	38
3.1. Doğa ve İnsan.....	38
3.2. Kadın ve Doğa.....	49
3.3. Doğa ve Hayvan Katliamı.....	53
3.4. Küresel Isınma.....	63
3.5. Çevre Kirliliği	67
3.5.1. Su Kirliliği	72
3.5.2. Nükleer Kirlenme.....	73
3.5.3. Hava ve Hava Kirliliği	77
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	92
ÖZ GEÇMİŞ	

TEZ ORJİNALLIK RAPORU

ÖN SÖZ

Çalışmanın amacı yirmi birinci yüzyılın önemli yazarları arasındaki isimlerinden biri olan Buket Uzuner'in *Su*, *Toprak* ve *Hava* eserlerinin ekoeleştiri açısından incelemektir. Buket Uzuner'in doğa eleştirilerinin ve mitolojik unsurların içinde yer aldığı *Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları* kapsamındaki *Su* (2021), *Toprak* (2015), *Hava* (2018) eserlerini ekoeleştiri açısından incelemek amacıyla bu tezi hazırladık.

Uzuner yazarlık yaşamına 1975 yılında *Dönemeç* dergisinde yayımlanan bir öyküsü ile başlar. Bu öykü sonrasında çeşitli dergilerde öyküleri yayımlanmaya devam eder. Aynı zamanda öykü dışında deneme, gezi yazısı gibi farklı türleri de denemiş, bu alanlarda yazdığı eserler çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanır.

Kendisinden romancı, öykücü ve gezi yazarı olarak bahseden Uzuner, kendi resmi internet sayfasında bu sıfatlara ek olarak çevrebilimci, feminist, hayvan hakları ve çevre savunucusu sıfatlarını da ekler. Uzuner'in romanları on dilde yayımlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde çevre, çevresel sorunlar ve ekoloji konularına yer verilmiştir. İkinci bölüm, mit, mitoloji ve Türk mitolojisinin ele alındığı bölümdür. Üçüncü bölümde ise romanların olay örgüsü ve eserlerde işlenen ekokritik unsurlar ele alınmıştır. Tez çalışması boyunca yapılan tüm belirlemeler hakkındaki değerlendirmelere sonuç bölümünde yer verildi.

Çalışmada tırnak içinde verilmiş olan alıntılar kaynaklardaki asılları hiç değiştirilmeden yazılmış; alıntılarda var olan noktalama ve yazım eksiklikleri tamamlanmış; imla hususunda TDK yazım kuralları esas alınmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bana yol gösteren, yönlendirmeleriyle farklı açılardan bakmama yardımcı olan, tez konusunun tespitinde ve tezin yazım aşamalarında sürekli destekte bulunan, mütevazı kişiliğinin yanında derin bilgisiyle her an yanımda olan danışman hocam Dr. Öğr. Ü. Celal ASLAN'a teşekkürlerimi en samimi duygularıyla sunmayı bir borç bilirim.

Çalışma sürecimde öneri ve tavsiyeleriyle ufkumu açan Doç. Dr. Seyit Battal UĞURLU'ya, hemen hemen her konuda doyurucu bilgilere sahip olan ve her fırsatta

bu bilgileri benimle paylaşan Dr. Öğr. Ü. Mehmet Şirin DEMİR'e ve son olarak desteklerini her zaman arkamda hissettiğim aileme teşekkür ederim.

Ali DANIŞMAN

VAN-2022

GİRİŞ

Roman türü Türk edebiyatında Tanzimat dönemi ile birlikte boy göstermeye başlamıştır. Önceki zamanlarda romanın yerini tutan türler, mesneviler ve halk hikâyeleridir. Tanzimat Fermanı ile başlayan Batılılaşma hareketleri edebiyatta da kendini göstermiştir ve Türk edebiyatçıları Batılı anlamda roman çalışmalarına bu dönemde başlamışlardır.

Türk edebiyatı, roman türüyle ilk kez Yusuf Kamil Paşa tarafından Fenelon'dan çevrilmiş olan *Telemaque* (*Telemak*) adlı eserle karşılaşmıştır. Edebiyatımızda yazılmış ilk yerli romanımız olan *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* ile başlayan Türk romancılığı, Tanzimat edebiyatı ile bir giriş yaptıktan sonra yoluna emin adımlarla devam ederek zaman içinde yerini sağlama almıştır.

Türk romancılığı ilk yıllarında topluluk oluşturma anlayışını benimsemiş; yazarların büyük bir bölümü Batılı edebî akımların etkisiyle kurmuş oldukları edebî topluluklara girmiş ve o toplulukların anlayışları doğrultusunda romanlar yazmışlardır. Tanzimat edebiyatından Millî Edebiyata kadar olan süre zarfında bu anlayış devam etmiştir. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllara denk gelen dönemin ilk yıllarında topluluk etrafında toplanma anlayışı bir müddet daha devam etmişse de daha sonra Türk romancılığı kendi yolunu yavaş yavaş da olsa bulmaya başlamıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazarlar, genel olarak topluma eğilmiş ve bazı gerçekleri dile getirmeyi hedeflemişlerdir. İçlerinden bazıları sorunları çözmeye çalışırken bir kısmı eleştiri yapmayı tercih etmişse de gerçekçilik ile yapmayı hedefledikleri, daha çok gördükleri ile gözlemlediklerini yansıtır sergilemekle sınırlı kalmıştır. Bu dönemde üç önemli yazar olan Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Reşat Nuri Güntekin; Tanzimat ile başlayan köye ve Anadolu'ya yönelme hareketini bilinçli olarak geliştirmiş ve yapıtlarını da bu doğrultuda oluşturmuşlardır.

Tüm yeryüzünü kasıp kavuracak olan savaş rüzgârlarının sert esmeye başladığı zaman olan 1940'lı yıllara gelindiğinde ilk romanlarını bu dönemde yayımlayan roman yazarlarında toplumsal kaygıların ağırlık, toplumsal konuların çeşitlilik kazanması dikkat çekmiştir. İlk romanlarını 1940'lı yıllarda yayımlamış

toplumcu gerçekçi yazarlar; Cevdet Kudret Solok, Kemal Bilbaşar, Samim Kocagöz ve Faik Baysal'dır. Ahmet Hamdi Tanpınar ile Abdülhak Şinasi Hisar eski edebiyata duydukları hayranlık nedeniyle bu gruptaki yazarlardan değişik bir yapıda eser vermeye devam etmişlerdir. Cumhuriyet dönemi romanına deniz insanlarının yaşamöykülerini ilk kez getiren Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı) da bu yönüyle dikkatleri üzerine çekmiştir.

II. Dünya Savaşı'na teğet geçen genç Cumhuriyet Türkiye'sinin içinde bulunduğu yaşam koşulları, sürmekte olan savaş ve yeni oluşmaya başlamış olan siyasal süreç, bu dönem yazarlarını yeni konulara yönlendirmiştir. Dolayısıyla Türk edebiyatında "Köy Edebiyatı" adı altında, 70'li yıllara dek genişleyip uzanan farklı bir dönem başlamıştır. Köyün ve köylülerin sorunlarına yönelen yazarlar da bu dönemde filizlenmeye başlamışlardır. 50'li yıllar İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme denk gelmiştir. Dünyanın akışını ve kaderini değiştiren savaş yıllarında yetişme süreci yaşayan, kökeni köy olan ve Köy Enstitülerinden mezun olarak edebiyata yönelen birçok yazar bu edebiyata yönelik romanlar yayımlama çabası içine girmişlerdir. Kemal Tahir, Orhan Kemal, Fakir Baykurt, Yaşar Kemal ve Talip Apaydın gibi isimler bu dönemde roman türünde eser vermiş yazarlardır.

60'lı yıllara kadar toplumcu gerçekçiliğin giderek daha ağırlık kazanmaya başladığı Türk romancılığında, altmışlı yıllar sonrasında ele alınan konular hem çeşitlenmiş hem de roman yazma yöntemlerinde bir değişim ve gelişim gözlenmiştir. Bu yıllardan başlamak suretiyle yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik değişimler, bu değişimlerin ardı sıra oluşup gelişen tüm sonuçlar, yazarlar tarafından üzerinde hassasiyetle durulmuş, dikkatle ele alınmış bu konular kapsamında birçok eser yazılmıştır. Bu dönemde öne çıkan yazarlar arasında Hasan İzzettin Dinamo, Rıfat Ilgaz, Mehmet Seyda, Yusuf Atılgan, Yaman Koray, Nezihe Meriç, Emine Işınsu ve Peride Celal gibi isimler sayılabilir.

Roman yazarlarının sayısında gerçekleşen en büyük artış 1970 ile 1980 yılları arasında olmuştur. Bu dönemde yalnızca yazar sayısı artmakla kalmamış, söz konusu artışla birlikte, romanlarda ele alınan konularda çeşitlenme, toplumsal sorunlara yönelimde de aynı oranda artış gözükmektedir. Bir taraftan köyün ve köylülerin sorunlarının dile getirilmesi sürmekteyken, belgelere dayandırılarak oluşturulan

tarihî romanlar ve bu romanlarla aynı zamanda ortaya çıkan Almanya'daki göç olayları, farklı biçimlerde Türk edebiyatında boy göstermeye başlamıştır. Almanya'ya çalışmak için göç eden ailelerin çocukları hiç tanımadıkları bir ülkeyle ve toplumla karşı karşıya kalmışlardır. Çocuklar dil ile ilgili birçok sorun yaşadığı gibi çocukların aileleri de çalışma ortamlarında bir takım sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Vatan hasreti, Alman toplumuna uyum sağlayamama yüzünden yaşanan sıkıntılar, yazarların o dönemde ele aldığı konular olmuştur. Bu yıllarda dikkat çeken yazarlardan bazıları; Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat, Abbas Sayar, Bekir Yıldız, Adalet Ağaoğlu, Muzafer İzgü, Oğuz Atay, Selim İleri, Erol Toy, Sevgi Soysal, Vedat Türkali ve Pınar Kür'dür.

Bu yazarların yanı sıra Nobel ödüllü yazar Orhan Pamuk başta olmak üzere Ahmet Altan, Ayla Kutlu, Ahmet Yurdakul, Latife Tekin, Mehmet Eroğlu gibi yazarları da anımsatmamız yerinde olacaktır. Bu yılların ilgiyi üzerinde toplayan yazarları arasında Nedim Gürsel, Zülfü Livaneli ve Hıfzı Topuz gibi yazarlar da vardır. Sözü edilen bu süreçte Türk romanına hem konu çeşitliliği hem de kurgu değişikliği bakımından katkıda bulunan yazarların arasına *Balık İzlerinin Sesi*, *İki Yeşil Su Samuru* ve *Kumral Ada Mavi Tuna* adlı eserleriyle Buket Uzuner'i de dahil etmemiz mümkündür.

Yukarıda sözü edilen değişim ve yönelim çerçevesinde Türk romanının seksen sonrası dönemde klasik yapısından uzaklaşması ve yeni bir kurgusal anlayışa doğru evrildiğinden söz edilebilir. Yazarlar hareket noktası olarak bireyi seçip daha sonra bireyden hareketle topluma ve toplumun ilgisini üzerine çeken olaylara yönelmiş; insanı gerek birey gerekse toplum düzeni içindeki yeri ile vermek suretiyle başarıyı yakalamışlardır. Bunların yanı sıra bir diğer yeni aşama da romanlarda simgesel anlatım ve kurguya yer verilmesi olmuştur. Bireyin önem kazanıp ön plana çıkması sonucu romanların birinci kişinin ağzından anlatılması yazarların okuyucu ile eser arasından çekilmesini sağlamış, bu da bir yenilik olarak Türk romancılığında yerini almıştır. Belgelere dayandırılarak tarihe yönelme de ilgi çekici konular arasındaki yerini almıştır.

1980 sonrası yazarlarıyla ilgili bir genelleme yaparsak, ilk önemli nokta, romanımızın klasik yapısından uzaklaştırılarak, yeni bir kurgu kazanması olmuştur.

Daha çok bireyden hareket ederek topluma, toplumu ilgilendiren olaylara yönelik yazarlar, insanı birey olarak ve toplum içindeki yeriyle vermekte başarılı olmuşlardır. Ayrıca, romanlarda simgesel anlatım ve kurguya yer verilmesi de roman yazarlığında yeni bir aşamadır. Bireye önem verilmesi, romanda genellikle birinci kişi anlatımının kullanılarak yazarın aradan çekilmesine yol açmıştır.

Bu yıllar siyasi yönden de oldukça hareketli geçen yıllardır. Önce 12 Mart, ardından 12 Eylül hadisesi meydana gelmiştir. Her iki tarihi ve siyasi olaya Türk Edebiyatında rastlamak mümkündür. Daha çok 12 Eylül öncesi ideolojik olaylar üzerinde durulur. Diğer taraftan belgelere dayandırılarak yazılan ve oldukça ilgi çeken bir konu da tarihle ilgili içeriklerdir. Osmanlı İmparatorluğu dönemi, değişik yüzyıllardaki saray hayatı ve saraya yakın çevreleri ele alma eğilimi bu dönemde ele alınan tarihî konulardır. 2000’li yıllara ulaşan Türk edebiyatında roman yazarlarının çoğu kendi edebî anlayışlarını geliştirmiş ve topluluk çevresinde toplanma anlayışından vazgeçmiştir. Buket Uzuner de kendine bu yolu seçen yazarlardan biridir. Buket Uzuner’in *Su*, *Toprak* ve *Hava* romanları bu çalışmanın konusu olduğundan yazarın hayatına değinmek yerinde olacaktır.

Buket Uzuner, Ankara’da doğmuştur. Babası bankacı, annesi ise öğretmendir. Dört kişilik çekirdek ailenin ilk evladıdır. Salih adında bir erkek kardeşi vardır. Babası Hayati Bey, Ankara’nın eski ailelerinden birine mensuptur. Annesi Rabia Hanım İstanbul doğumludur. Annesinin kökeni ise Maraş, Erzincan ve İzmir’e kadar uzanmaktadır. Buket Uzuner babasını muhafazakâr olarak tanımlarken, "Doğu-Batı melezi" olarak tarif ettiği, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji bölümü mezunu olan annesini daha modern bulur” (Uzuner 2002:18). Yazar Uzuner, Ankara’daki Sakalar İlkokulundan 1966 yılında, Anafartalar Kız Lisesi’nden 1972 yılında mezun olmuştur. “Babasının toplumsal konumu itibarıyla davet edildikleri tiyatro, opera ve bale gibi kültürel etkinlikler sayesinde sanatla iç içe bir çocukluk dönemi geçirmiştir” (Bulut, 2020).

Lisans eğitimini Ankara Hacettepe Üniversitesi Biyoloji bölümünde tamamlamış, bu bölümden 1977 yılında mezun olmuştur. Bir yıl süresince biyolog olarak görev yapmış, ardından yüksek lisans eğitimi görmek üzere 1979 senesinde burslu olarak Norveç’e giderek üç sene boyunca burada kalmıştır. 1982’de ABD’deki

Michigan Üniversitesi'nin Halk Sağlığı Okulu'ndaki Çevre ve Su Kirliliği Bölümüne doktora öğrencisi olarak kabul edilmiştir. Bir müddet burada görev yaptıktan sonra yurda dönerek 1984 senesinde ODTÜ Çevre Mühendisliği Bölümünde asistan olarak çalışmaya başlamıştır. Bir yılın sonunda Finlandiya'ya gitmiş; buradaki üniversitenin Mimarlık bölümü doktora öğrenciliğine kabul edilmiş, bir süre konuk akademisyen kapsamında çevre psikolojisi dersleri vermiştir. İstanbul'a döndükten sonra çeşitli iş alanlarında çalışmış, en son yazarlıkta karar kılmıştır.

Yazarlık yaşamına 1975 yılında *Dönemeç* dergisinde yayımlanan “Efendi” adlı öyküsü ile başlamıştır. Bu öykü sonrasında birçok dergide öyküleri yayımlanmaya devam etmiştir. Bu arada öykü dışında deneme, gezi yazısı gibi farklı türleri de denemiş, bu alanlarda ürettikleri de çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmıştır (Uzuner, 2002: 41).

1996'da ABD'de Iowa Üniversitesi'nde “onur üyesi” olmuş, 2004 yılında ODTÜ Senatosunca takdir belgesi ile onurlandırılmıştır. 2016'da Ankara Üniversitesi ve Ankara Öykü Günleri Derneği tarafından Öykü Onur Ödülü'nü, 1993 yılında *Balık İzlerinin Sesi* adlı romanıyla Yunus Nadi Roman Ödülü'nü, 1998 yılında da *Kumral Ada Mavi Tuna* romanı ile İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Ödülü'nü almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Kuruluş yıldönümünde “Cumhuriyetin 75 Başarılı Kadını”ndan bir tanesi olarak seçilmiştir. Küresel ısınma, iklim değişiklikleri, nükleer kirlilik, hayvan ve doğa katliamlarını dile getirdiği, çevresel sorunları tüm kapsamıyla ele aldığı, Türk mitolojisinin unsurlarından yararlanarak fantastik öğelerle beslediği Tabiat Dörtlemesi kapsamında yer alan ilk üç romanı olan *Su*, *Toprak* ve *Hava* adlı romanları yayımlanmıştır (Uzuner, 2018: 2).

“Sekiz dile çevrilen eserleriyle tanınırlığını evrensel boyuta taşıyan Buket Uzuner, günümüz Türk edebiyatının yaşayan en önemli kadın yazarlarından biridir. Kadın bakış açısı ve çevreci duyarlılıkla kaleme aldığı eserlerinde toplumsal olay ve olgulardan yola çıkarak evrensel plana ulaşmayı amaçlamıştır. Gözlem yeteneğini kullanan, seyahatlerinden edindiği izlenimlerini kurgusallaştıran, özellikle romanlarını kaleme almadan önce kapsamlı bir araştırma süreci de geçiren yazar,

topladığı malzeme yığınına edebiyatla bağlantılı bulduğu felsefe ve matematik gibi formüle ederek kurgu dünyasını oluşturduğunu ifade etmiştir” (Kaleli, 2005: 12).

Öykü ile yazarlık serüvenine başlamıştır. Bu türü daha sonra roman, deneme, otobiyografi, gezi türü ve çocuk edebiyatı gibi farklı türlerle zengin bir yapıya kavuşturmuştur. Türk öykücülüğünden “Edebî Soyağacım” olarak adlandırdığı Sait Faik, Orhan Kemal, Nezihe Meriç, Tomris Uyar, Adalet Ağaoğlu, Firuzan, Ayhan Bozırat, Selçuk Baran ve Sevgi Soysal’dan etkilenmiştir. Yabancı öykü yazarlarından O’Henry, Edgar Allan Poe, Oscar Wilde ve Katherine Mansfield’i örnek almıştır (Uzuner, 2002: 47).

Uzuner, günümüz Modern Türk edebiyatında sıra dışı yazınsal yaklaşımları, üslubu, yazarlık yeteneği, dikkat çekmeye çalıştığı konular ve üretken bir yazar olmasıyla kendine özgü bir yer edinmiştir. Farklı yazınsal türlerde yazdığı yapıtları Türkiye’de ve yurtdışında yayımlanan Buket Uzuner’in bu yapıtları şu başlıklar altında toplanmıştır:

Öyküleri:

Benim Adım Mayıs (1986)

Ayın en Çıplak Günü (1988)

Güneş Yiyen Çingene (1989)

Karayel Hüznü (1993)

Şairle Şehri (1994)

Şiirin Kız Kardeşi Öykü (2003)

Yolda (2009)

Bir Yılbaşı Hikâyesi (2013)

Gezi Kitapları:

Bir Siyah Saçlı Kadının Gezi Notları (1989)

Şehir Romantiğinin Günlüğü (1998)

New York Seyir Defteri (2000)

Romanları:

İki Yeşil Su Samuru, Anneleri, Babaları, Sevgilileri ve Diğerleri (1991)

Balık İzlerinin Sesi (1992) – (Yunus Nadi Roman Ödülü – 1993)

Kumral Ada Mavi Tuna (1997) - (İ.Ü. İletişim Fakültesi Ödülü – 1998)

Uzun Beyaz Bulut - Gelibolu (2001)

İstanbulullar (2007)

Su- Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları (2012)

Toprak- Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları (2015)

Hava – Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları (2018)

Biyografi:

Gümüş Yaz Gümüş Kız (2002)

Deneme:

Selin ve Cem'le Yolculuklar (2004)

Benim Adım İstanbul (2011)

Çizgi Roman:

İstanbulullar (2011) (Çizer: Ayşe Nur Atasoy)

Su, Hava, Toprak üçlemesini içeren *Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları* serisi; modernizm, postmodernizmin yanı sıra fantastik (hayali) öğelerle zenginleştirilmiş tam bir sentezdir. Bu seride farklı kaynaklardan yararlanmak suretiyle farklı konuları ele alır. Çevre ve doğa, bu üçlemede konu edildiği ve farklı biçimde yaklaştığı bir konudur. Anlatımını çevre kirliliği ve doğa katliamı üzerine kurarken mitolojik unsurlardan da yararlanmayı ihmal etmemiştir. Mitoloji denildiğinde akıllara Yunan mitolojisi gelmektedir. Mitolojik öğeleri kitaplarında kullanmak isteyen yazarlar da kaynak olarak Yunan mitolojisinden yararlanmakta, eserlerini bu mitoloji doğrultusunda oluşturmaktadırlar. Ancak bu mitolojinin yanı sıra Hint, Mısır, Pers ve Mezopotamya mitolojileri de vardır. Uzuner, tam tersi bir tutum sergileyerek Yunan mitolojisinden yola çıkmak gibi kolay ve herkesçe bilinen bir anlatım oluşturmak yerine Türk mitolojisinden hareket etmeyi tercih etmiştir. Bir yandan kadın olmak, diğer yandan gazetecilikle uğraşmak, bunların yanı sıra çevreye karşı duyarlı bir yaklaşıma sahip olmak özellikleriyle donatılmış bir insanın, yeraltını

ahtapot gibi sarmış olan devasa boyuttaki güç odaklarıyla sürdürmekte olduğu savaşını eserine konu olarak seçmekten çekinmemiştir.

Buket Uzuner'in *Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları* kapsamındaki *Su*, *Toprak*, *Hava* üçlemesinin, Batı edebiyatında oldukça fazla tesadüf edilen çevre-eleştirel yazınının (ekokritisizm) Türk edebiyatında ilk örnekleri olması dikkate değer bir özelliktir.

Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusu olan yapıtlar Buket Uzuner'in yazmış olduğu *Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları* kapsamında yer alan *Su*, *Toprak* ve *Hava* adlı romanlarıdır. Romanlarda kullanılan mitolojik unsurlarla çerçevelenmiş çevre-eleştirel yazın (ekokritisizm) bu üçlü çalışmanın çok önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Romanlarda (ekokritisizm) çevre-eleştirel yazına ilişkin unsurlar belirlenmiş, hangi çevre sorunlarıyla bağlam oluşturduğu saptanıp açıklanmış ve ayrıntılı biçimde irdelenmiştir.

Çalışmanın Önemi

Doksanlı yıllar ve sonrasında konularının çeşitliliği ve yöneldiği kurgusal yenilikler bakımından özgün görülebilecek romancılar arasında yer alan Buket Uzuner, Türk edebiyatında farklı renkler oluşturmayı başarmış yazarlardan biridir. Yurtiçi ve yurtdışındaki üniversitelerde biyoloji ve çevrebilim üzerine eğitim alan Buket Uzuner; aynı zamanda feminist, hayvan ve çevre hakları savunucusu olarak da tanınmaktadır. Uzuner'in her bakımdan çok yönlü ve yeniliklere açık bir yazar olması oldukça dikkat çekici bir özelliktir. Yalnızca roman yazmakla kalmamış, öykü, otobiyografi, deneme ve gezi yazısı gibi farklı türlerde yazarak ne denli üretken bir yazar olduğunu kanıtlamıştır. Çevre-yazın alanında yazdığı *Su-Toprak-Hava* üçlemesinde çevre sorunlarının yanı sıra Türk mitolojisine ilişkin unsurlara da yer vermesi ekokritisizm ve mitoloji gibi iki farklı disiplini buluşturması bakımından bu seriyi özgün kılan taraflardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Bu zamana dek Türk edebiyatında pek işlenmemiş çevre konusunu ele alması ve Türk mitolojisine bu üçlemesinde yer vererek bu üç yapıtı çevresel sorunlarla Türk mitolojisi üzerine kurgulaması bu romanlar üzerinde ekoeleştirel inceleme yapılmasına olanak tanımaktadır. Tüm dünyaca klasik olarak kabul edilmiş Yunan

mitolojisini bir tarafa bırakarak Türk mitolojisine yönelmesi Mitolojik olarak incelenmesine olanak sağlamıştır.

Çalışmanın Amacı

Su-Toprak- Hava üçlüsünün yer aldığı *Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları* adlı seri, birçok farklı konuyu ele alıp işlemekteyken bunun yanı sıra alt noktalarda birçok sosyal konuyu da ele almaktadır. Üçleme; edebiyat dışında resim, müzik, arkeoloji ve mitoloji gibi birçok alandan izler taşımaktadır. Tez kapsamında anlatımın yoğunlaştığı alanlar göz önüne alınarak bu alan zenginliğinin içinden yalnızca ekokritisizm ve mitoloji konuları üzerinde yoğunlaşmak ve kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmek amacı güdülmüştür.

Çalışmanın temel amacını *Su-Toprak-Hava* üçlüsünün yer aldığı *Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları* serisindeki çevresel sorunların mitolojik unsurları da göz önünde bulundurarak belirlenmesidir. Romanlarda yer alan çevresel sorunlar belirlenip kaynak taraması yapılmak suretiyle elde edilen verilerle karşılaştırılarak çevre sorunları üzerinde ne şekilde durulduğu üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Tez konusunun belirlenmesi aşamasında *Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları* serisi ile ilgili olarak herhangi bir çalışma yapıp yapılmadığı araştırılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde bu serideki romanların yazarın öncesinde yer alan diğer romanlarıyla ilgili olduğu saptanmıştır. Ayrıca serideki romanların tek tek ele alındığı birkaç çalışmayla birlikte bu seriye ilişkin üç kitabı da içeren makale düzeyindeki çalışmalar ve bu üç kitaptaki mitolojik unsurları ele alan bir çalışma olduğu belirlenmiştir.

Araştırma ve inceleme aşamasında ekokritisizm ve ekofeminizmin yanı sıra çevreyle ilgili sorunlar ve bu sorunların çözümlerine yönelik yapılmış olan akademik çalışmalar incelenip taranmıştır. Bu kaynaklardan romanlara temel oluşturan ekokritisizm, ekofeminizm ile çevresel sorunlar hakkında kuramsal bilgi aktarılmıştır. Literatürden aktarılan veriler çalışmaların içeriği göz önüne alınmak suretiyle içerik analizi yöntemi kullanılarak sınıflandırılmıştır. Yazar Buket Uzuner hakkında çeşitli kaynaklardan yararlanılarak araştırma yapılmış, gazete ve dergilerde yayımlanan yazı ve röportajlar da incelenmiştir.

I. BÖLÜM

ÇEVRE, ÇEVRESEL SORUNLAR VE EKOLOJİ

1.1. Çevre Kavramı

İnsanların her gün içinde aldırılmaz bir tavırla yaşadıkları çevre için bir tanım yapılması gerektiğinde ilk akıllarına gelen içinde yaşamakta oldukları sosyal ortam olmaktadır. Oysa çevre insanın yeryüzünde ilk ayak izlerini bıraktığı günden bu yana içinde yaşadığı ve görünmez bağlarla oluşturduğu bir ilişki içinde olduğu doğal ortamdır. Anlamsal boyutta ele alınıp TDK sözlüğüne bakıldığında ise çevre için yapılmış çok sayıda tanım mevcuttur. Birçok araştırmacı çevreyi değişik biçimlerde tanımlamıştır.

“Canlı varlıkların yaşamsal bağlarla bağlı oldukları, etkilendikleri ve aynı zamanda çeşitli yollardan etkilendikleri alana çevre denir” (Güney, 2003: 13).

“Canlı varlıkların, hayati bağlarla bağlı oldukları, etkiledikleri ve etkilendikleri mekân birimlerine o canlının veya canlılar topluluğunun yaşam ortamı veya çevre denir” (Erinç, 1984: 3).

Çevre Yasası da çevreyi; “Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam” olarak tanımlamıştır (Keleş ve Hamamcı, 2005: 22).

Çevre insanla arasında oluşan bağ nedeniyle doğa ile insan arasındaki ilişkidir. Diğer canlılarla birlikte doğayla bütünleşik olarak yaşayan insan, doğanın yarattığı çevre sayesinde var olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Doğa tarafından oluşturulan ortamın, ona bir toplum oluşturup içinde yaşama hakkı vermesi, sosyal bir çevre içinde yaşamasını sağlaması da bu ilişkinin bir başka boyutudur. “Dar kapsamda mekân sözcüğüyle ifade edilmek istenen çevre aslında öneminin zamanla artması ve farklı bakış açılarının izlenmesi sonucunda içerik bakımından genişleyerek daha geniş bir anlamsal boyut kazandırılarak kullanılmaya başlanmıştır” (Keleş ve Hamamcı, 1993: 22).

İnsan ve insan dışındaki tüm canlıların yanı sıra bunların dışında kalan diğer mikroorganizmaların yer aldığı grup çevrenin biyolojik tarafını, hava, su ve toprak üçlüsü de fiziki yönünü oluşturmaktadır.

Sosyolojik bağlamda çevre, toplum yaşamı içinde varlığını sürdürmekte olan insanın iletişim ve dolayısıyla ilişki içinde bulunduğu bütün sistemler şeklinde tanımlanabilir. Bu oluşumu adlandıracak en doğru ifadeyi sosyal çevre kavramıyla anlatmak olasıdır. Çevre, insanların çeşitli faaliyetler aracılığı ile sürekli etkileşim içinde bulundukları sosyal ortamlarıdır. Dolayısıyla insana ait olan çevre; onun psikolojik, teknik, ekonomik ve sosyal yaşam şartları ile sözü edilen alanlardaki ilişkilerini etkileyen ve bileşke oluşturan güçleri gerekli duruma getirir. Bu da kendilerine ait çevrelerde yaşam sürdürmekte olan başka yaşam tarzlarının sahip oldukları bu çevrelerin, insan çevresi içinde yer almasını beraberinde getirecektir. Çevre, kapsam bakımından oldukça geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Bu genişlik, birbirinden farklı bilimsel disiplinlerde birbirinden farklı ve değişik yapıda birçok çevre tanımının yapılmasına yol açmaktadır. Keleş ve Hamamcı (1993) çevreyi odak noktasında insanın konuşlandığını düşünmek suretiyle tanımlamış ve çevre için canlı varlıklar üzerinde doğrudan veya dolaylı bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal faktörlerin belirli bir zaman dilimindeki toplamını meydana getiren ortam ve koşullar olarak ifade etmişlerdir.

Çevre “[m]erkezde insanın yer aldığını düşünerek çevreyi; canlı varlıklar üzerinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamını oluşturan ortam ve koşullar şeklinde tanımlanabilir” (Keleş ve Hamamcı, 1993: 22).

1.2. Çevresel Sorunlar

İnsanoğlunun ateşi keşfetmesiyle birlikte yakmış olduğu ilk ateş hem uygarlık hem de çevresel kirlilik için bir başlangıç noktası olmuştur. İlk ateşin havaya saldığı is ve yanma sonucu ortaya çıkan gaz havayı kirletmeye başlamıştır. O günden sonra dünya çevre sorunlarıyla uğraşmaya başlamıştır.

İnsan ile doğa arasında sürüp gitmekte olan ilişki oldukça hassas bir dengeye dayalıdır. İnsanın karşısında doğa hem dost hem de düşmandır. Buzulların arasındaki mağaraların derinliklerinde aç ve donmuş vaziyette sığınmaktayken acımasız doğa

koşullarına karşı büyük bir mücadele sergilemekle başlayan yaşam serüveninde insan, attığı her adımda ardında kendisini sürekli destekleyen doğadan güç ve destek alarak emin adımlarla geleceğine doğru ilerlemeyi sürdürmüştür. Ancak içinde hem denge hem de tezat barındıran bu ilişkinin bozulmasında insanoğlunun bilinçsizce gerçekleştirdikleri etkindir. İnsanoğlu, kendisine hiçbir maddi karşılık gözetmeksizin cömertçe sunulan bu serveti bilinçsizce savurduğu için denge, giderek doğa aleyhine olacak biçimde hızla bozulmaktadır.

Çevre; fiziksel, kimyasal, biyolojik, kültürel ve sosyo-ekonomik kaynak ve değerlerin meydana getirdiği karışık bir sistemdir (Toros vd., 1997: 38). Bu yönüyle çevrenin ve insanın çok farklı ve karmaşık etkileşimi vardır. Çevre, canlıların yaşamları üzerinde etkili olan unsurların bütünlüğüdür (Türk, 1998 :3).

Bugün dünya üzerinde yaşamış ve yaşamakta olan her insanın çevre sözünden algıladığı ilk şey kendisi dışında kalan ve dünyada var olan her şeydir. Dolayısıyla insanın yaşadığı ve çevre olarak adlandırdığı, atmosfer tarafından kuşatılmış olan dünyadan başka bir yer değildir. İnsan yeryüzünün kendisine hazırladığı tüm olumsuz koşullara karşı yaşam mücadelesini yine dünyanın kendisine sağladığı olanakları kullanarak sürdürmeyi başarmış; zaman içinde aklı ve zekâsıyla doğaya hükmeder hale gelmeyi başarmıştır. Ancak doğaya hükmetmek demek onu yok etmek demek değildir. İnsanın birlikte yaşadığı diğer canlıların yaşam hakkına da saygı duyması gerekmektedir. Kürkleri için tilkilerle fokları, öldürdüklerini etleri, canlı yakaladıklarını su parklarına satmak için yunusları, gelenek adına balinaları ve daha bir sürü canlıyı öldürmek doğru değildir. Yapılan her hayvan katliamı doğaya ve insanlığın geleceğine vurulmuş acımasız bir darbedir.

İnsan, dünyayı paylaştığı diğer canlılardan onu üstün ve farklı kılan zekâsı ve düşünme yeteneğinin yanı sıra elde ettiği bu güçten hem destek hem de ivme kazanmıştır. İleriye doğru attığı her adımda etrafını sarıp kuşatan doğada ve çevrede kaynakların sonsuz olduğuna kendisini inandırarak eline geçen her fırsatta doğayı ve çevresini kendi çıkarları doğrultusunda kullanıp sömürmekten geri durmamıştır. Sınırsız zannettiği kaynakların zamanla tükenmeye başladığını fark ettiğinde ise önlem almakta ne kadar gecikmiş olduğunun ancak farkına varmıştır.

Makineleşmenin başlaması, buharla çalışan güç kaynaklarının keşfi sonrasında başlangıç noktası 18. yüzyılın ikinci yarısı olan ve İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi, başta İngiltere olmak üzere birçok ülke ekonomisinde büyük ve kökü derinlere kadar uzanan bir değişime neden olmuştur. Tekstil ve demir çelik sektörlerinin öncülüğünde başlayan bu hareket, şehirlerde nüfus artışı, sömürgeciliğin yayılması, çevre sorunları gibi birçok sorunun da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnsanın çevreye karşı bu aldırılmaz tavrının altında yatan en büyük nedenin ekonomi olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Toprağa bağlı ekonomik anlayışın yerini üretime dayalı sanayi anlayışının almasından dolayı köyden kente büyük bir göçün başlaması, hızla artan kent nüfusu hızlı ve çarpık kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Birbiri ardı sıra devam eden sanayi devrimleri 20. yüzyıla gelindiğinde teknolojik gelişmeyi de yedeğine alarak dünyayı değiştirip geliştirmeye devam etmiştir.

Bu gelişim ve değişimin kaçınılmaz acı sonuçları ise çevreyle ilgili sorunların sınırları aşarak tüm dünyayı ve insan yaşamını tehdit eder hale gelmesi, doğal yaşam dengesinin günden güne bozularak çeşitli olumsuzluklar biçiminde kendisini göstermesine yol açmıştır.

Yeryüzünün karşı karşıya bulunduğu bu çevre sorunlarının küresel karakteri insanlığın en büyük ortak endişesidir. 20.yüzyılda ortaya çıkan ve 21. yüzyıla devam eden temel sorunlar küresel ölçekte; iklim değişikliği, sınır aşan su ve hava kirliliği, kimyasal kazalar, tehlikeli atıkların taşınımı gibi sorunlardır. Çevre ile ilgili bu sorunlar bu konuda birçok kişinin ve bilim adamının dikkatlerini uluslararası çevre antlaşmalarına vermesini sağlamışlardır. Bu antlaşmaların bazıları ozon tabakasının korunması, okyanusların korunması, hava kirliliği ve iklim değişikliği gibi sorunları içermiştir (Sonnenfeld, David, Mol, Arthur , 2002:1323) .

1.3. Ekoloji (Çevrebilim)

Sözcük olarak ‘ekoloji’, eski Yunan dilinde “ev (evcik), mesken ve konut” anlamına gelen “oikos” ve “bilim” anlamında kullanılan “logos” sözcüklerinden oluşmaktadır. “Bu ifadeler doğrultusunda ‘ekoloji (oekoloji)’ sözcük olarak ‘konut bilimi’ ya da ‘ev ekonomisi bilimi’ anlamına gelmektedir” (Çepel, 1992: 13).

Ernest Haeckel isminde bir biyolog ilk kez 1866 yılında ekolojiyi bir kavram olarak ortaya atmıştır. Ernest Haeckel için çevre bilim (ekoloji) “Tabiatın ekonomik durumuyla ilgilenen hayvanlar ile bitkilerin kendi organik ve inorganik çevreleriyle olan ilişkilerinin, diğer bir söylemle canlıların ortaya çıkış durumlarıyla ilgili karmaşık oluşumları araştıran bilim dalıdır” (Görür, 2011: 2).

Odum’a göre ise çevrebilim (ekoloji), bitkilerin, hayvanların, mikroorganizmaların ve insanların birbirleriyle bir dengede yaşamalarıdır. Ekoloji, sadece organizmalarla değil, aynı zamanda topraklarda, okyanuslarda, havada ve tatlı sularda oluşmakta olan madde döngüsü ve enerji akışı ile de ilgilendiğinden dolayı ekolojinin doğanın işleyişi ve yapılandırması olarak görülmesi olasıdır, böylece insan türünün de doğanın bir parçası sayılması mümkün olabilir (Odum, 1975: 12).

Bu tanımların dışında ekoloji için daha birçok tanım yapılmıştır. Elevli (1998: 7) ekoloji için insan ve diğer canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bilim dalı demiştir. İslam (2000: 78) ise ekolojiyi canlıların yaşamasını ve gelişmesini sağlayan fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörlerin bütünlüğü olarak ifade etmiştir. Güvenç’e göre de (1984: 69) yakın yıllara kadar biyolojinin bir dalı olmak suretiyle yalnızca bitki ve hayvanların çevreleriyle olan ilişkilerini incelemekte olan ekoloji, yetmişli yıllardan bu tarafa çevresel sorunların giderek daha önem kazanması sonucunda insanın doğa ile olan ilişkisini de içermeye başlamıştır.

Şahin (2005: 32) ekolojinin totaliter tarafına değinip insanla olan ilişkisine ait bir tanımla yola çıkmıştır. Şahin’e göre ekoloji, doğada var olan ekolojik sistemleri daha iyi anlamının bilimidir. Birbirleriyle çatışma içinde olan, birbirlerini yiyerek yaşamlarını sürdüren organizmaları göz ardı etmemektedir. Dolayısıyla, bir birey eğer öz bilince sahipse, insanlığı köpek ile çocuk örneğine indirgemek suretiyle insanlık dışı bir düşüncenin örümcek ağlarına takılmaz. “Ekoloji bilimi yağmuru ve bulutu, suyu ve ateşi, toprağı ve ağacı, acıyı ve sevinci, ölümü ve yaşamı; yani doğanın tüm döngülerini diyalektik bir çerçevede algılamak ve algılamanın da ötesine aşarak bu farkındalıkla harekete geçmeye yönelik bir bilimdir.”.

Konuyla alakalı olarak yapılan tanımlarda insan ve doğa temel unsurlardır. Genel anlamda bir tanım yapmak gerekirse; ekoloji, canlıların birbirleri ve içinde

bulundukları çevreleriyle olan ilişkilerini bütünüyle ele alarak bu ilişkileri tüm yönleriyle anlayıp açıklamaya çalışan bilim dalıdır, denilebilir. Ekoloji genellikle insan dışında kalan diğer canlılar olan bitkilerle hayvanlar arasındaki yaşamsal bağlantıları ve sonrasında da bitkiler ve hayvanlar ile onları çevreleyen dünya arasındaki yaşamsal bağlantıları araştırmaktadır. Bunların yanı sıra ekosistemlerin faydaları ve dünyadaki kaynakların gelecek kuşaklar için “sürdürülebilir kalkınma” kapsamında çevrelerinin sağlıklı durumda kalmasının sürekliliği açısından nasıl kullanılması gerektiği konusunda bilgi aktarımı sağlamaktır.

Ekoloji, aynı zamanda ekosistem çalışmalarına yönelik bir bilimdir. Ekolojik denge demek, ekosistemlerin, türlerin diğer türler ve çevreleri ile bir ortamda yer aldıkları bir denge durumunda nasıl örgütlü olunması gerektiğini tanımlayan bir kavramdır. Ekolojik dengenin bilimsel bağlamda tanımı ise aşamalı değişiklikler doğrultusunda genetik türler ile ekosistem çeşitliliğinin bir dereceye kadar değişmeden kaldığı bir organizma topluluğu olma kapsamında canlı ve oldukça hareketli bir denge durumudur. Ekolojide yalnızca canlı varlıklar değil cansız varlıklar da önemlidir. Canlı ve cansız varlıklar da karşılıklı bir etkileşim içine girmektedirler. Canlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri birbirlerine destek olmalarına ve cansız varlıkların sağladığı ortam koşullarına bağlıdır.

1.3.1. Ekolojinin Konusu

Geniş bir inceleme alanına sahip olan ekoloji biliminin tek bir bilgi türüyle yetinmesi mümkün değildir. Zira insan ve doğayla alakalı olan her şey ekolojinin inceleme sahası kapsamındadır. Tüm canlı türlerinin çevrelerine uyumlu olacak biçimde nasıl yaratıldıklarını, varlıklarını sürdürebilmeleri için hangi ortam ve koşullara gereksinim duyduklarını, besin ve enerji ihtiyaçlarını nasıl ve ne şekilde karşıladıklarını, diğer türlerle olan ilişkilerini; türün kendi bünyesindeki aktörlerin nasıl organize olduklarını ve birlikte bir topluluk meydana getirdiklerini inceler (Dartma, 2005: 18-27). Dolayısıyla ekoloji, biyolojinin bir dalıyken, zamanla sosyal bilimleri de kapsayacak duruma yükselmiştir. Bu kapsayıcılığı ileriye taşımak gerekirse Muslu’ya (1983: 7) göre bugünkü kullanım sahasına göre ekoloji, yalnızca canlı varlıkların hem çevreleri hem de birbirleriyle olan ilişkilerini incelemekle yetinmez, o artık tüm çevresel sorunları konusu dahiline almış olan bir bilim dalı durumundadır. “Bugünkü ‘çevrecilik’ ve ‘ekoloji’ terimleri genellikle birbirlerinin

yerine ve eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak ekoloji aslında daha da geniş bir kapsama sahiptir ve çevreciliğin bilimsel yönünü ifade etmektedir” (Bayraktar, 1992: 27).

Geniş kapsamlı bir bilim olan ekoloji için bir sınır çizgisi belirlemek olası değildir. “Ekolojinin konusu, yaşayan organizmaların karşılıklı ilişkileri ve bu ilişkilerin olduğu çevrelerin incelenmesidir” (Çepel, 1992: 4). Ekolojik araştırmaların çıkış noktası insan, bitki, hayvan ve mikroorganizmaların oluşturduğu canlılar dünyasındaki ilişkilerin ilkelerini ve temel noktalarını arayıp bulmaktır.

Ekoloji, yeryüzünde var olan canlı ve cansız tüm varlıkların gelecekleri hakkında bir kestirim yapabilecek en önemli bilim dalıdır. Bu nedenle Muslu’ya (1983: 7) göre ekoloji, varlıkların birbirleriyle olan ilişkilerini incelemekle yetinecek bir bilim dalı olmaktan çıkmakta ve tüm çevresel sorunları konu dağarcığına katan bir bilim dalı durumuna gelmektedir.

Dünyadaki varlıkların yaşamları hem birbirine bağlıdır hem de bu varlıkların kendi içlerinde ve birbirleriyle uyumlu bir iletişim içinde oldukları bir organizasyon gerektirmektedir. Bu sistemi anlamak için en uygun bilim dalı ise ekolojidir.

1.3.2. Ekokritisizm ve Edebiyat

Çevresel sorunlar 1960’lı yıllardan itibaren görmezlikten gelme sınırını aşmış ve dolayısıyla da ekolojik araştırmalar dünya gündeminde ilk sıralarda yer almaya başlamıştır. Biyolog olan Rachel Carson 1962 yılında *Sessiz Bahar (Silent Spring)* adlı bir eser yayımlamıştır. Eser yayımlanır yayımlanmaz modern çevreciliğin başlangıcı sayılmıştır. ‘*Sessiz Bahar (Silent Spring)*’ adlı yapıt ilk kez, teknoloji yüzünden doğada yol açılan ve tamir edilmesi bir daha asla mümkün olmayacak zararları ortaya çıkarmıştır (Tudge, 1999: 36). *Sessiz Bahar*’da Carson, tarımsal üretimden alınan verimin daha çok olabilmesi için toprakta yaşayan birçok zararlı organizmayı öldürmekte kullanılan kimyevi ilaçların ve bilhassa DDT adlı maddenin bu kullanım sırasında başta insan olmak üzere tüm canlılara ölümcül olacak derecede zarar vermekte olduğunu iddia etmiştir. İnsanın da ekosistemin bir parçası olduğu göz önünde tutularak bu kimyasal maddelerin hangi yaşta olduğu fark etmeksizin tüm insanların vücuduna bir şekilde girdiği ve “anne sütünde hatta doğmamış

bebeklerin hücrelerinde bile bulunduğu *Silent Spring*'de dile getirilmiştir (Carson, 1962: 22). İlerleyen süreçte çevreci toplumsal hareketin nirengi noktasını meydana getiren *Sessiz Bahar*, ilk yasal etkiyi de 1971 yılında bu ilacın yasaklanmasıyla gerçekleştirmiştir.

Ekoeleştiri (çevreci eleştiri) kavramının ortaya çıkışı ise çevre ve çevrenin en mühim ve ayrılmaz parçası durumundaki insan arasındaki sarsılmaz bağların edebî bir kuram olarak düşünülmesiyle mümkün olmuştur. Ekoeleştiri o zamana dek göz ardı edilen doğayı ciddiye almış, çevresel sorunlara somut kanıtlarla destek vererek doğanın bilimsel bir gerçek olarak onaylanmasını sağlamıştır. Bulut'a (2005: 81) göre edebiyatın temel amacı, ekoeleştirel düşünce kapsamında, insanın fiziksel çevresiyle olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine olanak tanıyarak ekolojik bilinçlendirme meydana getirmek ve bu yöntemle doğanın kötü muameleye maruz kalmak suretiyle bilinçsiz bir biçimde yok edilmesini önlemek olmalıdır.

Hiç bitmeyecek ve hep aynı düzende kalacakmış gibi düşünülen ve bu yüzden hor kullanılarak katledilen doğa karşısında insan sonunda çaresiz kalmaya başlamıştır. Sera gazları etkisi sonucu ortaya çıkan küresel ısınma, asit yağmurları, çölleşme, bitki ve hayvan türlerinden bazılarının yok olması, büyük bir kısmının da giderek neslinin tükenmeye başlaması gibi doğal yaşamı tehdit etmeye başlayan çevre sorunları sadece bölgesel değil küresel boyutta da tehlike unsuru olmaya başlamıştır. Bu nedenle 20. yüzyılın başlarından itibaren daha da büyük artış gösteren hızlı kentleşme, sanayileşme ve diğer teknolojik faktörler, tüm toplumların en önemli sosyal ve politik sorunları arasında yer almıştır. Dünyanın gelecekteki yaşamının tehdit altında olması, çevreyle ilgili sorunların yalnızca ekoloji biliminin çalışma sahası kapsamında olması anlayışından vazgeçilmesini sağlamış ve sorunun disiplinler arası bir nitelik kazanmasına gerekçe olmuştur. Edebiyatın, toplumdaki geniş kitleler tarafından üzerinde önemle durmakta olduğu çevre sorunlarıyla ilgilenmeye başlaması da bu disiplinler arası etkileşimden kaynaklanmaktadır. Çevre sorunu artık tüm bilim alanlarında olduğu gibi edebiyatın da konuları arasında ilk sıralarda yer almakta, çevreyle ilgili sorunlar edebî yapıtlarda oldukça geniş kapsamlı bir şekilde dile getirilmektedir.

Ekokritisizmin bir edebî kuram olarak ortaya çıkışı 1978’li yıllara denk gelmektedir. Bu dönemlerde ilk olarak William Ruekert (1996: 107) ekoeleştiriyi ‘ekolojik prensiplerin edebiyata uyarlanması’ olarak tanımlamıştır. Ruekert’e göre insanın kendisi dışında kalan dünyayı derinlemesine algılamasını temin eden en mühim faktör ekolojidir. Ekoeleştirelinin öncülerinden olan Cheryll Glotfelty (1996: 18) ekoeleştiriyi “fiziksel çevre ile edebiyat arasındaki ilişkinin incelenmesi” şeklinde tanımlamıştır. İki tanımın ortak kesişim noktası çevrenin edebî yapıtların incelenmesi sırasında ekolojik eleştirinin asıl ilgi merkezi pozisyonunda bilimsel ve ekolojik bir kavram olarak ortaya çıkmasıdır. Bugün itibarıyla disiplinler arası bir niteliğe sahip olan ekoeleştirelinin temel tezi, edebî yapıtlarda insanın tartışmasız tek ilgi odağı olma ayrıcalığını kaldırma düşüncesi olmuştur.

“Çevresel duyarlılığın yazınsal çalışmalar sahasında görülmesi seksenli yılların ortalarında Amerika Birleşik Devletleri’nde olmuştur” (Karahana, 2002: 28). “Fakat bu tarihlerden çok daha önce toprağın tahrip edildiği fikriyle ortaya çıkan ve 19. yüzyıl ressamlarından Thomas Cole’ün düşüncelerinde sistematize edilen Leopoldcü düşüncenin kavrama kaynaklık ettiği söylenebilir.” (Balık ve Tekben, 2014: 340). Leopold, toprağın karmaşıklığını ve bu karmaşıklığa müdahale eden insanın doğanın dengesini bozduğunu anlatmadan önce toprağın bir “topluluk” olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Edebiyat alanında çevresel duyarlılığın ortaya çıkmasıyla birlikte bu görüş doğrultusunda yapıtların üretilmeye başlandığı 60’lı yılların sonlarında “Derin ekoloji, toplumsal ekoloji, ekopsikoloji ve ekofeminizm” gibi birçok değişik yaklaşım yöntemi de oluşmaya başlamıştır. Bu yöntemlerin içindekilerden en önemlisi ekofeminizmdir.

“Ekolojik kriz, doğal ve dişil olan her şeyden nefret eden ‘beyaz, batılı ve eril’, felsefi, teknolojik ve ölüm üreticisi sistemlerle bağlantılı. İşçi sınıfının zencilerin, yerli halkların, kadınların ve hayvanların sistematik biçimde aşağılanması, batı uygarlığının temelinde yatan düalist yaklaşımla yakından ilişkili. ” (Berktaş, 1996: 73). Ekofeminist düşüncede olanlar ırkçı yaklaşımlar; cins, yaş, sosyal sınıf ve cinsel tercih ve benzeri kıstaslara dayandırılarak yapılan her türlü baskı ve

ayrımcılığın karşısında yer almaktadır. Edebiyatta çevreci eleştirinin örneklerini yazar Tahsin Yücel'in *Gökdelen* adlı romanında rahatlıkla görebiliriz.

Gökdelen romanında ekonomi adına doğadan izole edilmiş şehirler, acımasızca katledilen lüks ve konformist bir yaşam, yok edilmesi kapitalist düzene göre doğal olan her şey kullanılan ana temalardandır. (Aslan, 2017b: 3)

Çevreci eleştiri, roman alanında kendini göstermesinin yanında tiyatro alanında da kendisini gösterir. Mehmet Baydur çevreci eleştiriye eserlerinde kullanan önemli oyun yazarlarından biridir. Baydur'un *Tensing* adlı oyununda çevreci eleştiriye görmek mümkündür.

Tensing oyunu, çevreci edebiyat eleştirisi bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Baydur'un yaklaşımı, çevre konusunu evrensel bir ölçekte işlemeyi hedeflemiştir. Doğal alanların turizm diyerek tahrip edilmesi meselesi, görünürde insani değerlerin gözetilerek yapılan eylemlerin ardında olan çıkar ilişkilerinin çok boyutlu eleştirisine tematik bir yolla zemin hazırlar. Oyunda, çevre kirliliği önemsenmekle birlikte, batılı adamın doğaya egemen olma arzusunun asıl sorun olarak öne çıkarılır (Aslan, 2017a: 9)

II. BÖLÜM

MIT, MITOLOJİ VE TÜRK MITOLOJİSİ

2.1. Mit

Mit kavramı hakkında birçok tanım yapılmıştır. Çoğu zaman da mitleri inceleyen bilim dalı olan mitoloji kavramı ile de karıştırılır. Günlük dilde abartılmış kurgu inançlara “Mit” adı verilmiştir, denilerek sözcüğün kabataslak bir tanımı dahi yapılmıştır. Ancak mitlere kendi objektifinden bakıldığında görünürde yaşanmış olayların aktarıldığı, genellikle kaynağının bilinmediği, geleneklerin temel alındığı söylentilerin yer aldığı görülmektedir. Mitler, tarih içinde hangi dönemde yaşamışlarsa o dönemdeki ilahi varlıkların yaptıklarını ifade etmek amacıyla iletilen, gerçek ve kutsal özelliği olan kültürel kavramlardır.

Genellikle yapılan tüm çalışmalarda sıklıkla ifade edildiği üzere mythos sözcüğü eski Yunan dilinde “söz, söylenen ve duyulan söz; masal, öykü ve efsane” kavramlarını karşılamaktadır (Erhat, 1996: 5). Mythos, eski Yunan dilinde söz, ölçülü ve uyaklı öykü, masal, destan anlamına gelen “epos”tan farklı olarak, anlatılan öykülerin içeriğine de göndermeler yapmıştır (Emiroğlu, Aydın, 2003: 602). Klasik Türk yazınında mit sözcüğü daha çok Arapça kaynaklı ‘ustûre’ ile bu sözcüğün çoğulu olan ‘esatir’ ya da Farsça kaynaklı ‘fesâne veya efsane’ sözcükleriyle kullanılmıştır. Halikarnas Balıkcısı eskiden efsane, masal ve mit ayrımı yapılmaksızın hepsine esatir dendiğini ifade etmiştir (1998: 11). Aynı anlamı içermediği halde mit yerine kullanılmakta olan mitoloji (Fr. Mythologie) kavramı ise mitlerin doğuşlarını anlatan, anlamlarını yorumlayan bilim dalıdır. Azra Erhat ise “Mythologia kavramı hem mit, masal ve efsanelerin toplandığı kitap hem de ilkçağın sonlarında mythographos (mythos yazarı) adı verilen derleyicilerin yaptığı iş” (Erhat, 1996: 5) şeklinde tanımlamıştır.

Birçok farklı tanıma sahip olan mit kavramı için tarihçiler, yazarlar, araştırmacılar ve düşünürler bu sözcüğe birçok anlamsal boyut yükleyip onu kendi bakış açılarıyla yorumlamışlardır. Klasik çağ öncesinden (arkaik dönemden) geçerli olmak üzere anlamsal değişime uğramış olan mit Veyne’e (2003: 72) göre “kuşkulu bir geleneği niteleyen, hafıften küçümseyici bir sözcük olup çıkmıştır.”. Rönesans sonrasında erken dönem bireylerinin dünyayı açıklayıp yorum yapma çabası olarak

değerlenmiş olan mit için sözlükteki anlamsal boyutu genel bir ifade içeren tanımdır. Bu tanım, tasarım ve anlatım kavramlarını içermemesi yönü açısından yetersiz kalmaktadır. Ancak bu dönemde mitler hâlâ ilahi ve kutsal bir yapıdadır. Modern çağlara gelindiğinde dinden bağımsız bir yaklaşım doğrultusunda bu kutsallıklarından arındırılarak kullanılmaya başlanmıştır. Hatta bilim ve yaşanan gerçeklerle karşılaştırılmasının sonucunda genel tanımları değişmiş; “uydurulmuş, hayali, masalımsı” sözler olarak ifade edilmiştir. Bugünkü jargonda mit kavramı daha çok hakiki olmayan anlamını taşımaktadır (Segal, 2012: 27). Bu yaklaşım ve bakış açısı her ne kadar olumsuz olsa da mitler, yaşamın ve gerçeğin ifadesinde önemli bir görev üstlenmiş ve sanat için önemli bir kaynak ve estetik unsur durumuna gelmiştir.

Ertuğrul İşler, mit kavramını söz üzerinden tanımlamıştır. İşler’e göre mit, “gerçeği imgelerle dile getirmeyi tercih eden uydurma sözdür.” Anlama ve algılama biçimi olarak kabul ettiği mitleri İşler de bir anlatı türü olarak kabul etmektedir: “Mitler gerçeği, yaşamı, Tanrı’yı, evreni kısacası insanı dolaylı yoldan da olsa bir anlama ve algılama biçimidir. Bu yönüyle mitler uydurma, kopya ve gerçek dışı olmaktan uzak, tam tersi gerçeği farklı bakış açısıyla algılamak ve anlamak için insanın düş gücünü kullanarak ürettiği, yenileştirdiği ve zenginleştirdiği insan toplumsal bir varlık olarak buna zorunlu gibi görünür- bir anlatı türüdür”. Yine İşler’e (2004) göre mit bir sestir: “kutsallıktan kaynaklanan, kutsallığı oluşturan ve haklı gösteren olağanüstü sözdür.” (İşler, 2004: 29).

Hasan Boynukara mitleri bir tür dil, bir soyutlama olarak kabul ederek, mitlerin ‘içeriksiz’ bir işaret sistemi olarak farklı bir yolla edebiyata daha bir yakınlığını ifade eder. *Modern Eleştiri Terimleri Sözlüğü* adlı yapıtında mitleri “Kaynakları ve yazarları belli olmayan, dini inançları açıklamaya yardım eden veya bunlara eşlik eden öykülerdir.” (Boynukara, 1997: 174) biçiminde tanımlamıştır.

Özetle “Yapılmış olan bunca tanımdan yola çıkarak mit için oldukça geniş kapsamlı bir tanım yapılacak olunursa “Mitler, insanoğlunun köklerine dayanan, içinde olağanüstü varlıkların yer aldığı, geniş zamanlara seslenen, her dönemde varlıklarını çeşitli göstergeler aracılığıyla sürdüren, çoğunlukla sembolik anlatımlarla örülü, insanlık durumlarının ve yönelişlerinin saklı olduğu, kendine

özgü bir yapıya ve mantık kurgusuna sahip olan, herhangi bir nesnenin veya kavramın varoluşunu dile getiren anonim öykülerdir, metinlerdir, anlatılardır” (Küçükcoşkun, 2016: 84).

2.2. Mit ve Edebî Eser Arasındaki İlişki

Mitolojinin dolayısıyla mitlerin sanatla olan ilişkisi iki boyutta ele alınmalıdır. Bu boyutlardan ilki resim, heykel ve benzeri görsel öğelere dayalı sanat eserleriyle olan ilişkisidir. Burada sanat eseri mitsel bir objedir. Mit ile sanat arasındaki ilişkinin boyutu daha çok sanat tarihçilerini, antropologları, arkeologları ve nispeten de tarihçileri alakadar etmektedir. İkinci boyut olarak, edebî eserlerde mitlerin bir figür halinde bir yapının malzemesini ya da arka planını oluşturması söz konusudur. Bu durumda mitler nesnenin malzemesini mitsel bir anlayış veya mistik bir figür olarak oluşturmaktadır. O halde bir sanat yapıtı için mitlerin nasıl bir anlam içerdiğini ya da sanat yapıtının bir malzemeyi kullanmasının nasıl bir anlam ifade ettiğini anlamak için öncelikle sanatın ne olduğunun ortaya konulması gerekmektedir. Çünkü edebiyatçının yapıtını oluşturmada kullandığı yegâne malzeme dildir. Burada yazarın dil nasıl ve ne şekilde kullandığı önem kazanmaktadır. (Tökel, 2001: 60-62)

Sanat, yeni baştan inşa etme, bir birleşim yaratma faaliyeti olduğundan dolayı sanatçı bu malzemeyi olduğu gibi kullanan biri değildir. Elindeki malzemeyi yepyeni biçimde sunan ve onu işlemek suretiyle değişime uğratan kişidir. Yani sanatçı var olmayan bir şeyi ortaya koymaktadır. O halde sanat eseri yaratmak, var olmayanı ortaya koymak demektir.

Edebiyatçı var olmayanı ortaya koymak için çeşitli objelere başvurmaktadır. Bu obje yaşayan dil olabileceği gibi doğadan seçeceği veya geçmişten çekip çıkarabileceği bir obje de olabilmektedir. Edebiyatçının yapacağı bu seçim konusunda bir sınır kesinlikle yoktur. O halde seçimini yaparken mitlere ve mitolojiye de başvurabilir demektir. Çünkü mitler ve mitoloji, bir edebiyatçı için sınırsız ve sonsuz bir hazine gibidir. Mitoloji aynı zamanda sanatçı için hazır kaynaktır ve okuyucusu için mitlerden yararlanarak onun rahatlıkla okuyup kavrayabileceği metinler kurabilecektir. Bu durum, gayet doğal olarak okurda herhangi bir sorun yaratmayacaktır. Bu açıklamalar doğrultusunda mitlerle edebî

yapıt arasında sağlam bir ilişki olduğu ve bu ilişki bağlamında edebiyat sanatçısının mitlere başvurusunun nedenleri gayet açıktır. (Tökel, 2001: 60-62)

Sanatçı, var olmayan bir şeyi ortaya koyduğuna göre mitlerin gizemli ve büyüleyici geçmişlerinin bu özelliği ortaya koyabilecek bir niteliğe sahip olması edebiyatçıyı adeta cezbetmektedir.

Mitlerin varlık alanlarının sınırsız olması, insanların hafızalarında herkesçe bilinen kalıplara dönüşmeler, estetik objenin okuyucu tarafından anlaşılıp algılanması kolay olacak, dolayısıyla yazar ile okur arasında bir paralellik oluşacaktır. Mitlerin sihirli ve gizemli bir dünyaya sahip olması ve insanlarda kutsal ve mistik bir etki oluşturması yapıtın gizemli ve entrikalarla dolu bir nitelik kazanmasına katkıda bulunacaktır. Mitlerin anlamsal katmanlarının çok tabakalı ve etkin bir yapıda olması yapıtın en ince katmanlarını ve sırlarla dolu yapısını oluşturmak için çok işlevli bir görev üstlenecektir. Üzerinde önemle durulan konulardan biri de mitlerin sanat için vazgeçilmez bir esin kaynağı olmaları sorunudur. “Mitler; taşıdıkları sezgi gücü, yer yer insan yaratılışındaki zaaf ve tutkuları, çağlar üstü bir keskinliğe, çok yönlü bir kullanım imkânına bağlanmış olmalarıyla bugün de sanatın yararlandığı bir ilham ve kültür kaynağıdır” (Necatigil, 1983).

2.3. Mitoloji

Mitoloji sözcüğü Türkçe Sözlükte “Mitleri, doğuşlarını, anlamlarını yorumlayan inceleyen bilim” ya da “Bir ulusa, bir dine, özellikle Yunan, Latin uygarlıklarına ait mitleri, efsanelerin bütünü” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2011: 1691). Mitoloji, mitleri inceleyen bilim dalıdır. Mit bilimi anlamını içermektedir.

Her toplumun kendine ait bir mitolojisi vardır. Bu mitolojiler ait oldukları toplumları bir ayna gibi yansıtmaktadır. Mitolojiler toplumdaki farklılıkları gösterse de tüm toplumların ortak olduğu mitolojik taraflar da vardır. Mitolojilerde yer alan öyküler tamamıyla hayal ürünü sayılmamalıdır. Bunu bir örnekle somutlamak gerekirse “bütün kutsal kitaplarda geçen tufan olayı, aynı zamanda çok eski uygarlıkların mitolojik destanlarında da yer almış; yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda da gerçek olduğu kanıtlanmıştır” (Erdoğan, 2007: 3).

Eski Yunanlıların içten bir şekilde inandıkları Tanrılar, Tanrıçalar ve kahramanlar hakkında uydurdukları mitlerde, yüzyılın soldurmadığı bir güzellik, ifade edilmez bir letafet, derin sembolik manalar vardır. Bu mitler insan zekâsının birer şaheseri olarak otuz asrın ötesinden gelmekte olup, dünya durdukça yaşamaya devam edecektir. Çünkü bunların, yalnız, eski Yunan ve Latin şairleri ve trajedi yazarları üzerinde değil, Rönesans'tan bu yana, gelişen bütün Avrupa edebiyatında, sanatında, büyük tesirleri göze çarpmaktadır. Mitoloji bilinmeden ünlü ressamların tabloları anlaşılmaz, müzeleri süsleyen heykeller seyredilemez. Mitoloji bilinmeden klasik eserler okunamaz” (Can, 1997: 15).

Dünyadaki tüm mitolojilerin kahramanları, tanrıları hangi kültürde yer alıyorsa o kültürün sanatını etkileyip belirlemektedir. Erken ve klasik dönemlerinde dünyadaki sanatlar kendilerine konu olarak mitolojiyi almışlardır. Mısır, Yunan ve Roma sanatları ya da Mezopotamya ve Hint sanatları ve diğerleri büyük ölçüde mitolojik öyküler ve figürler üzerine kurulmuştur. Özellikle Hint ve Yunan mitolojileri içlerinde en çok incelenen ve araştırılan mitolojilerdir. Avrupa'nın sanat ve edebiyatında en etkili olan mitoloji ise Yunan mitolojisidir. Bu nedenden dolayı çağdaş sanatlar ve özellikle de Batı uygarlığını temsil eden Avrupa sanatı ve edebiyatı Yunan mitolojisi temellerine dayandırılmıştır.

2.4. Türk Mitolojisi

Türk mitolojisi Orta Asya'daki binlerce yıl öncesinden oluşmaya başlamıştır ve bünyesinde birçok unsuru barındıran bir yapıdadır. Türk bilim dünyasında Türk mitolojik söylemlerinin Şamanizm'den geldiği düşüncesi hâkimdir. Yapılan incelemelerden yola çıkılarak ve varılan sonuçlara bakılarak Türk Şamanizm'i, Orta Asya, Batı ve Doğu Sibirya'da yaşatılan Türk kültürüne ait değerlerden yola çıkılarak bütün Türklere ait kültürün bel kemiğidir denilebilir. (Arslan, 2007: 53). Türklerin önem verdiği bir diğer sistem ise Güneş, Ay ve Venüs'ün çeşitli mitolojik karakterlerle özdeşleştiği üçlü düşünce sistemidir.

Türk inanışlarına göre beyaz renk, aydınlığı, ışığı, saflığı, kutsallığı temsil eder. Bu inanış çerçevesinde beyaz; suçsuzluk, saflık, yalınlık, yücelik anlamlarını taşımaktadır. Yaşar Çoruhlu'nun görüşüne göre Türk mitolojisinde ve kültüründe kullanılan en yaygın renk beyazdır (Çoruhlu, 2010: 211).

Türk mitolojisinde ana ve en önemli motiflerden biri olan Mitolojik Ana, Türk mitolojisini araştırırken üzerinde durulması gereken bir ögedir. Türk dini-mitolojik sisteminde Tek Tanrı'ya inanılmaktadır. Bu nedenle tanrı ve tanrıça gibi belirginleşmiş ve kabullenilmiş kadın ve erkek tanrılarla karşılaşmak olası değildir. Kutsal diş kurgusunun Mitolojik Ana adı altında toplanması bu nedene dayanmaktadır. Türk mitolojisinde cinsiyet farkının ve çoktanrıcılığın olmadığı bilinmektedir. Bayat, Yer-Su, Ak Ene, Umay, Ayısıt gibi dişil varlıklar adı adıyla beraber doğan bütün her şeyi üreten, doğa kültürünün kendisi olan Mitolojik Ana'ya işaret edilmiştir diyerek Mitolojik Ana kavramı ile ne söylenmeye çalışıldığını özetler. Bütün dişil varlıkları Mitolojik Ana'nın türevleri şeklinde değerlendirir (Bayat, 2018: 11). Yaşam kaynağı ve şifa veren bir güç olarak inanılan ve mitolojik bir öge olan su, ana rahminin sembolüydü. Çünkü varoluşun ana rahmindeki su sayesinde yaşam bulduğuna inanmaktaydılar.

Mitolojik Ana motifinden başka Türklerde daha birçok mitolojik kahraman ve bu kahramanlardan birçoğunun akıl hocası vardır. Tecimer'e (2005) göre akıl hocası kahramana hem öğretmenlik hem danışmanlık yapmıştır, "Ona farklı bilgiler öğreterek kahramanın ileride karşılaşacağı zorluklara karşı onu uarmıştır. Kahramanın gittiği yolculuktan sağ salim dönebilmesi için gereken tüm becerileri öğretmiştir. Akıl hocası genelde kahramanlara hediyeler verir. "Bu hediyeler büyümlü bir giysi, her kapıyı açan bir anahtar, silah vb. maddi armağanlar olurken kimi zaman da manevi değer taşıyan bir öğüt, ipucu vb. olabilir" (Tecimer, 2005: 126- 127).

Türk mitolojisinde genel olarak su, ateş, toprak, taşlar, dağlar, yıldızlar, ağaçlar, güneş, ay gibi doğaya ait unsurlar mitolojik efsanelerde bolca yer almaktadır. Doğayla ilgili ögeler toplumlar tarafından canlı olarak kabullenilmekte ve bundan ötürü yaşam kaynağı olarak görülerek saygı gösterilmekteydi. Bu açıdan doğa ile ilgili ögeler kapsamında pek çok ritüel geliştirilmiştir. Güneş ve Ay ikilisi Türk mitolojisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. "İlahi bir güç olarak tapılır, yaşamın kaynağı olduğuna ve göğün sekizinci katında bulunduğuna inanılırdı" (Erdoğan, 2007: 58-64).

Türk toplumlarında bir, iki, üç, yedi, dokuz, kırk gibi sayılar kutsal kabul edilmekteydi. Bir sayısı da Müslüman Türkler arasında Allah'ın tek olduğunu

sembolize ediyordu. Üç rakamı, Oğuz Kağan'ın iki hanımından da üç oğlunun doğmasıydı. Manas Destanı'ndaki Seme Tay üç gece aynı düşü görmüştü. Manas'ın üç gün kimseyle konuşmaması ve önüne gelen üç kızın ağıt söylemeleri dikkat çekici unsurlardı. Mevlevilikte de derviş adaylarının düşünmesi için üç gün boyunca bekletilmesi ve üç yıl boyunca hizmet etmesi esastı. “Halk hikâyelerinde bir şeyin kaç günde yapıldığını belirtmek için de 3 gün 3 gece üç vakte kadar gibi ifadeler kullanılırdı” (Erdoğan, 2007: 58-64).

“Türk mitolojisinde görülen Şahmeran (Şah-ı Maran) ise yarı insan ve yarı hayvan şeklinde tasvir edilmiştir. Anadolu halk resimleri arasında önemli bir yer alan bu yaratık aslında zararsız olup yeraltındaki dünyasında yılanlara hükmederek yaşar. Hazinesi çok zengindir” (Şahin, 2001: 66). “İki başlı yılan Türk kültüründe zehir ile panzehiri temsil etmektedir” (Aksel, 2010: 198).

2.5. Türk Edebiyatında Türk Mitolojisi

Avrupa ve Batı edebiyatı mitoloji çalışmalarında oldukça ileri durumdadır. Türkiye’de mitoloji konusundaki çalışmalara Avrupa’dan daha geç başlanmıştır. Yapılan ilk mitoloji çalışmaları da Yunan mitolojisine yöneliktir. İran Mitolojisi de Türk edebiyatında kendisine yer bulmuştur. Özellikle Divan şiirine bakıldığında İran mitolojisinden çokça etkilendiği görülmektedir. *Şehname*, Divan şiirinin en önemli kaynaklarından biridir. Bazı araştırmacıların Türk mitolojisini fark edip ilgisini bu mitolojiye yönlendirmesinin neticesinde Türk mitolojisi Türk araştırmacıların çalışma konusu olmaya başlamıştır. Türk mitolojisi alanında yapılan çalışmaların Cumhuriyetin ilanı öncesi dönemde başladığı belirlenmiştir. Tanzimat’ın ilanından sonra özellikle Fransız Edebiyatı’ndan yapılan çeviriler ile Yunan Mitolojisi’ne olan ilgi artmıştır. Osmanlı aydınları Batıya yönelmeye başlamıştır. Batı edebiyatını örnek almışlar, Batı edebiyatının temellerini oluşturan Antik Yunan ve Roma’ya kadar inmişlerdir. Ancak Ziya Gökalp başta olmak üzere dönem edebiyatçılarının İslamiyet’ten önceki dönemlere ait olan dinsel inanış biçimlerine yönelmeleri, Ziya Gökalp’in İslamiyet’ten önceki Türk dinini ve Şamanizm’i konu etmesi dikkat çekicidir. “Tanzimat döneminde yürütülen çalışmaların büyük çoğunluğu Yunan mitolojisi üzerinedir” (Tökel, 2000: 71-73). “Yahya Kemal’in 1912’de Paris’ten dönerken kaleme aldığı “Biblos Kadınları” ve Sicilya Kızları” adlı şiirleri aslında

onun kafasında” Nev Yunanilik” anlayışının da temellerinin atılmış olduğunun göstergesidir” (Dönmez, 2001: 1). Daha kapsamlı çalışmalar ise Cumhuriyet döneminde başlamıştır.

Cumhuriyet döneminde yine geçmişte Tanzimat ve Servet-i Fünun’da olduğu gibi Antik Yunan ve Latin edebiyatları örnek alınmış ve onlardan çeviriler yapılmıştır. Hasan Ali Yücel’in başında yer aldığı Tercüme Encümeni kurulmuş; Yunan ve Latin eserlerinin Türkçeye çevirileri yapılmıştır (Tökel, 2000: 81).

Daha sonraki yıllarda da Yunan ve Latin edebiyatlarına yönelim sürmektedir. Bu dönemlerde Ziya Gökalp gibi Türk mitolojisini kendisine konu edinen Hüseyin Nihal Atsız diğer sanatçılardan bir adım öne çıkmış, ancak bu tercihi nedeniyle yalnız kalmıştır. Behçet Necatigil mitoloji ile ilgili bir çalışmaya imza atarak “100 Soruda Mitologya” adlı bir yapıt ortaya koyar; fakat Türk mitolojisinin sanatsal yapıtlarda işlenmediğini, tarih içinde donup kaldığını öne sürerek bu yapıtında Türk mitolojisine yer vermemiştir (Tökel, 2000: 81-84).

“Yunan mitolojisinden esinlenen Türk edebiyatçıları arasında kuşkusuz Ahmet Hamdi Tanpınar’ın yeri ayrıdır. Tarihe, felsefeye, mitolojiye, psikolojiye, Doğu ve Batı edebiyatlarına ilişkin okumalardan gelen Tanpınar kültürü, hem eserlerinin anlam ve kaynak evrenini genişletmiş hem de bütün eserlerini dilin estetik karakteri bağlamında şekillendirmiştir” (Şahin, 2012: 1).

Türk edebiyatını karşılaştırmalı mitoloji ile tanıştıran, yapıtlarında mitolojiden yararlanan, Mavi Anadoluculuk düşüncesinin temellerini mitoloji ile sağlamlaştıran Halikarnas Balıkcısı lakaplı Cevat Şakir Kabaağaçlı’dır.

Tez konusu olan *Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları* Üçlemesi olan *Su, Toprak ve Hava* (Daha sonra bu çalışma “*Ateş*” adlı romanın eklenmesiyle birlikte *Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları Dörtlemesi*’ne dönüşecektir.) adlı yapıtlarında Buket Uzuner, Türk mitolojisini romanlarında kullanan yazarlardan biri olmuştur. *Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları* serisinin roman kahramanı olan Defne Kaman’ın soyadı olan Kaman, Türk Şamanizmindeki kam olgusuna işaret etmekte, Eczacı ve aynı zamanda şifacı olan anneannesinin adı olan Umay ise Türk mitolojisindeki Umay Ana’ya gönderme yapmaktadır.

2.6. Ekoeleştirel Açıdan *Su-Toprak-Hava* Üçlemesinde Türk Mitolojisi

Yapıtlarında yeni türlere açık bir tutum sergileyen ve bu yönüyle edebî çevrelerin ve okurların övgülerini alan Uzuner, *Su* kitabında Ekokritisizm ile birlikte Türk mitolojisine de yer vermiştir. “Dedem Korkut ile Ninem Umay beşiğimi tıngır mıngır sallar iken...” (Uzuner, 2012: 22) ifadesiyle de Türk mitolojisi unsurlarına değinmiştir. Özellikle Ninem Umay adını Türk mitolojisinde Umay Ana’dan almıştır. Umay Ana, doğum ve bereketin sembolüdür.

Su romanında yer alan 8. başlık oldukça dikkat çekicidir: “Şaman Dünyanın İlk Çevrecisi ve Organik Şifacısıdır” (Uzuner, 2012: 52). Bu başlıkla hem Türk kültüründe oldukça önemli bir yeri olan Şamanlığa hem de Şamanlık üzerinden doğanın şifa sağlayıcısı yönüne atıf yapılmaktadır.

Sözü edilen bütün kavramların kesişim noktası Eski Türkler’in doğaya karşı olan saygısıdır. *Su* romanında Türk topluluklarının doğa ile uyumuna değinilir. “Türkler kadim gelenekleri olan Şamanlığa, Asya’da kullandığımız Ön Türkçede, Kamanlık, Şaman’a da Kam veya Kaman derlermiş. Kamlar ya da Kamanlar, her şeyden önce birer şifacı, yani ‘otacı’ denen, bitkilerle ilaç yapan, nasıl desem, sanki o zamanın eczacılarıymış. ‘Kocakarı ilaçları’ denir ya, işte kocakarılar birer Şaman, Kaman, şifacı yani... Yok, sakın, yanlış anlama, ben modern tıp, hijyen gibi bilimsel yöntemlere güvenirim, sadece kendi geleneğimizin tabiata saygılı, önemli figürü olan Kamanların bugün hor görülmesi canımı sıkıyor. Folklorik öge olarak bile sahip çıkmıyoruz Kamlara” (Uzuner, 2012: 56). Ayrıca ‘Zekâ küpü bir filozofu” sözüyle Türk düşünce sisteminin derinliğine ve gücüne işaret edilir. ‘Radikal bir çevre gönüllüsü’ sözüyle Eski Türklerin çevreyle olan ilişkilerine işaret edilir. ‘Otlarla konuşan bir ziraat mühendisi’ sözüyle Eski Türklerin, bugünkü ziraat mühendislerine taş çıkartacak kadar derin ve güçlü bir doğa bilgisine sahip olduklarına ve ilaçlarıyla tedavi uygulayan sağaltıcılık yönlerine işaret edilir. ‘Ya ip merdiven atıp tırmanmaya kalkacak göklerin bilgisi’ sözüyle Eski Türklerin bilimsel açıdan ne denli ileride olduklarına, sınır tanımaz bir grafiti sanatçısı’ sözüyle de sanatsal kimliklerine işaret edilir.

Türkler Şamanizm adında bir inanca sahiptiler. Bu inanışta, şaman ya da kam adı verilen din adamları vardır. Bu din adamları, Tanrıyla insanlar arasında bir elçi

görevi görürlerdi. Bu dini terim Tengricilik olarak adlandırılmaktadır. Genel çerçevede, Şamanizm inancında totemizm, ata kültü, hayvan ve doğa kültleri iç içedir. Eski Türk mitolojisinde de, aynı Yunan mitolojisinde olduğu gibi birçok tanrı ve ruh vardır. Bu tanrı ve ruhlar da, gök, yer, su ve atalar kültü ile ilişkilidirler. (Çoruhlu, 2011: 15).

Radloff ise, Şamanizm konusunda tanım yapma hususunda "Genel bir tanımlama yapmak istendiği zaman bu çok zordur. demiş ve birbirini tutmayan belgeler olduğundan bahsetmiştir. Bununla beraber bugün Şamanlık veya Şamanizm adı verilen ve Altay halklarından (Türk, Moğol, Mançu, Tunguz) bir kısmı arasında hâlâ yaşayan eski atalarının inanışları ile bir bütünlük teşkil ettiğinden dolayı şüphe olmayan bir tabiat dinidir şeklinde açıklama yapmıştır (Radloff, 2008: 10).

Su romanında bahar mevsiminin gelişinin kutlandığı Hıdırellez ve Nevruz törenlerine gönderme yapılır. “Zaten Kamanlık, Türklerin Akdeniz'e göçmesinden sonra 1000 yıldır Anadolu'da yaşayan bütün halkların kültürüne iyice karışmış, farkında olmasak da artık hepimizin kadim geleneğimiz hâline gelmiş, Komserim. Tabiat sevgimizin en dibinde, kökünde Kamlık geleneğimiz yatar. Kurşun dökmekten nazar boncuğuna, derviş semahından Alevi semahına içinde 'Ay' geçen bütün kız adlarımızdan su ile ilgili bütün inançlarımıza, kırk sayısından Hıdırellez ve Nevruz'a kadar” (Uzuner, 2012: 60-61). Her iki kavram da doğa ile ilgilidir. Eski Türk geleneklerinde ve günümüz Türk dünyasında da mevcuttur.

Geçmişten günümüze kadar içerisinde birçok mistik ritüeli ve sağaltımı barındıran uygulamalarıyla Şamanizm adlı inanç sistemi, Türk Coğrafyasında Kam ve Kamsal şeklinde kendini gösterir. Şaman/Baksı/Bahşı ve Türkçedeki ifadesiyle Kam, mistik bilgeliğin, hekimliğin, dini pratiklerin ve tedavinin sembolüdür. Bireyin kendi kendini tedavi edemediği, sağaltımını yapamadığı durumlarda Kam, çeşitli ritüeller ve uygulamalarla insan üzerinde ciddi bir sağaltım sağlar (Çelikbaş, 2020: 16).

Görülebileceği üzere Eski Türklere ait olan mitolojik öğeleri doğadan ayrı düşünmek olanaksızdır. *Su*'da mitolojik öğelerin doğayla iç içe olduğu gözlenir. “Asya'da konuşulan Ön Türkçede 'Tengri' dedikleri Gök tanrılar 'Bay Ülgen' ve tabiat anıları

'Umay' ile aralarında bir çeşit tercüman olan Kamlar toplulukların bilgisi, eczacısı şifacısı, şairi, yani kıymetlisiymiş. Yani, bugün para pul almadan kurşun döken bir nine ile üşüttüğünde nane limon kaynatan büyükanne aslında o Kamanlığın mirasçıları bence... Tabii öngörüsü ve hoşgörüsü ile bizi uyaran mahallenin dedesi, meclisin delisi ya da Mevlâna'dan Nasreddin Hoca'ya akan şiirsel Anadolu bilgeliği, toleransı ve sabrı... Hepsinde o Kamlık geleneğinin derin kültürel mirası var, derim ben..." diyerek sandalyesinden kalktı. 'Fare düşse kapısının yaracak' kadar dağınık masasının üzerine eğilip bir şeyler aramaya başladı" (Uzuner, 2012: 62). Bunun en önemli nedeni mitolojik öğeler doğayla iç içe bir yaşam tarzıyla meydana gelmiştir. Günümüzde karşılaşılabileceğimiz toplumun bazı figürleri aslında Kamlık geleneğinin bir devamıdır.

Mavi renginin anlamları da oldukça çeşitli olduğunu görürüz. "Çayını tazeleyip kırlama içmek için iki küp şekerle masasına koyan Semahat, bu kez raftan Türk Destanları ve Şamanlıkta Renkler adlı kitabı aldı ve masasına oturdu. Mavi rengi rüyasında Defne Kaman'ın elbisesi olarak çok net hatırladığını söyleyen Ümit'e yorumlamak için okudu: "Gök ile özdeş tutulduğu için saygı duyulan ve çok sevilen mavi, Türkler için doğu yönünün simgesidir. Mavi renk, dünya mitolojilerinde sık sık rastlandığı gibi, Türklerde de akıl, idrak, sağduyu, basiret, barışı sembolize eder. Eski Türkçe metinlerde 'gök sakallı', 'kök temur' (gök demir) gibi ifadeler maviye göndermedir" (Uzuner, 2012: 117). Mavi renk, emniyetin, dostluğun, sadakatin, refahın, aydınlığın ve temizliğin simgesidir. Mavi, ayrıca denizin ve gökyüzünün rengi olması nedeniyle Türk kültüründe sonsuzluk ve huzur kavramlarını da karşılamaktadır. Ayrıca Türk mitolojisinde en uğurlu ve en bereketli renklerden birisi de mavi renktir. Bunun böyle olma sebebi, doğrudan doğruya gök tanrı ile ilişkilendirilmesidir. Zaman zaman beyaz ve yeşil ile bir tutularak benzer anlamlar taşıyan mavi, içinde her şeyin yer aldığı sonsuz boşluğu temsil etmektedir. Bir isimle birlikte sıfat olarak kullanıldığında ise o ismin gök tanrıyla ya da gökte olan ruhlarla ilişkili olduğu anlamını içermektedir. Aynı zamanda dişil enerjinin rengi olarak mitolojide yer alan mavi, saygınlığı da temsil etmektedir.

Kayın ağacı diğer adıyla hayat ağacı, hem dünyada hem de Türk kültürlerinde son derece kutsal bir unsurdur. Serinin ilk romanı olan *Su* romanında kayın ağacının

kutsallığını görürüz. “Kaç kere söylemedim mi sana, kayın ağacına yıldırım düşmesi bizim kadim geleneklerimizde uğurludur, büyük şans işaretidir!” (Uzuner, 2012: 119). Tanrıyla iletişimin ağaç aracılığıyla kurulması, erozyon ve toprak kayması gibi doğadaki olayların ağaç aracılığıyla düzene girmesi, oksijenin ana kaynağı olması, yağmurun ana nedeni olması gibi birçok özelliklerden dolayı tüm inanç sistemlerinde ağaç son derece kutsal bir varlık olarak kabul edilir. Hayat ağacı kavramı Türk mitolojisinde “ebedi canlılık ve hayat kaynağı” olarak kabul edilmektedir. Doğanın dengesini sağlanmasında en önemli faktör olarak kabul edilmektedir. Ağaca böyle değer verilmesi ve kutsal bir değer olarak kabul edilmesi, doğadaki dengenin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmesinden dolayıdır.

Örnek alınması gereken insanların olumsuz tavırlarının çocuk düşüncesinde ne denli büyük zararlara yol açtığına *Su* romanında değinilir. “Hayatta tek bir mucize vardır, o da çok genç yaşta iyi bir öğretmene rastlamaktır!” diyen o yazar doğru söylemiştir. Çocukken karşımıza çıkan hoşgörüsüz, katı, mutsuz rol modellerinin hayatımızı ne fena kararttığını çoğumuz iyi bilir. Çünkü bizler, hayal kurmanın aşığı olduğumuz veya tehlikeli sayıldığı bir kültürün çocuklarıyız. Benim mucizem okulda ya da mahallede, bir kitapta ya da bir akraba toplantısında çıkmamıştı. Benimki evdeydi ve adı Umay Bayülgen’di. O benim anneannemdi. Kam’dı, otacıydı, bilgeydi, ozandı, şifacıydı, masalcıydı, sağduyuydu, tabiat anaydı, o basiret gözüydü ve beni kurtardı” (Uzuner, 2012: 131). İçinde yer aldığı toplumun yanlış değer yargılarının neden olduğu zararlara değinilir. Umay Anneanne, Defne Kaman’ın gözünde her şeyden önce onun hayat öğretmenidir. Daha sonra onun Şaman yönüne dikkat çekmektedir. Umay anneannenin şifacı olması, bilgeliği, iyi bir anlatıcı olması, sağduyulu yapısı ve tüm bunların yanı sıra doğanın ta kendisi olması, basiretli davranarak torununun geleceğini kurtarmaya çalışması Defne Kaman’ı derinden etkiler. Türk mitolojisindeki Umay’ın özelliklerinin anneannede toplanmış olması dikkat çekicidir.

Eski Türk toplumlarında kayın ağacı kutsal görülmekteydi. Kayın ağacının Tanrının ağacı olması sebebiyle kayın ağacına inanmak insanların vücutlarının savunma sistemlerini güçlendirerek onların daha sağlıklı olmalarına yardımcı olduğuna inanılırdı. *Su* romanında kayın ağacının ne denli kutsal olduğu şu

cümlelerle ifade edilir. “Buna batıl, boş inanç veya hurafe diyebilirsiniz... Ama o kayın ağacı parçasının uğuruna inanmak, aslında vücudumuzun savunma sistemini güçlendirir, bizi hastalıklara karşı kuvvetli kılar. Ata ve ninelerimiz, zamanında ne hormon, ne de bağışıklık sistemi bilirdi. Evet, ama nihayetinde kaç bin yıllık ‘Mutluluk Bilgisi’nden bahsediyorum ben sana...” (Uzuner, 2012: 196). Eskiden hormon ve bağışıklık hakkında yeterli bilgiye sahip olunmamasına rağmen insanların sağlık açısından daha güçlü olması bu mitolojik bilgilere dayandırılır.

Kayın ağacının Türk mitolojisinde ve kültüründe en önemli ağaç olarak geçmektedir. Kayın ağacının Tanrının ağacı olduğuna ilişkin bir inanış vardır. Koruyucu ve iyi olan ruhların yeryüzüne ineceği yol diye bilinmektedir. Kayın ağacının bulunduğu yer Tanrı kutunu barındırdığından bu yerlerin insanların yüreklerini ferahlattığı, rahatlatıp sevindirdiği, iyileştirip şifalandırdığı ve iyiliğe yönlendirdiği söylenegelmiştir. Bunun yanı sıra Türk inanışlarında kayın ağacının, kadınların ve anaların kutlarının sindiği ağaç olduğu anlayışı hâkimdir. Bu denli önemli olması yüzünden kayın ağacının kesilmesi yasaktır (Ergun, 2012: 247)

Ayrıca kayın dalının kadınların doğum yapmasına yardımcı olduğu, hafif hastalıkların tedavisinde kullanıldığı da bilinmektedir. Eski kaynaklarda ‘kadın’ olarak geçtiği belirlenmiştir. Bunun yanı sıra kayın sözcüğünün akrabalık bildirecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. TDK tarafından yayımlanan Tarama Sözlüğünde ‘kayın’ sözcüğü ‘dünür’ anlamında yer almaktadır (Ergun, 2012: 248)

Kayın ağacının tanrının ağacı olmasından dolayı insanlara uğur getirdiğine *Su* romanında değinilir. “Kayın ağacı, bizim geleneğimizde en kutsal ağaçtır. Yani şimdi maalesef o film, Avatar nedeniyle moda olan adıyla: ‘Hayat Ağacı’mızdı kayın bizim. İşte bu elimde tuttuğum kayın parçası, Defne’nin doğduğu gün, Kalamış’taki evin bahçesindeki kayına düşen yıldırımdan yadigâr kalmıştır. Ve Defne, o gün evden çıkarken ilk defa yanına kayın ağacını almadan çıkmış...” (Uzuner, 2012: 196-197). Avatar adlı filmde kutsal olan ve hayatın kaynağı olan filmdeki ağaçla kayın ağacı arasında hayatın kaynağı çerçevesinde paralellik kurulur. Esi Türk toplumlarında kayın ağacı, hayat ağacı olarak tanımlanır.

Kayın ağacı Türklerin kutsal ağaçlarından bir tanesidir. Tanrı kendi söylemlerini kayın ağacıyla gönderirdi. Bu ağaç, ayrıca bütün insanlığın atası olan kadın anayı da içinde barındırırdı. (Ögel, 1971: 95). Kamların davullarında güneş, ay, yıldız, şimşek resimlerin yanı sıra kayın ağacı da bulunur. Bir Sagay Kamları davulunun üzerindeki iki kayın ağacı resmini şöyle izah ediyor: ‘Biz Ülgen Atamızdan ilk türediğimiz zaman, Umay anamızla beraber bu iki kayın ağacı yere indi.’ “Kamların bu açıklamasından anlaşıldığına göre, kayın ağacı koruyucu ve merhametli ana Tanrı Umay ile birlikte Ülgen tarafından yere indirilmiştir” (İnan, 1972: 64). Bu aynı zamanda bize İslami inancındaki Âdem ile Havva motifini de hatırlatır.

Doğaya olan yaklaşımları nedeniyle Paganlara değinilir. Buket Uzuner, Pagan inancının Türklerdeki Kamanlık inancıyla bağdaştığı düşüncesindedir. Yazar, *Su* romanında Avatar filminde Kamanlık izleri arar. “Avatar’ın Orta Asya, Güney ve Kuzey Amerika Paganlığından ilham almış, çok Amerikan tarzı bir film olduğu ortaya çıkınca biz iyice merak ettik. Bakalım yönetmen, bizim Kamanlık geleneğimizden ne kadar ilham almış diye Defneciğim ile koşa koşa gittiydik sinemaya” (Uzuner, 2012: 197). Avatar filmindeki her şeyin kaynağı olan hayat ağacı ile kayın ağacı birbirine benzer.

Anneanne Umay, kendi Kamanlık özelliğinden dolayı izlediği film nedeniyle eski Türklerin yaşamış olduğu zamanlara ruhsal benliğinde hayali bir gezi yapar. Yazar Uzuner, *Su* romanında bu ruhsal gezintiye şahit oluruz. “Filmde, paganları mavi ve insanüstü irilikte hayal etmeleri gibi bana pek sevimsiz gelen birçok terslik vardı, ama bir zaman tüneline binlerce yıl öncesine kısa bir akraba ziyareti yapmış gibi oldum, desem sen yine güleceksin bana, Semahat Evlâdım!” (Uzuner, 2012: 197). İzlediği film onu atalarının zamanına geri götürmüş, zamanda kısa da olsa bir yolculuk yapmasını sağlamıştır.

Kayın ağacı ile Türk toplumunun ne denli iç içe olduğu *Su* romanındaki parçadan son derece iyi biçimde anlaşılmaktadır. “Kadim geleneğimizde, büyüklerimiz göklerdeki Tengri’nin bütün ağaçları yarattıktan sonra, her birinin faydalarını test etmek için aralarında dolaşırken aniden bastıran yağmurda kayının yaprakları altında korunduğu söylencesini anlatırlar. Bunun üzerine Bilge Hatunumuz Umay Ene, -senin anlayacağın Ana- kayına hayır duası etmiş: ‘Üzerinde

beyaz kabuğundan, beyaz elbisen olsun. İlbaharda yaprakların erken çıksın, sonbaharda bütün ağaçlardan geç düşsün!’ demiştir. Bu yüzden kayın, yapraklarının hepsini aynı anda dökmez, ağır ağır soyunarak hiç çıplak kalmamış. Yakut Türkleri de kayını beyaz saçlı Bilge Hatun'un sureti kabul ettiklerinden onun etrafını taşlarla çevirerek korur, dallarına renkli çaputlar asardı. Anadolu'da neden her inançtan halkın hâlâ ağaçlara çaput asarak dilek dilediğini sanıyorsun ki?" (Uzuner, 2012: 199-200). Kayın ağacının Tanrının ağacı olduğu bu parçada bir defa daha vurgulanır. Anadolu halkının ağaca çaput bağlama geleneği, ağaçtan, dolayısıyla doğadan medet umması, onu kutsal saymasından ileri gelmektedir.

Yazar, *Su* romanından alınan bu kısacık parçaya birçok simgesel objeyi katmayı başarır. “Semahat, masanın üzerinde duran kalın, deri ciltli, içinden kuş tüyleri, kurutulmuş bitkiler ve renkli bez parçaları taşan mavi bir kurdeleyle bağlanmış defteri görür görmez onun *SU* kitabı olduğunu anlamıştı” (Uzuner, 2012: 226). Kuş tüylerine, melek kanatlarına, kurutulmuş bitkiler şifa ve şifacılığına, renkli bez parçaları kayın ağacına ve Anadolu’daki ağaca çaput bağlayıp dilekte bulunma ritüeline değinir, Mavi renk ile eski Türk inanışlarındaki Gök tanrıya değinir. Tüm bunlar Bir Kaman ve şifacı olan Umay adını taşıyan alegorik nitelikteki nineye aittir.

Sayıların simgesel birçok manası vardır. Bu sayılardan biri de üçtür. Üç sayısı eski Türk toplumlarına kutsal kabul edilir. Günümüze gelen üç vakte kadar ve benzeri ifadeler hala kullanılır. “Üç, değerli, önemli ve kutluydu. Üçü bana Umay Ninem öğretti. Umay Ninem, Otacı ve Bayülgen Ninem; göklerin ve yerin *SU*, Toprak, Hava ve Ateş’in kızı, insana kan, nefes, can olarak hayat veren ruhun üç sayısıyla bereketli ilişkisini anlattı. Üç vakit, üç zaman düğümlerin çözüleceği gündür!” (Uzuner, 2012: 240-241).

Dört yeryüzü unsuru başlangıç veya sonsuz değildir. Bu unsurlar, birbirinden türemiştir. Ateş, doğal devinişi yukarıya doğru olması anlamında, kesin olan ışıktır. Toprak mutlak biçimde ağırdır. Hava göreceli bir şekilde hafif, su göreceli olarak da ağırdır (Russel, 1994: 208). Bu kitapta her ne kadar bu elementlerden üç tanesi yer almışsa da aslında dört elementtir ve birbirinden ayrılamaz. Üç sayısı, Türklerde çok önemli bir sayıdır.

Türk toplumlarında bir, iki, üç, yedi, dokuz, kırk ve benzeri sayılar kutsal kabul edilir. Bir rakamı Müslüman Türklerde Allah'ın birliğini sembolize eder. Üç sayısı Oğuz Kağan'ın iki eşinden üç oğlunun doğmasını, Manas destanında Seme Tay'ın üç gece benzer rüyayı görmesini, Manas destanında üç gün boyunca kimseyle konuşmamasını ve karşısına çıkan üç kızın ağıt söylemelerini temsil eder. Ayrıca Mevlevilikte derviş olmak isteyen kişinin 3 gün düşünmesi için bekletilmesini ve 3 yıl hizmet vermesini sembolize eder. Halk hikâyelerinde bir şeyin kaç günde yapıldığını söylemek için de 3 gün 3 gece veya üç vakte kadar gibi ifadeler kullanılır. Yaratılış hikâyelerinde Altay Türklerinde Tanrı Ülgen'in dünyayı altı gün içerisinde yarattığı anlatılır. Kötülüklerden ve nazardan korunabilmek amacıyla Türk sanatında ve mimarisinde çoğunlukla altı kollu Süleyman mührüne rastlanmaktadır" (Çoruhlu, 2011: 222).

Toprak, insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için su ve hava ile birlikte yaşam kaynağı olmuştur. Üzerinde birçok uygarlık kurulmuş, zamanla yok olup yerini başka uygarlıklara bırakmıştır. Ancak toprak, aynı topraktır. Anadolu birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Hepsi de kaybolup giderken toprağın derinliklerinde uygarlıklarından kültürel ya da ekolojik izler bırakmışlardır. *Toprak* romanında Anadolu'da şeyin saklı kalmadığı ve toprağın onu koruduğu belirtilir. "Burası Anadolu; şimdiye kadar hiçbir sır uzun süre saklı kalmadı bu topraklarda!" (Uzuner, 2015: 13).

Türk kadim kültüründe doğaya ait öğeler olumsuz yakıştırmalar pek söz konusu değildir. Kültürler, zamanla birbirleri ile alışveriş içine girdiklerinde Batı kültüründe yer alan bazı mitolojik unsurlar da bu alışverişten kültürümüze ithal edilen öğelerdir. Örneğin geyik, her şeyden önce Türk kültüründe kutsal bir simgedir. *Toprak* romanında eski Türk toplumlarında geyiğin kutsal bir hayvan olduğu belirtilir. "Bak bak bak, neler de biliyorsun sen maşallah! Fakat eksik biliyorsun delikanlı! O boynuz hikâyeleri bizim kültürümüze ithaldir, yani geyiğe yüklenen olumsuz semboller Batı'dan bizim buralara gelmiştir. Bizim geyikle ilgili fena, küçük düşürücü tek bir söz söylememiz düşünülemez, çünkü kadim kültürümüzde geyik kutsaldır delikanlı!" (Uzuner, 2015: 115). Kötü bir sözün ağızlardan çıkması veya kaynaklarda yer alması olası değildir.

Türk milletlerinin göçebe yaşantısına serinin ikinci kitabı olan *Toprak* romanında gönderme yapılır. “Elbette! Bak düşün ki, eski Türkler sürücülük ve avcılık geleneğine dayanan yaşayışlarında geyik sayesinde hem hayatta kalmış, hem de destanlarından efsanelerine, masallarından ninnilerine, sonra türkülerinden halk şiirine, efendime söyleyeyim, resimlerinden totem kutluluğuna kadar, hep bu uğurlu hayvan sayesinde mevcudiyetlerini korumuşlardır. Bizim kadim Kamanlık geleneğimizde geyik, kuşkusuz yüzyıllara bağlı bir borçluluk duygusunun sonucu olarak da baş tacı edilmiştir" (Uzuner, 2015: 115). Avcılıkla, atıcılıkla, savaşlarla geçen yıllardan sonra yerleşik yaşama geçen Türkler, göçebelik zamanlarında geyik sayesinde yaşama tutunmuş, ona olan minnet borcunu da masallarından destanlarına kadar kültürel öğelerinin tümünde geyikle ilgili örnekler, objeler kullanarak göstermişlerdir.

Geyikler, insanlara yardım eder ayrıca insanlardan yardım da beklerler. Bir destanda ağlayan bir geyiği gören tanrının üzüntüsünden dolayı geyikle birlikte ağladığı söylenir. Av sırasında, ayağı altın, başı gümüş şeklinde olan esrarengiz bir geyiğin insanlara görünüp daha sonra aniden ortadan kaybolduğu anlatılır. Alageyik ve boz geyik efsaneleri bilhassa Anadolu’da oldukça yaygındır (Taydaş, 2012: 49).

Toprak’ta Karaca ne kadar eleştirse de aslında kadim zamanlar avcılık geçim kaynaklarının en önemlilerindendi. “Ya ya... Tabii, o kadar kutsal ki, hapur hupur etini yemişler hayvanın yani! Baksana, hayatta kalmaları bile geyik eti sayesinde olmuş diyorsun” (Uzuner, 2015: 115). Eski kültürde bir hayvan avlanmadan önce ondan izin istenirdi. Zira beslenecek başka bir kaynak mevcut değildi. Yaşamak için yemek zorundaydılar.

Eskiden hayvanları öldürmüşlerdir, ancak yaşamak için, yapmaları gerektiği için bunu böyle yapmışlardır. İhtiyacından fazlasını sırf ya da eğlence için olmadığı *Toprak* romanında vurgulanır. “İhtiyacından fazlasını asla öldürmemiştir atalarımız, açgözlülük ve ziyan Tabiat Ana'ya karşı büyük suçtur ve Umay Ana açgözlü insanlardan daima intikamını alır, daima!" (Uzuner, 2015: 115). İnançları gereği ihtiyaçlarından fazlasını kesinlikle almamışlardır. Umay, doğanın kim açgözlülük ederse ondan intikam alacağı düşüncesindedir.

İnsanın topraktan yaratıldığına ilişkin dini ve mitolojik öğelerden biri de *Toprak* eserindeki bu alıntıdır. “Toprak ki; ondan geldik, ona gideriz; milyonlarca yıldır borcunu ödemeyen kiracısıyız” (Toprak, 2015: 132). İnsanın ölümlü olması, onun bu dünyanın kalıcı sahipleri olan su, toprak ve havanın kiracısı durumuna getirmektedir.

Toprağın insan var olmadan önce de var olduğu *Toprak*’ta söylenir. “Ve işte Dedem Korkut ve Ninem Umay’ın bütün ruhları ve onlarla bin yıldır akraba olmuş Anadolu’nun bütün halkları böylece biliriz ki, rahmi TOPRAK olan dünyanın sonu TOPRAK yüzünden gelecektir. Ne bir filizkiran, ne de meteor, ancak insanın kibri TOPRAK’, bitirecek güçtedir. TOPRAK, içinde ve üstündeki tüm canlılarla yok olacaksa, müsebbibi öz evlâdı insandır” (Uzuner, 2015: 136). Kutsal kitaplara atıftır. Dünyanın kurulduğu zamanlarda insan henüz dünyada değilken toprak, dolayısıyla doğa vardı. Milyonlarca yıldır yeryüzünde var olan insanoğlunun topraktan gelip toprağa dönmesi doğal yaşam döngüsüdür. Bu sistem bunun üzerine kurulmuştur. Toprak bereket simgesi olarak doğurganlığın sembolü olan kadınla özdeşleştirilmektedir. Toprak anadır, toprak doğum yeridir. Toprak her şeyin başlangıç noktasıdır. Hayattır, bereket ve bolluktur. Yaşamın kendisidir. Toprakta olan her şey bir gün toprağa geri dönecektir.

III. BÖLÜM

SU-TOPRAK-HAVA ÜÇLEMESİNDE EKOELEŞTİRİ

Bu bölümde çevresel sorunlar, kapsamı daraltılarak ayrı ayrı başlıklar altında değerlendirilmiş ve beş alt başlık biçiminde düzenlenmiştir.

3.1. Doğa ve İnsan

İnsanoğlu dünya üzerinde var olduğu ilk zamandan şüana kadar içerisinde yaşam sürdüğü doğa ile alışveriş yapmıştır. Doğa ile yaşamının neticesinde doğayı etkilemiş ve doğadan dolayı ve dolaysız olarak etkilenmiştir. İnsanın doğada var olduğu ilk zamanlarda toplayıcı olarak hayatını devam ettiren insanoğlu, alet yapımını öğrenerek avcı bir toplum rolü kazanmıştır. Yüzyıllar boyunca doğadan etkilenen insanoğlu, doğayı kullanmayı ve doğadan yararlanmayı öğrenmiş ve tarım ile de göçebelikten yerleşik düzene geçmiştir. Tarımla birlikte ortaya çıkan üretim fazlası mal ve hizmetler ticareti ortaya çıkarmıştır. Sanayi Devrimi ile beraber sanayi toplumu ortaya çıkmıştır. Doğadan etkilenen insanoğlu, Sanayi Devrimi ile beraber doğayı etkisi altına almıştır. Daha güçlü olmak ve daha fazla güç elde etmek isteyen devletler ve dolayısıyla insanlar, doğayı sömürmeye ve doğanın dengesini bozma pahasına doğaya zarar vermeye başlamışlardır. Mevsimlerin değişmesi ve küresel ısınma gibi problemler doğanın dengesinin bozulmasından dolayıdır.

Su romanında Anneanne Umay, önceki dönemlere ait olan tarihin ‘eski’ olarak değil ‘kadim tarih’ olarak söylenmesini ister. Türk tarihi köklü bir tarihtir. İçinde barındırdığı birçok özellikten biri olan Kamanlık da tarih kadar kadim bir kavramdır. Umay Anneanne, kadim gelenek olarak adlandırdığı Kamanlığın tarihin derinliklerinde kaybolmadığını Türk toplumunun benliğinde canlı olduğunu “Çünkü Kamanlık, Anadolu'daki bütün diğer geleneklerle karışarak binlerce yıldır bütün Anadolu kültürlerinde gayet canlı yaşıyor...” (Uzuner, 2012: 199) sözleriyle anlatmaktadır. Bu durumu netleştirmek için de çörek otunu, üzerliği, mavi gözlü nazar boncuğunu kanıt olarak gösterir. Halk arasında oldukça iyi bilinen kurşun dökmeyle, ayçiçeği ve ayçöreği ile insanların adlarında yer alan ay ve çiçek sözcükleriyle, halk danslarımızdaki figürlerle çaputlu adaklarımızdan baharı

kutlamak için atladığımız ateşlere kadar her yerde ve her şeyde bu kadim gelenekle karşı karşıya kaldığımızı belirtir. Bu verilen örneklerin hepsinde doğa en önemli figürdür. Bitkiler doğadandır. İnsan doğadandır. Kamanlık da doğadandır. Dolayısıyla Anadolu kültürü kaynağını doğadan almıştır.

Su romanında “Yok, öyle kolay değil evladım. Yunus tövbe edince, onu kurtaran balık ağzıyla bir sahile bıraktı. Dedim ya, suda fazla kalmaya dayanıklı yaratılmadık diye... Yine Saffat suresinde, ‘Balığın karnında bizi andı, biz de onu hasta halde, ağaçsız boş bir yere attık, üzerine kabak türünden bir ağaç bitirdik.’ yazar. Burada bahsedilen ağaç önemli bir semboldür. Hele Dicle coğrafyasında ağaç, her yerden fazla hayat demektir. Bırak meyvesini, gölgesi bile hayat kurtarır” (Uzuner, 2012: 204) sözleriyle Yunus Peygamber’e ve yunuslara gönderme yapılır. Yunus Peygamber ile yunus arasında yaşanan olay, insan-doğa ilişkisine en iyi örneklerden birdir. Ayrıca ağacın ve dolayısıyla doğanın insan yaşamında önemlidir.

Su romanının kahramanı Defne Kaman, doğanın ona herhangi bir ayırım yapmadan davrandığını söyler. “Annem, babam ve ablam beni sevmiyordu ve bu çok berbat bir şeydi ama Tanrı’nın, Tabiat Ananın göklerin ve denizlerin, melek ve perilerin, dağların ve ağaçların, ayın ve güneşin beni yalnızca ben olduğum için sevdiği hissiyle ve onlardan korkutulmadan büyütüldüm” (Uzuner, 2012: 234). Doğa, insanların aksine bir beklenti duymadan ayırım yapmaksızın herkese eşit bir şekilde davranır. Ana, baba ve kardeş sevgisinden uzak kalan Defne Kaman, kendini doğanın kucağında bulmuş, onun sevgisiyle büyümüştür. Doğadaki tüm unsurların kendisini, o olduğu için sevdiğinden hiç kuşkusu yoktur. İnsan ve doğa arasında insanın dünyaya geldiği ilk andan hayatının son anına kadar sıkı bir bağ bulunmaktadır. Bu bağa doğa hiçbir zaman ihanet etmemiştir. Fakat insanın doğayı ele geçirme arzusu doğaya çok zarar vermiştir.

İnsan, doğaya ait olan her bir unsura o unsurun doğadaki yeri göz önüne alınarak bir değer verilir. Nitekim *Su* Romanında “Şeftali, hayatı öğreten meyvedir. Şeftali, kendi çekirdeğinde sakladığı esrarengiz göz motifi ve onun da içinde gizlediği zehir yüzünden zaten hiçbir zaman herhangi bir meyve olmamıştır. “Bir Şeftali Bin Şeftali’yi okuduktan sonraysa, artık şeftali sadece meyve değildir. Eğer dünyadaki bütün insanlar Behrengi’nin “Şeftali Masalı’nı dinleyerek büyüseydi,

dünya daha güzel bir yer olurdu” (Uzuner, 2012: 236) cümleleriyle insanın doğaya ait olan şeftali meyvesine yüklediği anlamlardan söz eder. Şeftali meyvesinin insana yaşamı öğretmesinden söz eder.

Şeftali, Çin kültüründe ilkbaharın ve ölümsüzlüğün, Hristiyanlıkta ise fedakârlığın simgesidir. Tüm kültürlerin birbirinden etkilendiği göz önüne alınacak olunursa Türk kültüründe de şeftali çekirdeğinin göze benzetilmesi, içinde zehir barındırması ilginç sözlerdir. İranlı yazar Samet Behrengi’nin şeftali masalıyla şeftaliye yüklenen anlamlar, öne çıkarılır. Bu öykü yoksul iki küçük çocuğun öyküsü gibi görünse de kahraman, dalından kopmuş bir şeftalidir. Hikâye, şeftali tarafından anlatılır. Şeftalinin toprağın altında kalın kabuklu bir çekirdek olarak nasıl uyuyup beklediğini, mevsim bahara dönüşünce nasıl çekirdeğinin kabuğunu ikiye ayırıp içinden filizlenip boy attığını, sonunda toprağın üstüne çıktığını; ağaç olabilmek, özellikle yoksul iki küçük çocuk olan Ali ile Mehmet yesin diye dünya güzeli şeftalilerle dallarını süslemek için nasıl çabaladığını anlatmıştır. Dünyanın ve doğanın döngüsü, yaşamın bu döngü içindeki akışı ve sürekliliği anlatılır.

Su romanının kahramanı Defne Kaman, “O gün de yediğimiz şeftali çekirdeklerini biriktirme sepetinde topluyorduk. Böylece biriktirdiğim her çekirdek, yıllar sonra yiyeceğim bir meyvenin, özellikle bir şeftalinin ‘annesi’ olma potansiyelini taşıyor, bu oyun ben henüz farkında olmasam da Çocuk dünyamda tabiatla ilişkimi eşitliyordu. Hayatın devamlılığına bir çocuğun yapacağı katkıyı bundan daha keyifle hissettiren başka ne olabilir?” (Uzuner, 2012: 237) diyerek yaşamın sürekli oluşunun kendisine hissettirdiği mutluluğu anlatır. Özellikle biriktirdiği meyve çekirdeklerinin yıllar sonra yiyeceği bir meyvenin özellikle de şeftalinin annesi olmanın ihtimali Defne Kaman’ın doğayla olan ilişkisini güçlendiriyordu. Küçük Defne tabiatla bire bir, bir ilişki içerisindeydi. Yaşamın sürekliliğine sağladığı katkı onu keyifli hissettirmektedir.

Her meyve çekirdeğinin farklı öyküye sahip olması çekirdeklerin özellikleriyle ilgilidir. Ayrıca *Su* romanındaki “Umay Ninem, her çekirdeğin tıpkı her insan gibi farklı hikâyesi olduğunu söyler. Bu yüzden, meyve çekirdeklerine bakarak hâlâ onların hikâyelerini anlamaya çalışırım. Örneğin şeftali çekirdeği bence bir göze benzer ve üzerindeki delikler de gözyaşı depolarıdır” (Uzuner, 2012: 237)

cümleleri bu durumu ifade eder. Her bir çekirdek doğanın farklı unsurlarıyla farklı şekillerde iletişim halindedir. Çekirdek, bitkinin ve ağacın kaynağıdır. Büyürken neye benzer, nasıldır, ne ister, nelerle mücadele ederek yaşamını sürdürür soruları çekirdeğin öyküsünü oluşturur. İnsana düşen de bu öykülere anlam kazandırmaktır.

Yazar, *Su* romanında geçen “Masanın ahşabı üzerine bıçakla kazınmış bir yazı: "Yaşamak, tabiatın 'efendi'si değil, onun parçası olduğunu hissetmektir, çünkü ona döneceğiz!" (Uzuner, 2012: 260) cümleleriyle doğa ve insan arasındaki dengeye değinir. Doğaya ait olan her şey ve insan bir makinanın dişlileri gibidir. Bir parçasında olan aksaklık diğer parçalarını etkiler. İnsanoğlu, zekâsına ve aklına güvenerek sürekli doğaya üstün gelmeye çalışır fakat bundan zarar görecektir sadece doğa değildir.

Sivaslı Halk ozanımız Âşık Veysel “Kara Toprak” şiirine “İşkence yaptıkça bana gülerdi / Bunda yalan yoktur herkes de gördü / Bir çekirdek verdim, dört bostan verdi / Benim sadık yârim kara topraktır” (Uzuner, 2015: 7) *Toprak* romanında yer verir. Toprak, yaşam kaynağıdır. Toprak bereket ve bolluk kaynağıdır. Veysel, toprakla uğraşmayı, ekip biçmeyi işkence yapmaya benzetir. İşkence yaptıkça yani ekip biçtikçe toprak ona daha çok ürün verir. Bir çekirdeğe dört bostan vermesi de aynı anlamı içerir. Ozan, toprağı kendisine en sadık varlık olarak görür.

Doğanın sadece şundaki insanlarla değil geçmişte yaşamış olan insanlarla da bağı vardır. Buket Uzuner, *Toprak* romanında bu bağa değinir. “Susup, bekledi, sonra kendi sorusunu kendi yanıtladı: “Hiçbir şey saklı kalmamış! Yerin yedi kat altına saklasalar bile nafi! Baksana, kazmaya gerek dahi kalmadan kaç bin yıllık kemikler fişkırıyor topraktan! Onun için sen hiç üzülme, insan istese bile kaybolamaz Anadolu'da” (Uzuner, 2015: 13-14). Anadolu topraklarının üzerinde kimler yaşamış ve ne iz bırakmışsa doğa, bu izleri bağrında barındırır, yaşanan her şey yine doğa sayesinde saklı kalır. Nitekim bu yaşanmışlıklar, arkeoloji gibi bilimsel yollarla ortaya çıkarılır.

İnsan, doğanın hemen hemen bütün unsurlarıyla ilişkilidir. Fakat doğduğu ve büyüdüğü topraklarla farklı bir bağ kurar. İnsan, doğup büyüdüğü topraklarla doğanın diğer unsurlarından daha güçlü bir bağ kurar. “Ancaakk! Bir şehrin güzelliğine hayran olmak başka, orada yaşamak başka şey! Şimdi, İstanbul'a gidip de

gönlünü orada bırakmayan pek kimse yoktur ama iş orada yaşamaya gelince... Vallahi biz döner, mütevazı, herkesin birbirini tanıdığı, sakin, hamdolsun kazasız-belâsız Çorum’umuza geri döner, güzel güzel yaşarız burada.” (Uzuner, 2015: 16). *Toprak* romanında geçen bu cümleler, insanın doğup ve büyüdüğü topraklarla doğanın diğer parçalarından daha güçlü bir bağ kurduğu fikrini destekler niteliktedir.

Toprak dolayısıyla doğa ile insan arasında daima bir gizli çekim vardır. Yazar, “İnsanların, çocukluk yıllarının geçtiği coğrafyaya duydukları duygusal bağ ve aidiyet hissi yer çekimi gibidir” (Uzuner, 2015: 17) cümlesini *Toprak* romanında kurarken bu noktaya dikkat çeker. İnsan doğup büyüdüğü, yaşadığı yerlere içten ve sınıksız bağlarla bağlıdır. İnsanın doğup büyüdüğü, yaşadığı yerlere diğer yerlerden daha aşinadır. Aşına ve tanıdık olan bu yerler, yer çekiminin çektiği gibi insanı kendine doğru çeker.

İnsanlar doğaya ait olan her şeyi alıp kendi çıkarları doğrultusunda kullanır ve doğayı hesapsızca tüketir. Doğanın bu cömert tavrına karşı insanlar, doğaya minnet duyup onu korumak yerine ona güç uygulayarak tahakkümü altına almaya çalışır. Güneşin bile belli bir ömrünün olduğunu bilen başkarakter, insanoğlunun sömürmekle meşgul olduğu doğanın kendisini terk etmeye başladığını *Toprak* romanında “Günbatımında şehirler, her akşam sahneden çekilirken ertesi gün bir daha asla sahneye çıkamayacağı endişesini duyan başkarakterin, dünyanın en muazzam şiirini, en içtenlikli sesiyle okurken duyduğu abartılı heyecanın renklerine boyanır. Şehrin kenarına kurulduğu suyun bir ayna gibi yansıttığı günün son ışıkları: tabiatın insanlara her gün bedava sunduğu bu büyük temaşa, şanına yakışır bir muhteşemlikle kapanır. Oyunun ilk perdesindeki başkarakter güneş sahneden çekilirken, kuliste son hazırlıklarını saatlerce önce yapmış olan ay ile yıldızlar yerlerini almaya başlarlar” (Uzuner, 2015: 23-24) cümleleriyle dile getirir. Doğa, muhteşem bir uyum içindeymiş gibi görünse de gün gittikçe ısınan, kirlenen ve tahrip olan bir yere dönüşür.

Doğadaki dört element, hava, toprak, su ve ateş güneşle beraber bir denge içerisinde. Uzuner, bu durumu *Toprak* romanındaki “Tabiat, hava, su, toprak ve güneşle bir bütündür, onun tüm canlılarla birlikte meydana getirdiği mükemmelliği vardır. Bunu bozan, bir anlamda tabiatın tek kusuru insandır. Fakat aynı zamanda,

tıpkı meyvenin çekirdeği gibi, insan tabiatın göbeğinde, geleceğinin umudu olarak yer yer alır” (Uzuner, 2015: 50) sözleriyle belirtir. Doğadaki tüm unsurlar birbirlerine görünmez bağlarla bağlıdır. Bu dengeyi bozan bir tek insandır. Uygarlık adına insanoğlunun doğayı sömürmesi, kaynaklarını acımasızca kullanması dünyadaki tüm canlıların yaşamını ve dolayısıyla ekosistemi tehlikeye atar. Fakat bu dengeyi tehdit eden insanın yine bu dengenin en büyük umudu olması da ironidir.

Yeryüzündeki besin zincirinin, dolayısıyla doğal dengenin en güzel ifade edildiği parçalardan biri *Toprak* romanındaki “Eğer yeryüzünün en şanlı predatörlerinden olan kurtları yok ederse, yaşadığı Toprak'lardaki geyiklerin korkusuzca üremelerine yol açacağına yürekten inanan tabiat âşığı, bu düşünceye ikna ettiği avcı arkadaşlarıyla yaşadığı Toprak'lardaki son kurt ölene kadar bu uğurda kan akıtır. Ancak son kurt ölürken onun gözünde acıyla yanan 'Yeşil Ateş' aklını başına getirir. Fakat ne yazık ki artık çok geçtir! Kurtların olmadığı Topraklarda her zamankinden daha fazla üreyen geyikler, her zamankinden fazla yiyeceğe ihtiyaç duyarlar. Geyik sürüleri dağların uzanabildikleri en üst hizasına kadar bütün yeşilliğini bitirdiklerinde, yaşadığı Topraklar artık açlıktan ölmüş geyik iskeletleriyle doludur. Tabiat âşığı, öldürdüğü son kurdun gözünde sönmekte olan 'Yeşil Ateş'in, kurtlara ve dağa ve sorulmadan geyik sürülerini çoğaltmanın imkânsız olduğu anlamına geldiğini o zaman anlar. Yalnızca dağlar Toprak, geyiğin gereğinden fazla ürememesinin sonuçlarını bilecek kadar uzun yaşamıştır ve bilgisini son kurdun gözündeki yeşil ateş'le insanlara iletmiştir. Bu yüzden en iyisi, her zaman Toprak'ı dinlemek ve 'Bir Dağ Gibi Düşünmek'tir” (Uzuner, 2015: 368-369) cümleleridir. İnsan doğaya müdahale ederek doğanın dengesini bozar. Örneğin doğada bir denge içerisinde yaşayan hayvanların bir kısmının yok edilmesi diğer hayvanların kontrolsüz bir şekilde üremesine neden olacaktır. Ekosistem, sebepler ve sonuçlar üzerinden bir dengede var olur. Bu sebepleri görmezden gelerek doğaya müdahale etmek doğanın dengesini bozar.

İnsanların aldırılmaz tavırları için önceden hazırlamış oldukları bahanelerden biri ‘hayat gailisidir’. *Toprak* romanında geçim derdi dolayısıyla doğaya ve doğa temel alınarak yazılan bir kitaba uzak kalındığını “Sen bu *TOPRAK* Kitabı'nı bana birkaç gün ödünç verir misin Akın Bey? Hakikaten hazine gibi görünüyor! Şu demin

sözünü ettiğin Tabiatnâme, Oğuz Türkçesiyle yazılmış bir tıp kitabı değil miydi? Mülkiye'de öğrenciyken, biz solcu öğrenciler bir ara 'kültürel mirasımız'a merak salmıştık da oradan aklımda kalmış, ama sonra hayat galesi derken detaylı araştıramamıştım pek” (Uzuner, 2015: 87-88) cümleleriyle okuruz. İnsanlar, çeşitli şekillerde bu durumlarını bahane ederek birçok şeyi yapmaktan kaçınırlar. Aslında geçim derdi denilerek doğaya verilmeyen önem yerini güç devşirmek için doğanın bir araç olarak kullanılabileceği fikrine bırakır.

Bir çocuğun yetişmesi ve yetiştirilmesi son derece zordur. Çocuklara çevre bilincini vermek ailenin önemli görevlerinden biridir. Bir insanın doğaya ve tabiata davranış şekli aslında ailesinden aldığı çevre bilinciyle de bağlantılıdır. *Toprak* romanının kahramanı Defne Kaman'ın tavırlarından onun iyi bir eğitim aldığını “Şimdi duydukları üzerine elindeki *TOPRAK* Kitabı'nı farkında olmadan okşayarak başını kaldırıp, dikkatle onun yüzüne baktı. Onun yüzüne bakarken, kültürel çevreyi ve tabiatı, hayvan ve insan haklarını korumak konusunda hazırladığı dosyaları gazeteden ilgiyle takip ettiği ama kendisiyle yeni tanıştığı gazeteci Defne Kaman'ın genç yaşına rağmen hem Batı kültürüne, hem de yerli geleneklere hâkim oluşundaki derinliğin altında babasının da payı olduğunu anlıyordu” (Uzuner, 2015: 87-88) cümleleriyle anlıyoruz. Defne Kaman'ın ailesi iyi eğitim almış, seçkin bir kültüre sahiptir. Annesi Kaman geleneğini sürdüren bir şaman, babası ise çevreci kimliği ağır basan bir hekimdir. Dolayısıyla tek çocukları olan kızlarının eğitime de gereken önemi göstermişlerdir. Defne Kaman çevre bilincine sahip sosyal kültürü yerinde çağdaş anlayışa sahip bir bireydir. Burada asıl söylenmek istenen, insanların birçoğunun yetiştirilmeleri sırasında yeteri kadar genel kültüre ve çevre bilincine önem verilmemesidir.

Toprak yeryüzünün yüzüdür. Her şeyin, dünya üzerinde ne varsa hepsinin temelinde toprak yatmaktadır. *Toprak* romanında “Yerdir. Yeryüzüdür. Temel ve zemindir” (Uzuner, 2015: 132) cümlesi her şeyin temelinde toprağın olduğunu ifade eder. İnsan ve diğer canlılar bu zemin üzerinde yaşamlarını sürdürür ve zamanları gelince de çekip giderler. Toprak hem tohum hem de bereket, bolluk verir. Bağrında yaşamakta olanları esirger ve korur. “Toprak ki; Tohumdur, Bereket ve bolluk, esirgeyen ve koruyandır” (Uzuner, 2015: 132). *Toprak* romanındaki bu alıntı

toprağın bereket olduğunu belirtir. Yüzyıllar boyunca medeniyetler, toprağın en verimli olduğu yerlere kurulmuştur.

Her şeyin özünde toprak vardır. Yaşamın, ağaçların, ormanların filizlerin her şeyin özü toprağa dayanır. Yazar, *Toprak* romanında “Toprak ki; yaşamdır, candır. Tarla, kök, filiz, ağaç ve orman” (Uzuner, 2015: 132) der. Doğa bileşenleri içerisinde önemli bir yere sahip olan toprak, bir bakıma yaşamın kaynağıdır. Toprak tüm canlılar için hava ve su gibi yaşam kaynağıdır. Uzuner, serinin ikinci kitabı olan *Toprak* romanında “Topraktır, Tohum, gıda, aş ve yemek” (Toprak, 2015, s. 132) cümlesiyle doğada gıdanın kaynağının toprak olduğunu ifade eder. Kara hayvanları ve bitkiler yaşamlarını toprak üzerinde devam ettirirler.

Doğa ve insan arasındaki ilişkiyi görmek için geçmişe, şu ana ve geleceğe bakmak yeterli olacaktır. *Toprak* eserindeki “Evdır Toprak; yuva, yurt, vatan / Kök, köken, soy ve sop, aidiyettir Toprak / Toprak ki; atamızın ve ninemizin külüdür, bedeni ve özüdür / Onların son yatağı, insanın geçmişi ve geleceğidir / Toprak ki, tohumun evi, yuvası, yurdu ve vatani, / Tohum ki; hayattır, candır, özdür / Toprak ki, en sadık yar, kara gün dostudur” (Uzuner, 2015: 132) dizeler doğa ve toprak arasındaki bağı bizlere hatırlatır. İnsan torağı kazıp ekip biçerek yiyeceklerini üretir. Aldığı ürünün ardından o üründen tohum elde eder ve bir sonraki sene aynı ürünü ekip biçer. Sanayi devrimine kadar insanların tek geçim kaynağı topraktı. Sanayi devrimi gerçekleşince insanın gözü topraktan başka değerlere kaymıştır. Yazar, *Toprak* romanındaki “Buğdaydır, ekmektir, tokluktur, minnettarlık / Tohum ki; bitki, meyve, sap, saman, yem, yemek / Topraksız hiçtir, yoktur, neredeyse imkânsız / Topraktır; Mahsul, Ekin, Ürün, / Toprakla Tohum; Tohumla Toprak / Mide, Karın, Tokluk” (Uzuner, 2015: 132) bu dizelerle insan ve doğa arasında var olan sarsılmaz bağlardan söz eder. İnsan her zaman ve her yerde doğa ile içi içedir ve doğa ile sağlam bir ilişki içindedir.

İnsanoğlu beslenmeyle ilgili tüm gereksinimlerini doğadan sağlamaktadır. Dolayısıyla insan ile doğa arasındaki ilişkinin en gözle görünür olduğu yer burasıdır. İnsan ve doğa arasında insanın yeryüzünde var olmaya başladığı zamandan bugüne hiç koparılamayacak bir bağ olduğunu Uzuner, *Toprak* romanında “Toprakla Tohum Barıştır. / Toprak ki; Nimet ile şükrandır / Devamlılık, Gelecek, Umuttur / Toprak, /

Sürdürülebilirlik vaadidir. / Dağ, Omuz, Güven. / Ova, tarla, yayla / Toprak ki; / Börtü, böcek, yılan, geyik, / Kurt, Kartal, at, eşek, keçi, inek” (Uzuner, 2015: 133) dizelleriyle ifade eder. Sürdürülebilir tarım, insanın geçmişten günümüze yaşamını devam ettirmesi için en önemli nedenlerden bir tanesidir. İnsan, kendisinden önceki kuşaklardan devraldığı mirası kendisinden sonrakilere en iyi şekliyle devretmekle sorumludur. Sürdürülebilirlik özelliği, insan yaşamının kalitesinden ödün vermeden herkesin her hakkı eşit biçimde kullanabilmesine dayanır. Sınırlı olan kaynakların eşit ve hakkaniyetle paylaşılabilmesi için son derece iyi korunması ve gözetilmesi gerekmektedir. İnsanın doğa ile olan ilişkisi bunu gerektirir.

Yeryüzünde var olan her şeyin insanın sorumluluk alanına dâhil olduğunu söyleyen yazar, toprağın aslında canlılar topluluğu olduğunu ve bir ahlaki sisteme dayandırıldığını *Toprak* romanında vurgular. “Toprak bir canlılar topluluğudur ve bu yüzden bir Toprak ahlâkı vardır. Ahlak, kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapmamak ve yapılmasına engel olmaktır. Ahlâk, bütün öteki canlıların hak ve sorumluluklarını kabul eden bir vicdan sözleşmesidir. Yeryüzüne gelmiş, yeryüzünden geçmiş ve geçecek olan herkes ama herkes aklının en derininde bunu bilir. Çünkü vicdan, insanın kafasındadır ve bütün insanlar bir kafayla doğar” (Uzuner, 2015: 366). İnsanın doğa ile olan ilişkisi ele alınırken ahlak ve vicdanda da söz etmek gerekir. Yazılı olmayan bu ahlak kuralları ve vicdan sözleşmesi, bize doğayla olan ilişkide doğayı canlı olarak görüp bir canlının sahip olduğu haklara göre davranmamızı söyler.

Çevrenin önceki kuşaklardan bir miras olduğunu söyleyen yazar, insanları *Toprak* romanında “Biz TOPRAK’ın değerini ve nimetini binlerce yıldır ninemizden dedemizden öğrenir, torunlarımıza aktarırız. Hırsın kör ettiği gözden sakınır, saklar, sever, gözetiriz. Biliriz ki; varlığımızı nedeni Toprak’ı annemiz gibi şükranla korumazsak kendi yokluğumuzu hazırlarız. Sonu hep bela olmuştur. Hâlâ öyledir. Toprağına, evine, anasına, kadınına ihanet eden hep belâ bulur ve yok olur” (Uzuner, 2015: 135). sözleriyle uyarmaktadır. İnsanın doğa ile olan ilişkisine çerçevesinde toprak ile ilişkisi önemlidir. Toprak geçmiş medeniyetlerin hep odak noktası olmuştur. Kadim medeniyetler, verimli topraklar üzerinde inşa edilmiş ve medeniyetlerin inşa edildiği bu topraklar da insanoğluna cömert davranmıştır. Toprağın cömert yüzüne şahit olan medeniyetler, gelecek nesillere toprağın önemini

anlatmıştır. Lakin Sanayi Devrimi'nden sonra toprağın ve dolayısıyla doğanın önemi göz ardı edilmiştir.

Toprak romanından alınan bu alıntı yeme alışkanlığının yıllar içinde nasıl değiştiğini belirtir. "Yıllar önce Slow Food hareketinin Torino'da yapılan Terra Madre toplantısına katılmıştım. Orada dünyada insan türünün devamı için en önemli faktörlerden biri olan küçük çiftçilere dikkat çekilmişti. Biliyorsunuz, Hindistan'da her yıl binlerce küçük çiftçi zor durumda olduğu için intihar ediyor," diye araya girerek onların çekişmesine artık bir es vermeye karar verdi Defne" (Uzuner, 2015: 314). Burada öncelikle çağın hastalığı olan başta obezite olmak üzere çeşitli hastalıklara yol açan ve yanlış bir beslenme kültürü olan Fast Food'a eleştiri vardır. İkinci olarak yeme alışkanlığı ile birlikte insan türünün devamını sağlama konusunda küçük esnafın ve küçük çiftçilerin varlığını sürdürmesi bir bakıma emniyet kilidi gibidir. Böylece gıda devleri ya da ekonomisi güçlü firmalar tarafından baskı altına alınması son derece zor olacaktır. Gıdada tüm güç büyük sektörlerin eline geçtiği takdirde rekabet ortamı ortadan kalkacak, tüketici, bu sektörlerin güdümüne girmek zorunda kalacaktır.

Kuraklık ve göçler, en eski dönemlerde insanların karşılaştıkları olumsuz durumlardır. Uzuner, *Toprak* romanında bu felaketlere yer verir. "Kuraklık ve açlığın büyük göçler ve savaşlara yol açtığını söylüyorsanız, eyvallah! Ama artık topraksız tarım ve melez tohumlarla geleceğin açlık sorununu çözmek mümkün. Zaten bunlar yapılmakta da. Ben bu konuları abartmamak gerektiğini düşünürüm" (Uzuner, 2015: 311). Savaşların çıkma sebeplerinden biri de kuraklık ve açlıktır. Özellikle Mezopotamya gibi bereketli topraklar devletler tarafından bir türlü paylaşılamamış, bu bölge sürekli uygarlık değiştirmek durumunda kalmıştır. Bugünün dünyasına bakıldığında topraksız tarım iyi gibi görülse de yapısına katılan kimyasal maddeler nedeniyle çeşitli hastalıklara yol açacaktır. Japonya, kısıtlı üretim alanlarına sahip olması nedeniyle çoktan bu yolla tarımsal üretim yapmaya başlamıştır. Ancak bu tarımın ve üretimin ilerleyen zamanlarda sonuçlarının nasıl olacağı bilinmemektedir.

Buket Uzuner, *Toprak* adlı eserinde paranın gücüne biçilen sahte değeri eleştirir. "Çünkü insan ne yaparsa yapsın ancak yapay yapar. Üstelik kendi zekâsı ve icatlarıyla ne kadar böbürlense de, insanın özü daima Toprak'taki ilk ata ve

ninelerinin basit güdülerine, sade duygularına dayanır. Onu insan yapan bunlar olduğundan bedeni ve beyni değişse hatta evrilse de daima böyle kalacaktır. Aradığı mutluluğu ne beton kulelerde, ne pahalı araba ve jetlerde, ne şan ve şöhrette, ne de renkli kâğıda kendi suretiyle bastırdığı para ve pulda bulabilmesinin sebebi budur” (Uzuner, 2015: 367). Dünyada keşfedilmeyi bekleyen birçok gizemli değer vardır. Aya giden insanoğlu, evrenin sırlarına ulaşmada sadece birkaç adım ileri gidebilmiştir. Tohumun üremesi bile bir gizem içermektedir. Toprak olmadığı takdirde tohumun üremesi olanaksızdır. Elbette insan beyni de doğadaki diğer gizemli olaylar gibi bir özelliğe sahiptir. Bu zekâ onun birçok şeyi yapmasını sağlasa bile yaptığı şeyler yapaydır. Doğal olmasına olanak yoktur. Bunca uğraşına rağmen insanın da özüne döneceği tek yer yine topraktır.

Küreselleşmenin etkileri her yerde olduğu gibi beslenme alanında da kendini göstermiştir. Nitekim *Toprak* romanında küreselleşmenin bir takım etkisinden söz edilir. “Gıda sistemimiz endüstrileşip, küreselleşince gıdanın geleneksel üretme, işletme ve dağıtım süreçleri de değişti. Gıda üretimi kadınların, küçük çiftçilerin elinden çıktı. Özellikle kimyasal tarım ve biyoteknoloji konusunda şaibeli Monsanto, Corgill, Nestle, Philip Morris gibi çokuluslu dev şirketlerin elinde tekelleşti. Ve bu, dünyanın her yerinde küçük çiftçiler aleyhine haksız rekabetlere yol açtı. Tekelleşme her zaman haksız rekabete yol açar ve bu da yoksullarla orta sınıfın yok olmasına, dolayısıyla demokrasiye darbe vurur” (Uzuner, 2015: 311-312). Dünya gıda devleri tekelleşmek suretiyle pazarları ellerine geçirmişlerdir. Hindistanlı küçük çiftçilere duyulan ihtiyacın bir başka türüsü bu sektör için de geçerlidir. Mahalledeki bakkalı, marketi, tarlada üretim yapan çiftçiye, küçük esnafı desteklemedikçe bu tekelleşme ve toplumların üzerindeki ekonomik baskı daha da kötüye gidecektir.

Yenilenebilir ya da sürdürülebilir enerji kaynakları kendini sürekli tekrar edebilen enerjilerdir. Tükenme hızından daha hızlı biçimde kendilerini yenileyebilmektedirler. Hatta bir bakıma kendi kendini besleyen bir enerjidir. Güneş, rüzgâr, biyokütle, hidrojen ve dalga enerjisi ile jeotermal enerji, hidroelektrik enerji sürdürülebilir enerji kaynaklarıdır. Fosil yakıtlar gibi havayı kirletmez, doğanın kendisini yenilemek ve temizlemek için acaba sarf etmesine neden olmaz. Serinin *Hava* adlı romanında sürdürülebilir enerji yerine sürdürülemez enerjinin tercihinden söz edilir. “Sürdürülebilir ve yenilenebilir temiz enerji kaynaklarının önemini

yazdığım için beni suçlayan o kişinin başvurusu bakanlığa gitmedi mi? Duruşmaya güvenlik gerekçesiyle Kayseri'ye nakleden de bakanlık değil mi?" (Uzuner, 2018: 16-17). Defne Kaman yazdığı yazıyla sürdürülemez enerji kaynaklarında ısrar eden kesimlerin tepkisini üzerine çeker. Kendi çıkarlarını ön planda tutan ve doğanın yok olmasını soğukkanlılıkla izleyen bu tip insanlar yeryüzü için ikinci büyük tehlikedir. Oysa Defne Kaman, hâlâ yeryüzünde iyi insanların da bulunabileceğine inanır..

Geçmişten günümüze doğa ile iç içe yaşayan insanoğlu, her zaman doğanın bir parçası olmuştur. Yiyeceklerimize, kıyafetlerimize, tarımsal ürünlerimize kültürel özelliklerimize, turistik gezilerimize, yollarımıza, tünellerimize ve boğazlarımıza baktığımızda doğanın bizim hayatımızın merkezinde olduğunu görürüz. Bazı zamanlar doğa insanı etkilerken, bazı zamanlar insan doğayı etkilemektedir. İnsanoğlu yaşadığı yerdeki doğa koşullarına göre yaşam şeklini belirlemektedir. Örneğin deniz kenarında yaşayan biri balıkçılıkla uğraşırken, dağlık alanda yaşayan biri hayvancılıkla uğraşmayı tercih etmiştir. Doğa ve insan yüzyıllardır birbiriyle etkileşim içerisinde. Doğa ve insan arasında var olan bu denge insanın daha fazla kazanabilme ve doğaya hükmedebilme gibi nedenlerden dolayı bozulmuştur. Doğanın dengesinin bozulması nedeniyle insanoğlu, her geçen gün farklı bir problemle karşılaşır. Doğa ile insan arasındaki dengenin tekrar kurulabilmesi için insanların doğaya zarar verebilecek her türlü davranıştan kaçınmaları gerekmektedir.

3.2. Kadın ve Doğa

İnsanoğlu dünyada ilk var olduğu günden beri doğa ile iç içedir. Doğadan etkilenmiş ve doğayı etkilemiştir. Sanayi Devrimiyle beraber doğaya hâkim olmak ve daha fazla güç elde etmek isteyen insanoğlu, doğanın kaynaklarını fütursuzca kullanmış ve sınırsız zannettiği kaynakların sonuna gelmiştir. Doğadaki kaynaklar geri dönülemez şekilde zarar görmüş ve gelecek nesiller için yaşaması daha zor bir dünya bırakılmıştır. Doğaya verilen bu zararın telafî edilmesi için farklı örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Ekofeminizm hareketi, doğanın daha fazla güç edebilmek için bu derece tahrip edilmesinin ve doğanın kaynaklarının geri dönülemez şekilde kullanılmasının nedeninin erkek egemen toplum olduğunu söyler. Geçmişten günümüze baktığımızda sömürülen sadece doğa değil aynı zamanda

kadıdır. Eril toplumlar doğayı ve kadını kullanılan ve sömürülen unsurlar olarak görür. Doğa ve kadın arasında sömürü açısından birçok benzerlik bulunmaktadır. Ayrıca bazı kültürel ifadeler ve mitlere baktığımızda doğanın kadın olarak nitelendiğini de görürüz.

Buket Uzuner, *Su* kitabında insanın doğal çevrenin bir parçası olduğu hatırlatır ve kadının da doğanın bir parçası olduğu gerçeğini vurgular. “O gidince masadaki Jeanne Achterberg’in Kadın Şifacılar adlı başka bir kitabının arka kapağına göz attı. Ümit: “Antik kültürlerin saygı duydukları bilge kadınlardan, ortaçağda avlanarak yakılan 'cadılara, 19. yüzyılda profesyonelleşen 'hemşireler'den eski âdetleri sürdüren 'ebeler'e kadar şifacıların Batı sağaltım geleneklerindeki rollerini kapsamlı biçimde inceleyen bu kitap, dışıl değerlerin tıp biliminin bir parçası olmasını savunmaktadır" (Uzuner, 2012: 59). Masanın üzerinde duran kitabın adının ‘Kadın Şifacılar’ olması kesinlikle tesadüf değildir. Kadının şefkati ve merhametiyle birlikte şifacılığına da gönderme yapılmıştır. Bir başka gönderme ise ‘ortaçağda avlanarak yakılan 'cadılara’ sözleriyle kadın cinayetlerine yapılmıştır. Kadınların her zaman ve her çağda ezildiği, her türlü şiddete maruz bırakıldığı anlatılmak istenmiştir. Şifa kadının eliyle doğadan gelmektedir. Buna karşın her nedense kadın daima ezilen, horlanan olmuştur.

Su kitabının 11. bölümünün başlığı “Başlangıçta Yalnız su Vardı” (Uzuner, 2012: 77) şeklindedir. Burada yeryüzünün nasıl oluştuğuna gönderme yapılır.

Oparin de Engels, bu konuda birçok teorisi vardır. Bu teorilerden biri de suda ve atmosferde var olan karbon, hidrojen, oksijen ve nitrojen atomları birbirleri arasında ve suyla kimyasal tepkimeye girerek yüksek karmaşıklıkta moleküler yapıları haline gelmişler ve bunun sonunda proteinler oluşmuş olmalıdır, şeklindedir (Oparin, 1965: 248).

Yazar, hayatın sularla başladığını, yeryüzünün önceleri sularla kaplı olduğunu iddia eden teoriye atıfta bulunur. Su, ölümsüzlük suyudur. Ebedi başlangıçtır. Su, ana rahmidir ve doğurganlık demektir. Bu yönüyle kadın ve doğa arasındaki ilişki belirginleşir. Su, zamandır ve bu yüzden akarsu, zamanın mecazıdır. Dede Korkut’un söylediğine göre ise su, Tanrı’nın bile yüzünü görmüştür. Su,

aynadır; hayatı yansıtır. Su berekettir, saflıktır. İyinin kötünden ayrılmasını sağlayan görünmez bir sınırdır.

Kadın ve doğa arasında önemli benzerlikler vardır. Erkek egemen toplum doğayı sömürdüğü gibi kadını da sömürür, doğaya egemen olmak istediği gibi kadına da egemen olmak ister. Yazar, *Su*'da bu benzerliklere değinir. “Ne uğurlusu anne? Bu uyumsuz Defne uçrak! Var bu kızda bir tuhaflık diyorum ben sana! Napıyormuş biliyor musun? Oturup yüzlerce küçük kâğıt kesmiş, hani okuma fişi diye verilir ya, tıpatıp onlardan. Bunların üzerine tek tek, “Dünyanın merkezi tabiattır ve o da kadındır! Bunu bilmeyenler ahmaktır!” diye yazıp çiçek resimleriyle süslemiş, sonra bütün okula dağıtmış!” (Uzuner, 2012: 119). Ekofeminist düşüncede kadın ve doğa aynı kadere sahiptir görüşü egemendir. Kadın da doğa gibi acımasızca sömürülür.

Yazar, *Su* romanında Kayın ağacını, ağaçların sultanı olarak niteler. Kayın ağacı, ağaçların sultanıdır da ondan...” dedi yaşlı kadın ağaç parçasını yeniden mavi tülbende bebek kundaklar gibi özenle sararken” (Uzuner, 2012: 199). Böyle nitelenmiş olması Umay Tanrının ağacı olmasından kaynaklanır. Umay anneannenin onu sultan olarak tanımlamasının nedeni de Umay'ın doğurganlığın ve bereketin simgesi olan dişil bir tanrı olmasıdır. Kayın ağacı öyle bir ağaçtır ki kabuklarından yapraklarına, dallarından öz suyuna kadar her bir zerresi hem çok değerli, hem çok özeldir. Umay Anneanne bu arada kayın ağacının parçasını tülbende sarar. Tülbent, Anadolu kadını için bir simgedir. Binlerce yıldır kullanmakta olduğu bir objedir. Tülbent, pamuktan dokunur, Doğadaki bir bitkinin eşyaya dönüşümüdür. Doğa Anadolu insanının saçına bağladığı tülbende kadar girer. Umay Anneannenin hem ağaca hem de tülbende gösterdiği özen ve sevginin kaynağı Türk insanıyla doğanın iç içe olmasıdır.

Türk toplumunda baba, en büyük atadır. Yazar, babanın eksiliğini bir başka şeyle gidermenin pek mümkün olmadığını *Su*'da ifade eder. “Bir kadının baba sevgisi açlığını hiçbir başka erkek veya vitamin hapı gideremez” (Uzuner, 2012: 230). Baba aynı zamanda evin direği, ailenin gücüdür. Kız çocukları için gerçek erkek sevgisinin anlamıdır. Sevgi insanı yaşatan en önemli güçtür. Bir kız evladının bu sevgiden mahrum edilmesi insan haklarına aykırı bir durumdur. Herkesin sevgi görmeye hakkı vardır. Kimse kimseyi bu sevgiden mahrum etmemelidir.

Yazar, erkek egemen anlayışının kadına yönelik seslenişini *Su* eserinde dile getirir. “Denizi doldurarak yol yapan, böylece ‘tabiata kazık atan küçük akıllı insanoğlundan -burada özellikle “insan kızı değil, insanoğlu’ diye üstüne basa basa belirterek, tabiatın intikamını mutlaka aldığını ve alacağını örneklerle uzun uzun anlatan Umay Bayülgen’in taksi şoförü üzerindeki etkisi inanılmazdı!” (Uzuner, 2012: 255). İnsanoğlu doğaya egemen olmak için doğaya ait olan her şeyi sonuçlarına bakmaksızın kullanıyor. Yeni yollar inşa etmek için denizi doldurur ya da ormanlık alanı tahrip eder. Bu yapılanların herhangi bir sonucunun olmayacağını ve doğanın tepki vermeyeceğini düşünmek aslında insanın aklını küçültür.

Uzuner, *Toprak* romanında Umay Nine aracılığıyla erkek ve kadının eşit olduğunu savunur. “Kadın erkek fark etmeksizin herkes insanoğludur. Çünkü ancak bir kız çocuğu büyüten erkek kadınları anlamayı öğrenir. Aslında kadınları anlamak, dünyayı, doğayı ve hayatı anlamaktır!” (Uzuner, 2015: 50). Bir başka insanı anlamak için o insanın yaşadıklarını yaşamak ve onun geçtiği safhalardan geçmek gerekir. Doğayı ve kadını anlamak için onların yaşadığı şeyleri yaşamak pek mümkün değildir. Fakat empati yoluyla kullanılmanın, sömürülmenin ve hakim olunacak bir nesne konumuna getirilmenin ne demek olduğu anlaşılabilir ve böylelikle doğaya ve kadına gerekli önem verilebilir.

Kadın ve toprak birbirine benzemektedir. Kaderleri de aynıdır. Erkek egemen toplumlarda kadın her zaman doğa gibi eziyet edilen varlıktır. Doğanın bir unsuru olan toprak, üretkenlik bakımından doğurganlığın sembolü olan kadın rahmine benzer. Yazar, *Toprak*’ta “Toprak ki; Anadır. Doğumdur. Toprak ki; Rahimdir, Su’yun da yatağı, yuvası, anası” (Uzuner, 2015: 132) diyerek toprağın insanoğlu ve ekosistem için ne ifade ettiğine değinir. Toprak, aynı zamanda suyun da anası, yatağı ve yuvasıdır.

Doğa ile kadın eril toplumlar nedeniyle tarih boyunca sömürülmüş ve kullanılmıştır. Erkek ve erkeğe dayalı toplumlar, doğayı ve kadını hayatın bir parçası olarak kabul etmek yerine daha fazla güç elde etmek için sonuçlarını düşünmeksizin sömürmüştür. Doğanın ve kadının birbirine benzetilmesi sadece sömürü düzeninden değildir. Kadın ve doğa üremenin ve çoğalmanın sembolüdür. Kadın, insanların çoğalması için gerekli olan rahme sahip olduğundan çoğalmanın sembolüdür. Doğa

ise doğanın yenilenmesi ve çoğalması için gerekli olan hava, toprak ve su unsurlarına ev sahipliği yaptığı için çoğalmanın ve üremenin sembolüdür. Ayrıca doğa ve kadın arasındaki benzetmeleri eski toplumlarında görmek mümkündür. Hatta şundaki dilimizde ve kültürümüzde yerleşmiş olan söylemler yoluyla da kadın ve doğa arasındaki benzetmeleri biliriz.

3.3. Doğa ve Hayvan Katliamı

İnsanoğlu tarihin ilk zamanlarından günümüze kadar doğa ile ve doğanın bir parçası olan hayvanlarla yaşamıştır. Birlikte yaşadığımız hayvanlar ekosistemin ayrılmaz bir parçasıdır. Bir takım hayvanların sayısının artması veya bazı hayvanların sayısının azalması doğanın dengesine geri döndürülemez zararlar verir. Doğadan kaybolan hayvanların tekrar doğada var olması mümkün değildir. İnsan, hayatını devam ettirmek için doğadan özellikle hayvanlardan avlanarak yararlanmıştır. Fakat aşırı avlanmayla beraber insan, doğanın dengesini bozmuştur. Ayrıca insanoğlu, bazı hayvanları evcilleştirerek yemek, içmek ve tarım gibi nedenler dolayısıyla yararlanmıştır. Hayvanlar, savunma amaçlı da kullanılmıştır. Hayvanlar ordular içerisinde kendilerine yer bulmuştur. Hayvanlardan birçok amaçla yararlanan insan, hayvanların korunmasız olduğunu ve korunmaya muhtaç olduğunu unutmuştur. Spor ve gelenek adıyla hayvan katliamlarına bahane aranmıştır. İnsan doğanın bir parçası olan hayvanlara gerekli önemi vermelidir ve korunmasız olan bu canlılara daha iyi yaşayabilecekleri bir ortam sunmalıdır.

Betonlaşma sebebiyle yapılan doğa katliamları, para ve güç uğruna şehirlerdeki ağaçların ve yeşil oranın her geçen gün azalması ayrıca hayvanların ve insanların gidebileceği yeşilliğin azalması ve bu yeşilliğin ve ağaçların azalmasından dolayı hava kirliliğinin artması ve temiz havanın yerini kirliliğe havaya bırakması insanlık için en büyük felaketlerden biridir. Dünyadaki şehirlerin büyük bir kısmının yeşil oranı azdır. Para uğruna yeşil alanlar ve ağaçlar sonuçları düşünülmezsizin feda edilebiliyorlar. Yeşil alanlar, ormanlar ve ağaçlar bu hızla yok edilmeye devam edilirse insanlık için kaçabileceği bir alan kalmayacaktır.

Canlıların insan eliyle ticaret gibi çeşitli nedenlerden dolayı öldürülür. Canlıların bu şekilde yok edilmesi doğanın dengesini bozar. Doğada çok hassas bir

denge mevcuttur. Bu denge taraflardan birinin uyumsuzluk yaratacak en ufak hareketiyle tehlike altına girmektedir. İnsan, ısrarla bu dengenin önemini anlamakta ve bu dengeyi tehlikeye atacak her türlü hareketten sakınmamaktadır. Yazar Buket Uzuner serinin ilk romanı olan *Su*'da bu duruma değinir. İlerleyen sayfalarda bir diğer çevresel sorun belirir: “Sonra Allah’ın Japonya’sındaki Yunus katliamını protesto için yollara düşer, Japonya’da mitingde balıkçılar tarafından taşlanır, ‘Nükleersiz Türkiye’ diye Sinoplara gider. Ya alla’sen, nükleer tesis Sinopluların umurunda değilken, sana ne be kızım!” (Uzuner, 2012: 8). Ekosistem bu doğal denge ve uyum üzerine kurulmuştur. Bir zincir söz konusudur. Zincirdeki halkalardan birinin eksilmesi domino taşı etkisi yapmaktadır.

İnsan, doğanın acımasızca yok edilmesi karşısında soyları giderek tükenmekte olan canlılara, kendi doğal ortamları olan su, hava ve toprakta yaşayan canlılara ve canlılar dışındaki mikroorganizmalara kayıtsız kalır. *Su*'da nesli tükenmekte olan hayvanların sadece birkaç aktivisit ve gazeteci tarafından dikkat çekilen bir konu olduğu aktarılır. “Türkiye’de türleri tehlikede olan balina, yunus, lüfer, kartal, kelaynak, yılık atı, Akdeniz foku, telli turna, Anadolu parsi, susamurları, kar çiçeği, orkide ve kardelen gibi canlıların korunması üzerine yoğunlaşan yazıların başlıklarına hızla göz atan Ümit Kaman, bu vinyetlerin yazılarla bir ilişkisi olduğunu düşündü” (Uzuner, 2012: 19).

Su romanda “Hes Artık” başlığı altında Karadeniz Köylerinde HES’lere direnen köylülerle görüşen Defne Kaman’ın röportajı yer almaktadır. “Defne Kaman’ın Türkiye’nin kuzeyinden güneyine girilen büyük hidroelektrik santral (HES) seferberliğine karşı derelerini korumak için direnen köylülerle ilgili yazı dizisini seçti ve yazıya mihlandı” (Uzuner, 2012: 21). Röportaj, masalların giriş tekerlemesi olan ve “Evvel zaman içinde...” diye başlar; ardından eski Türklerin doğaya nasıl yaklaştıkları anlatılmıştır.

Defne Kaman röportajın bir bölümünde Türklerin zekâyı kurnazlıkla, vicdanı cüzdanla, gururu açgözlülükle karıştıran insanlara nasıl dönüştüğünü sorgular. “Nasıl oldu da alelacele kanunlarla orman sınırları dışına çıkarılan 2B ormanlık arazileri talana açılıp halka refah vaat etmeyeceği belli varsıllar için satışa sunulabildi? Neden harıl harıl, toprak altıyla üstünde binlerce canlıya birbirine gıda zinciriyle bağlı

hayatlar sunarak biz insanlara hizmet eden derelerin yerine, su enerjisi santralleri, HES'ler kurarak yasalar çıkartılıyor? Kuraklık ve seller neden olan bu doğa talanının aslında kendi belamızı bulmamız olduğunu çocuklar bile anlamadı mı? Halkı mutlu etmesi gereken, bir anlamı da 'MUTLULUK olan DEVLET' neden halkına rağmen tabiat anasını boğuyor, kafasını kesiyor" (Uzuner, 2012: 24). Aslında zekâyı kurnazlıkla, vicdanı cüzdanla, gururu açgözlülükle karıştıran yalnızca insan değil bütün insanlıktır. İnsan, zekasını doğayla iç içe yaşayabileceği bir denge kurmak yerine doğadan faydalanmak için kullanır. Yazar röportajın bu bölümünde binlerce canlının bağlı olduğu gıda zincirinden söz ederek ekolojik dengeye, kuraklık ve seller diyerek küresel ısınma neticesinde oluşabilecek kuraklık ve çölleşme gibi tehlikelere, tabiat anasını boğmak ve kafasını kesmek ifadesiyle de ormanlar başta olmak üzere tüm doğanın acımasızca katledilip yok edilmesine değinir.

Yazar, *Su* romanında bakışları kentsel bir kirlilik ögesi olan çarpık kentleşme betonlaşmaya çevirir. "Dolmuştan indiğin de aklı fikri hâlâ Defne Kaman'daydı bu yüzden Koşuyolu'nun simgesi, yemyeşil bahçeli evleri ve çocuk parklarına yıkıp yerlerine kupkuru otoparklarla çevrilmiş çirkin beton bloklarla dolduran zevksiz ve açgözlü zihniyeti kızmayı unuttu bu defa. Zaten kendisi de anne babasıyla bu sitelerden birinde yaşıyordu" (Uzuner, 2012: 70). Koşuyolu'nun simgesi olan bahçeli evler, çocuk parkları betonlaşmaya kurban edilmiş; yerlerini kupkuru bir beton yığına bırakmıştır. Romandaki ifadesiyle bunu yapan zihniyetin, zevksiz ve açgözlü olmasının yanı sıra yaptığı bu bencilce ve çıkarıcı davranışların gelecekte nelere yol açacağını görmezlikten gelmektedir. Bu durum, insanın doğayla olan ilişkisinde durumun doğanın aleyhine olacak şekilde işlemesine ve böylelikle ekosistemin dengesinin bozulmasına, oluşan kirlilik nedeniyle çevresel felaketlere neden olmaktadır.

Hayvan katliamları ve ağaçların betonlaşma uğruna hesapsızca yok edilmesi insanın doğaya verdiği en büyük zararlardandır. Bu durum *Su* romanında şu sözlerle dile getirilir. "Yunusun durumu iyi mi? Bu, yoksa şu adı Badem miydi ne, insancıl bir hayvan vardı da, hani bir işadamı masraflarını üstlenip tedavi ettirmişti? Sahilden ayrılmıyor, çocuklarla oynuyordu, o olmasın?" diye konuyu kendi derinden kurtarmak için sordu Ümit. "Yok. Komserim, Badem fok balığı, buysa yunus.

Badem, Foça'da rehabilitasyon merkezinde bakılmış. Gökova'ya salınmıştı. Bu gariban dün akşamdan beri buradaymış ve gitmiyormuş. Veteriner istedik, koskoca Türkiye'de bir tane yunus veterineri varmış, o da yurtdışında bir yunus koruma etkinliğine gitmiş, yarın dönecekmiş! Denizleri yunus kaynayan memlekette tek yunus veterineri yetiştir, o da aktivist çıksın ha, pes yani!” (Uzuner, 2012: 96-97). Yavru fok Badem, 2006 yılında henüz bir buçuk aylık bir yavruyken aç, susuz ve terk edilmiş halde Didim’de bir plajda bulundu. Tedavisi yapıldı. Bakımı bir iş adamı tarafından karşılandı. İyileştikten sonra tekrar denize bırakıldığında insanlardan ayrılmadı. Ancak insanlar tarafından birçok kötü muameleye maruz kalan fok, bebeğini kaybetti. Bir gün ortadan kayboldu. Badem üzerinden hayvan katliamlarına bir gönderme söz konusudur.

Yunus katliamlarının olması ve ülkede çok sayıda yunus olmasına rağmen bir tane bile yunus bulunamaması eleştirilir. Ülkenin gelişmişlik seviyesiyle çevre konularına hassa davranması paralel değildir. Bir ülkenin gelişmiş ülkeler statüsünde yer alması maalesef çevre konularına karşı hassas olabileceği anlamına gelmiyor. Bunun en iyi örneği ileri teknolojisi ve ekonomisiyle dünya ülkeleri arasında gelişmiş ülkeler içerisinde listesinin baş sıralarında yer alan Japonya’nın her yıl gerçekleştirdiği yunus katliamıdır. İnsan eliyle bilinçli bir şekilde doğadaki canlıların hayatına son verilmesinin en kötü örneklerinden biridir. Bu örneğin yanı sıra İspanya’da yapılan boğa güreşi ve Kanada’da her yıl mart ayında yapılan avla yüzlerce fok balığı sopalarla öldürülür. Bu canlı katliamlarını ise spor kelimesinin arkasına gizlerler.

Doğanın ve hayvanların acımasızca yok edilmemesi gerektiği ve her canlının yaşam hakkının kutsal olduğu *Su* romanında vurgulanır “Herkes tek yaratılmıştı, herkes farklıydı, ama kimse kimseden üstün değildi. Bir ağaç, bir tavşan, bir kuş, bir elma, bir damla su, bir avuç toprak, bir nefes hava ve her canlı farklı ama eşit derecede önemliydi. “Bütün canlar candır!” İşte öğretmenim ve annemin bilmediği şey buydu. Ben mücadele ederek hep Defne Kaman kalmaya o zaman karar verdim!” (Uzuner, 2012: 131). Her canlının kendi içinde diğerlerinden bağımsız olduğu ancak bu farkın eşitsizlik yaratmaması gerektiği, eşitliğin en önemli değer olduğu ifade edilir. Zira doğada her canlı eşit yaşam hakkına sahiptir. Bunu değiştiren ve kötüye

kullanan yalnızca insandır. Doğanın işleyişinin dengede kalabilmesi için her insanın bütün canların yaşama hakkının olduğunu bilmesi ve ona göre davranması gerekir. İnsan olmanın özü bu anlayıştan gelir.

Ekosistemle ilgili çok önemli sorunlar vurgulanmaktadır. HES bu problemlerin kaynaklarından biridir. *Su* romanında HES’lerin doğa için zararlı olduğuna değinilir. “Bak, meselâ bizim Kaman'daki köyde taa büyük büyük ninelerim zamanından beri şırıl şırıl akan iki dere vardır. Onların üzerine de HES kurulacak diye bir söylenti çıktığından beri köyde huzur içinde uyuyan kalmadı. Şimdi bu Defne Kaman geçen yıl HES'lerin zararları hakkında bir yazı yazmış, var ya dini imanı para olanlar okuyunca utanır; inan olsun, o kadar okkalı, şerefli ve dokunaklı!” (Uzuner, 2012: 151-152). HES’lerin yapımı sırasında binlerce ağaç kesilmektedir. Hâlbuki ağaçlar erozyonu ve toprak kaymasını engelleyen en önemli faktörlerdir. Aynı zamanda oksijen üretir, havadaki tozları emer, radyoaktif maddeleri çekerek atmosferi temizler. Toprağın canlı ve verimli olarak kalmasını sağlar. HES projelerinin bir kısmında nehirlerdeki su, borularla kilometrelerce uzağa taşınır. Bu yaban hayvanları için iyi bir durum değildir. Yaban hayvanları yeri değiştirilmiş olan içme sularına ulaşmak için epey yol kat etmek zorunda kalır. Susuzluk, bazılarının ölümüne dahi sebep olabilir.

Nehirler, yeraltı sularını besler. Yüzeğe yakın yeraltı suları da nehir kenarlarındaki ve sulak alanlardaki ormanları ve bitki örtüsünü besler. HES’lerin işletimi sırasında yeraltı sularının miktarları düştüğünde nehirleri çevreleyen bitki örtüsü ve yaşamı suya bağlı sucul ve yarı sucul canlılar en büyük zararı görür. Keza balıkların üremesi de suyun yatağının değişmesi sonucunda aksar. Bu durum sulara bağlı olarak yaşayan tüm canlıların o nehir habitatından bütünüyle yok olması demektir.

Tabiat ile insan arasındaki ilişkinin ne denli sağlam ve kopmaz bağlarla bağlı olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Doğa ile bilinçli bir şekilde alışveriş yapıldığı takdirde kazançlı çıkacak olan insandır. *Su*’da tabiatın ecza fabrikalarının kaynağı olduğu ifade edilir. “Şuurlu kullanılırsa tabiat, ecza fabrikalarının temelidir. Ancak bilim, paragözlü çirkinlerin elinde canlıları göz göre göre kobay gibi kullanılaberi, eczacılıktan pek soğudum, Evlâdım!” (Uzuner, 2012: 192). Hastalıklarının

tedavisinde doğa en büyük destekçidir. Ancak onu kötü amaçları için kullanan da insandır. Burada ilaç deneyleri için hayvanların kobay olarak kullanılması eleştirilmektedir.

Umay Anneanne, *Su* romanında kayın ağacından hareketle şimdiki zamanlarda insanların çıkarlarından dolayı doğayı tahrip ettiğini ifade eder. “Türk mitolojisinde Hayat Ağacı’nın her yaprağı, yeryüzünde yaşayan insanları temsil eder ve göremediğimiz öbür dünyadaki gelecek hayatına denk gelir. Düşen her yaprak onun temsil ettiği kişinin ölümüdür. Bazı Türk boyları bu yüzden ‘Hayat Ağacı’na ‘Gök Ağacı’da derler... Bak o orman kıyımlarına, HES'lere falan isyan eden ve bu yüzden dayak yiyen Anadolu halkı var ya, işte onlar: ‘Hayat Ağacı’nın torunlarıdır!” (Uzuner 2012: 210). Ormanların tahrip edilmesi, nehirlerle, akarsulara hidroelektrik santraller kurarak suyun yönünün değiştirilmesini, bu yaptıklarının doğanın işleyişini bozduğunu ifade eder. Ayrıca kayın ağacının doğumun yanında ölümü de temsil ettiğini vurgulanır. Türk kültürünün her döneminde, yaşamının her evresinde kayın ağacı toplumun özünde varlığını daima korumaktadır.

Su romanında plastiğin insan ve doğa için ne denli zararlı olduğu vurgulanır. “Plastikten içmem! Plastik, insan ırkının sonunu getirecek lanetli bir icattır” (Uzuner, 2012: 203). Bu açıdan plastiğin günlük kullanımda kendisine nasıl yer bulduğuna ilişkin serüvenine değinmek gerekmektedir.

19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri’nde popüler hale gelen bilardo oyunlarından dolayı bilardo salonları ardı sıra açılmıştır. Bilardo topunda kullanılan fildişi birçok filin katledilmesine neden olmuştur. Plastiğin icat edilmesinden sonra bilardo topları için fildişine gerek kalmamış ve fillerin bilardo topları için katledilmesinin önüne geçilmiştir.

Bu olayın yaşandığı zamanlarda bir bilardo topu için fillerin öldürülüp dışlarının top yapımında kullanılması insanlara son derece doğal gelmektedir. Bunun altında yatan sebep, insanların acımasız oluşlarının yanı sıra doğanın kaynaklarının sonsuz olarak görmeleridir. Diğer hayvanlar ve doğadaki diğer canlılar gibi fillerin de doğada bir işlevleri olduğunu göz ardı etmişlerdir. Bugüne bakıldığında bu düşüncenin hâlâ devam etmekte olduğu acı bir gerçektir. Bundan en çok zarar gören de kara kıta olarak adlandırılan Afrika’dır. Zengin Avrupalıların az gelişmiş

kültürlerin habitatını para karşılığı safariler düzenlemek nedeniyle yok ettikleri bilinmektedir.

Defne Kaman'ın *Su* romanında söylediği şu sözler Yunus Peygamber'e ve Hızır kıssalarına işaret etmektedir. “Aslında bu, daha çok seveceğim Küçük Prens'teki fil yutmuş yılanın eşi miydi ama ben o sırada bunu bilmiyordum ve belki de daha önce ninemin anlattığı Yunus Peygamber'i kurtaran balıktan esinlenerek öyle hayal etmişim. Ben çocukluğumda öğrendiğim Yunus Peygamber ve Hızır kıssalarından beri zor duruma düşen ‘iyi insanları’ balık kılığın girmiş Hızır kurtarıcı diye inanmayı hep sevdim. Bu balık da daima YUNUS oldu. Belki yunuslara olan sevgim bu yüzdendir” (Uzuner, 2012: 233). İnsan dışındaki canlıların; balıkların, kedilerin köpeklerin insana gösterdiği hoşgörü ve sevgi, insanlardan aynı şekilde karşılık bulamamaktadır. Acımasızca öldürülen sokak hayvanları, avcılık sporu için doğadaki kuşlar başta olmak üzere tüm hayvanların birer av olarak görülmeleri doğanın yok edilmesi anlamına gelmektedir.

Doğa koşulları, insanın elinde olmayıp yapılanların bir sonucudur. *Su*'da fırtına simgesi kullanılarak doğanın olumsuz koşullarının aslında insan eylemlerinden kaynaklandığı Umay Bayülgen tarafından söylenir. “Biz farkına varmasak da her fırtınayı hazırlayan tabiat şartları mutlaka önceden birikmiştir. Fırtına bir sonuçtur. Akıl, fırtına toplanırken onu görmek ve tedbir almak için bize verilmiş bir armağandır,” demişti. Umay Bayülgen, Kalamış'taki bahçeli evin şifa serasında ilk tanıştıkları gün” (Uzuner, 2015: 20). Ayrıca doğa, kendisine yapılan hiçbir kötülüğü cevapsız bırakmaz Yaptığımız eylemlerin doğada bir karşılığı vardır. Eğer ekolojik bir tepki söz konusu olursa burada kabahat doğada değil, onu görmezlikten gelerek onu tüketip yok eden insandadır.

Altmışlı yıllarda dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Sayfiye yerleri arabalarla doldurulmaya başlamıştır. Beton binaların modernlik olarak kabul edilmesi, yeşilin griye dönüştürülmesi ve ağaçların acımasızca kesilerek yerlerini beton kaldırımlara terk etmek zorunda bırakılması modernlik kabul edilmekteydi. *Toprak*'ta betonlaşma bir takım cümlelerle görülür. “Artık kimse köylü, kimse çiftçi olmak, elindeki toprak kokusuyla, çamur izini hatırlamak istemez olmuştu, onların yerine çiçek aromalı sıvı sabunları, oda ve araba

spreyleri satın almayı tercih ediyordu. Toprakta ve tarladan gelen 'banal'di', 'köylü'ydü ama fabrika ve marketten gelen 'modern'di, 'kentli'ydi. Köylü akrabalar, 'memleketten gelen' peynir, zeytinyağı, tarhana, bulgur, pestil, cevizli sucuk, leblebiyle hatırlanan, sanki evin arka odasında asılmış birer natürmort manzaraydı artık. Büyük şehirlerde küçük bir çevrede yayılacak organik gıda', ekolojik tarım ve çevrecilik akımı henüz başlamamış, toprağın değerinin farkına varılmamış, GDO'lu tohumun sadece çiftçilerin bir üretim sorunu anlaşılmamıştı. Her yer beton, plastik, naylon, her şey moderndi” (Uzuner, 2015: 58). Yeşil köy ve köylü; beton ve plansız biçimde yükselen apartmanlar kentli anlamına gelmekteydi. Köyler yerine tüm ürünler fabrikalardan gelmeye başladığında herkes modern olmanın tadına bakmakla meşguldü. Ancak yitirdiklerinin ne olduğunun hâlâ daha farkında değillerdi. Çevre bilinci yeterince oluşmamış, çağdaş olmakla özentî olmak arasındaki farkı henüz anlayamamışlardı.

Doğayı korumakla insanı korumak arasında hiçbir fark yoktur. İnsan da doğanın bir parçasıdır. Doğadaki kaynakları yok etmek kolay, koruyup gözetmek zordur. *Toprak* romanında hayvanları dolayısıyla doğayı korumanın çocukları ve nesilleri korumakla eş değer olduğu söylenir. “Evet, doğru hatırlıyorsun... Cove belgeseli için davetli aktivistler arasındaydım. ‘Afrika ve Arap ülkelerinde çocuklar ölürken, sen yunusları kurtar!’ diyen mesajlar almıştım. Bak bu tepkiler de işte taşra korkusu’nun bir başka belirme türü. Kendini dünyanın taşrasında gördüğü için sınırlı düşünüyor kişi. Sürekli savunma halinde kalırsan düşünemezsin. Düşünebilse, yunusları koruyanlar, aynı zamanda çocukları ve tabiatı da koruyandır, görürsün”(Uzuner, 2015: 173).

Türkiye’deki bilinçsiz avlanma yaygındır. Anadolu’ya has bir takım hayvanların nesli bilinçsiz avlanma yüzünden tükenmiştir. *Toprak*’ta doğayı ve doğaya ait unsurları korumanın önemine değinilir. “Hâlbuki yanlış avlanma politikaları ve tabiat koruma konusundaki bilinçsizlikler nedeniyle eskiden bir geyik cenneti olan Hattuşa-Çorum bölgesinde, o da koruma altında, ancak yüz kadar geyik kalmış... Avcılık kontrollü olmalı, değil mi” (Uzuner, 2015: 198). Her eksilen hayvan doğadan eksilen bir parçadır. Günümüzde akarsu yatakları değiştirilmekte, yapılan barajlarla su, denetim altına alınmakta ve doğa tahrip edilmektedir. Yatağı

değiştirilen akarsular hayvanların hayatlarında önemli farklılıklara neden olur. Geyik sayısının bu denli azalması bölgedeki habitat için tam bir yıkımdır.

Karaca, *Toprak*'ta bu alıntıda zevk için yapılan avlanmayı ve avcılığı eleştirir. “Ancak bazılarımız da hiç açlık ihtiyacı yokken, savunmasız dünya güzeli bir geyiği ateşli silahla vurup, hayvan can çekişirken başında sırtarak fotoğraf çektirir. Ya da ne bileyim, ekinlere zararlı böcekleri yiyerek tabiat dengesine yararı olan bir bıldırcını nedensiz olarak sapanla vurur, öldürür. Başka canlının acısından zevk almaya insan kalbi nasıl dayanır?” (Uzuner, 2015: 63). Bugünün dünyasında insanoğlunun hayvanları en modern silahlarla öldürüp yok etmesi hayvan çeşitliliğinin azalmasına neden olmaktadır. Sait Faik'in ‘*Son Kuşlar*’ adlı öyküsünde kuşları bir lokmacık etleri için sapanla avlayıp acımasızca öldüren Konstantin Efendi gibiler eleştirilir.

Sait Faik ‘*Son Kuşlar*’ öyküsünün son paragrafında çocuklara şöyle seslenir: “Dünya değişiyor dostlarım. Günün birinde gökyüzünde, güz mevsiminde artık esmer lekeler göremeyeceksiniz. Günün birinde yol kenarlarında toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz. Bizim için değil ama çocuklar, sizin için kötü olacak. Biz kuşları ve yeşillikleri çok gördük. Sizin için kötü olacak. Benden hikâyesi” (Abasıyanık, 1952: 378).

İnsan ve doğa arasında yazılı olmayan bir anayasa vardır. Bu anayasa insan ve doğa arasındaki ilişkiyi dengede tutmaya yarar. Dünyada var olan her şey doğanın bir parçasıdır ve bu parçalardan herhangi birine zarar geldiği zaman doğanın hemen hemen bütün unsurları bundan zarar görür. İnsan, yazılı olmayan hayat anayasasını ihlal ettiği zaman doğanın parçalarından birine zarar verir. Bunun sonucunda o parçayla ilintili olan her şey olumsuz bir şekilde etkilenir ve dolayısıyla doğa zarar görür. Hayat anayasasının ihlal edilip doğanın zarar görmesi *Toprak* romanında ifade edilir. “Toprak bir canlılar topluluğudur. Canlı olan her şeyin kendi yaşam hakkı ve kendi ahlâkı vardır. Yaşadığımız gezegende hiçbir canlının varlığı diğerinden bağımsız devam etmez. Varoluşun özü ve sürekliliği bu karşılıklı sorumluluk ve haklar döngüsüdür. Adına, 'Hayat Anayasası' denir. Anayasa bozulduğunda hayat biter. Bitiş, bir anda olmaz. Önce düzen ve dengeler bozulur, sonra yavaş yavaş hareket eden ve etmeyen canlı türleri tükenir. Her tükeniş, birbirini tetikler. Yaban

hayatı hızla kaybolur. Yaban hayatı biten yeryüzü artık yok olmaya mahkûmdur. Erozyon, seller, kıtlık ve yeni hastalıklar bu yok oluşun çeşitli evreleridir” (Uzuner, 2015: 366). Doğanın dengesi insan eliyle bozulmaya devam ettiği sürece gizli bir anlaşmaya dayalı olan hayat anayasası da ihlal edilmiş olacaktır. Böylece var olan düzen sarsılacak, doğa yavaş yavaş yok olacaktır.

Doğaya ve hayvanlara karşı insan eliyle gerçekleştirilen katliamlar bir takım çevreler dışında görmezden gelinmektedir. İnsan, doğa ve hayvan katliamlarını oyun, eğlence ve gelenek adı altında yapar. Yazar, *Toprak*’ta yaşantımızda önemli bir yer tutması gereken doğaya ait meseleler yerine farklı konuların önemli olmasını eleştirir. “Ben ekolojik sömürü ve hayvan hakları konularını, pahalı arabalar ve pahalı futbolculardan daha ilginç buluyorum. Netten dostluk ettiğim insanları, bana sürekli ders vermeye çalışan, sürekli eleştiren komşularımdan daha samimi buluyorum. Sosyal medyada, küresel ısınma yüzünden Kuzey Kutbu’nda türü yok olacak ayıları ya da Alakır Vadisi’nde HES’ler yüzünden kesilen on binlerce kızılçam ağacını ve vadinin nemine bağlı yaşayan meşe türlerinin yok edilmesini önlemek için örgütleneceğim sanal arkadaşları, ‘karı-kız’ muhabbeti eden okuldakilere tercih ediyorum. Zaten hepsi lafta ha! Resmen evlenmeden pek seks de yaşanmıyor hâlâ Anadolu’da! Ya da... Neyse boş ver, hayvanlara yapılan cinsel zulmü biliyorsun”(Uzuner, 2015: 150-151). Yaşadığımız toplum içerisinde bize çok yakın olan fakat çevre ve ekoloji konuları gibi önemli konularla pek ilgisi bulunmayan birçok insan vardır. Yazar, çevre konusunu ön plana çıkarırken içinde bulunduğumuz toplumun bizi bu konulardan uzaklaştırdığını söylemektedir. Hatta evlenmeden seksin olmamasının bile hayvanlara zarar verdiğini ifade eder. Topluma ait olan bu değerden dolayı bir takım insanlar cinsel ihtiyaçlarını hayvan istismarıyla gidermektedir.

Teknolojik anlamda çok gelişip ilerlemiş olan insanlık, bir arama motoruna sormak istediği ne varsa sorup öğrenmektedir. Ancak, Afrika’da açlıkla boğuşmakta olan ülkelerin problemi için herhangi bir adım atılmamaktadır. Aslında insanlar için konuların önem sırası vardır. Bir önceki alıntıda ifade edildiği gibi teknoloji ve araba gibi konular insanların dikkatini çeker. Fakat doğa ve doğayla ilişkili konular ikinci üçüncü konu olurken kimilerince hiç gündeme gelmez. Buket Uzuner, *Toprak* romanında teknolojik olarak çok gelişmiş insanın açlık ve doğanın sömürülmesi gibi

konuları arka plana atmasını eleştirir. “Topraksız tarımın ve melez tohumların kıtlığı ne kadar engellediğini, Google Tanrısı'na sorup, sayısal olarak öğrenebiliriz. Ancak her gün hâlâ açlıktan ölen binlerce insanın acısını dijital olarak anlatacak bir program yazmayı başaramıyoruz, nedense? İlaveten GDO'lu gıdanın da içinde olduğu kanserojen ve alerjen etmenlerde görülen büyük artış, eğer ilaç şirketlerinin bir oyunu değilse, sevdiklerini kanserden kaybeden milyonlarca insan, kendi zekâsını diğer canlılardan üstün gören büyük kibri yüzünden belâsını buluyor demektir” (Uzuner, 2015: 311). Su kaynakları olmayan, çölleşme nedeniyle ekecek alan bulamayan bu ülkeler, açlığın yanı sıra yoksulluk, susuzluk ve sefaletle boğuşmak zorunda kalırlar. Genetiği değiştirilmiş gıdaların içerdiği kanserojen ve alerjen etmenler de modern dünyanın çağdaş vebası konumundadır. Bu durum bir bakıma insanın kendi kendisini cezalandırmasından başka bir şey değildir.

Doğa, hayvanlar, ağaçlar, bitkiler ve insanlar ile bütün unsurlarla bir bütündür. Bu oluşumun üzerine dayandığı denge, ekosistem olarak adlandırılır. Bu dengenin yok edilmesi ve ortadan kaldırılması bütün dünyanın dengesini onarılamaz bir şekilde bozacaktır. Doğa ve doğanın bir parçası olan hayvanlar insanın hayatını devam ettirmesi için çok önemli olmasına rağmen gerekli önemi ve hassasiyeti görememekte hatta sömürülmektedir. Doğa ve hayvan katliamlarının önüne geçilmesi ve bu konuda bütün insanların destek sağlamaları gerekmektedir. Aksi takdirde insan, gelecek nesillere yaşanılacak bir dünya bırakamayacaktır.

3.4. Küresel Isınma

Havadaki sera gazının ve karbondioksitin artmasıyla beraber dünyanın ısınması küresel ısınma olarak adlandırılır. Doğada bulunan her canlı belli bir denge üzerine yaşar. Bütün canlıların yaşayabileceği koşullar farklı farklıdır. Canlıların yaşayabileceği yerin belli bir iklimi ve buna bağlı olarak belli bir sıcaklık oranı vardır. Küresel ısınmayla beraber sıcaklık artışları meydana gelir ve mevsimlerin dengesi değişir. Mevsimlerin dengesinin değişmesinden dolayı hayvanlar ve insanlar hatta bitkiler bu değişimden kötü bir şekilde etkilenir. İnsanoğlu, bu durumdan kurtulmak için doğaya salınan sera gazını ve karbondioksiti azaltmalıdır. Aksi halde sera gazı ve karbondioksit dolayısıyla ortaya çıkan küresel ısınma mevsimlerin dengesini bozmaya devam edecek ve bazı türler, mevsimlerdeki bu değişimden ötürü

yok olacaktır. Doğanın her bir parçasının birbiriyle ilişkili olduğunu düşünürsek, doğaya küresel ısınma nedeniyle büyük zararlar veriliyor.

Su romanına, “Yaz, sevmeyenler için her yıl geçmesi beklenen bir hastalık gibidir” (Uzuner, 2012: 1) cümlesiyle başlayan yazar, “İstanbul, bu temmuz şehre edepsizce zulmeden azgın bir yaza tamamen teslim olmuştu. Şiddetli nem şehri dev bir akvaryuma, İstanbulluları da bezginlikten kendi dişlerinin gücünü unutan devasa bir lüfere dönüştürmüştü” (Uzuner, 2012: 1) sözleriyle de küresel ısınmaya işaret eder. Aşırı sıcaklık artışı, yüksek nem ve iklim koşulların değişmesi küresel ısınmanın en büyük göstergeleridir. Küresel ısınma iklim değişikliklerinin temel nedenidir. Küresel ısınma, dünyadaki ortalama sıcaklığın atmosferin yeryüzüne yakın olduğu noktalarda doğal yollarla veya insanların etki etmesiyle artmasıdır. Küresel ısınmanın sonucunda oluşan sera gazları, iklimlerin değişmesine ve ekolojik dengenin bozulmasına neden olmaktadır.

Küresel ısınma, küresel ısınmaya neden olan tüketim ve hızlı bir şekilde artış gösteren nüfus hareketleri en önemli çevresel problemlerdendir. Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan üretim, zaman ilerledikçe daha da artmıştır. Üretimdeki bu hızlı artış, büyük kentlere göçe neden olmuştur. Bu göç nedeniyle çarpık kentleşme ve gecekondulaşma hızlı bir şekilde artmıştır. Aniden büyük artış gösteren kent nüfusu kaynaklı evsel atıklar çevre kirliliğinin artmasına neden olmuştur. Ayrıca aşırı tüketim ve sanayiden kaynaklanan yoğun hammadde talepleri doğal kaynakların giderek azalmasına sebep olmuştur.

İstanbul’da son yüzyılın en sıcak yazı sözleriyle *Su* romanında küresel ısınmaya gönderme yapılır. “İstanbul’da yüzyılın en sıcak yazın bir cumartesi öğle sonrası devam ediyor, tasvir odasında hızla iyileşiyordu ve Komiser Ümit, dün gece sevdiğini koruduğuna inandığı o cümleyi, aslında Umay Nine’nin karakolda Defne Kaman için dua ettiğini hatırladığını, Semahat’a söylememeye karar verdi: ‘Nefes Almaya Devam Et!’” (Uzuner, 2012: 222). Umay Nine’nin bir kaman olmasına da değinilir. ‘Nefes almaya devam et’ cümlesiyle insanın karşısına çıkan engellere aldırmandan yaşaması gerektiği belirtilir. Çünkü her canlının yaşam hakkı kutsaldır. Bu sözcükler, diğer canlılar gibi insana da verilen yaşama hakkından her ne olursa olsun vaz geçilmemesi gerektiğini bize hatırlatır.

Küresel ısınma bir takım olaylar silsilesinin bir sonucudur. Fabrikaların filtresiz olması, şehir içindeki araçların artması ve fosil yakıtların tüketiminin artması, endüstrileşmenin hızla artması, ağaçların betonlaşma gibi dolaylı kesilmesi ve organik tarım yerine endüstriyel tarımın tercih edilmesi küresel ısınmanın başlıca nedenlerindendir. Küresel ısınmanın sonuçları ise daha yavaş ortaya çıkar. Aniden ortaya çıkan olaylara insanın tepki vermesi daha kolaydır. Fakat zamanla gelişen olaylara daha az tepki veririz. Bu noktada küresel ısınma hemen kendini göstermediği için ona karşı tepkilerimiz de yavaştır. Küresel ısınmanın yol açtığı felaket uzun bir zaman diliminde yavaş yavaş ilerler. Küresel ısınmanın zamanla nasıl bir felakete yol açabilecek olduğu vurgulanır.

Yazar, Defne Kaman üzerinden *Hava* romanında insanların birçok felakete yol açabilecek küresel ısınma gibi bir olay karşısında hiç yokmuş gibi davranmalarına dikkat çeker. “İklim değişikliği diye bir şey yokmuş ve küresel ısınma gibi kavramlar bazı art niyetli yabancı çevrelerin uydurmasıymış. Dünya klimatoloji tarihinde her zaman bazı iklimsel değişiklikler ve ısı sapmaları mevcuttur. Yazılarımda sık sık vurguladığım gibi fosil yakıtların, tüketim çılgınlığının, neoliberal küresel siyasetin, artan nüfusun, azalan dünya enerji ve gıda kaynaklarının, yaşadığımız rekor iklim dönüşümleriyle bir ilgisi yokmuş. Bazı art niyetli dış kaynaklar, benim iyi niyetimi kötüye kullandılar. Aldatıldım. Defne Kaman. Tarih. İmza. Bitti. O kadar.” (Uzuner, 2018: 20). Bildiğini bilmezlikten gelmeye çalışan insanoğlu, kendisini bekleyen felaketten de böyle kaçınabileceğini düşünmektedir. Küresel ısınma tüm dünyanın sonunu getirebilecek bir felakettir ve bir an evvel gereken önlemler alınmalıdır.

Küresel ısınmanın sonuçlarına her geçen şahit olmaktayız. Mevsimlerin dengesinin bozulması küresel ısınmanın en önemli sonuçlarından. Yazar Buket Uzuner, *Hava* romanında Defne Kaman’ın ağzıyla küresel ısınmanın bir takım sonuçlarına değinir. “Anadolu bozkırının dillere destan soğuk kışlarının ortasında, tam kalbindeyiz ve sıcaktan bunalıyoruz. Yüzyıllardır kış boyunca başı karlarla kaplı Erciyes, âdeta beyaza hasret. Zavallı ağaçlar kışın ortasında çiçek açıyor, dünyanın derelerini HES, ormanlarını maden ocakları ve beton oteller, denizleri plastik çöplerimizle yok ediyoruz. Havayı fosil yakıtlarla, daha çok et yemek

açgözlülüğümüzle zehirledik. Hayvanları acımasızca katledip, soylarını kurutuyoruz. Şimdi “Tabiat Ana 'Umay' bize cezamızı veriyor.” (Uzuner, 2018: 25-26) İnsanın doğaya verdiği zarar insana küresel ısınma olarak dönüyor. Mevsimlerin dengesinin bozulması kış mevsiminde yazı yaşamamız, yaz mevsiminde çöl sıcaklarını yaşamamız küresel ısınma nedeniyledir. Mevsimlerin değişmesi sadece insanları etkilemez aynı zamanda hayvan ve bitki popülasyonunu etkiler. Örneğin daha soğuk bir ortamda yaşaması gereken bir hayvan, aşırı sıcak dolayısıyla yer değiştirmek zorunda kalır. Havayı kirletmemiz, ağaçları kesmemiz dolayısıyla habitata çok zarar veriyoruz ve bundan dolayı küresel ısınma kaynaklı bir çok problemle yaşamak zorunda kalıyoruz.

Küresel ısınma bir bölgede aşırı sıcakların başlamasıyla orman yangınlarının hızla artması, çölleşmenin oluşması, hatta insan yaşamını bile tehlikeye atacak düzeye gelmesidir. Bir başka açıdan aynı anda dünyanın bir başka bölgesinde aşırı yağış nedeniyle her tarafın sularla kaplanması, sel felaketlerinin görülmesi, aşırı erozyon gibi doğa felaketlerinin meydana gelmesi olayıdır (Akın, 2006: 31).

İklim değişiklikleri küresel ısınmadan dolayı ortaya çıkan bir felakettir. Dünyanın farklı bölgelerinde görülen iklim değişikliklerinin temel nedeni küresel ısınmadır. *Hava*'da mevsim değişikliği “Sonsuz gibi görünen masmavi gökyüzünde birkaç bulut ancak dikkatle bakanların görebileceği yavaşlıkta şekil değiştirerek dolaşıyordu. Orta Anadolu'da yüzyıldır görülmemiş sıcaklıkta bir kış günüydü. Takvime bakmayı unutanlar, dalgınlıkla yaz mevsiminde olduklarına rahatlıkla inanabilirdi. Oysa Pastırma Yazı'nın üzerinden bile haftalar geçmişti.” (Uzuner, 2018: 33-34) cümleleriyle ele alınır. Küresel ısınma, dünyadaki ortalama sıcaklığın atmosferin yeryüzüne yakın olduğu noktalarda doğal yollarla veya insanların etki etmesiyle artmasıdır.

İnsanlığın yerleşik düzene geçişinden sonra iklimler her ne kadar değişmiyor gibi görünse de geçmişten günümüze dek elde edilen bulgular böyle olmadığını gösterir. Dünyanın iklimi doğal nedenlerle değişeceği gibi günümüz antropojenik etkilerle de değişebilir. Belki de insanlığın sonunu getirecek bu felaketin yerine pek önemli olmayan konularla ilgilenilmesi büyük bir ironidir. Yazar, *Hava* romanında

bu duruma dikkat çeker. “Belki de bu "değişen havalar” konusunu bir avuç işsiz güçsüz ve tuzu kuru “romantik çevreci aktivist”in şımarıkça eğlencesi sanmak, insanların kendilerini daha ciddi gerçeklerle ilgilenen önemli kişiler olarak hissetmesini sağlıyordu. Nasılsa "dünyayı kurtarmaya çabalayan bir avuç idealist” her zaman bir yerlerde bulunuyordu. Onlar da bu gezegendeki hayatın devamlılığı için korumaya çabaladıkları "tabiat”tan daha ciddi ve önemli hiçbir iş olmadığını söyleyip duruyorlardı” (Uzuner, 2018: 33-34). Çevre konularının belli çevrelerle dile getirilmesi insanın sorumluluklarını ortadan kaldırmaz. Çevre problemlerinin çözülmesi için her bireyin kendi etkisi doğrultusunda aksiyon alması gerekir.

Sanayi Devrimi ile birlikte doğaya sera gazları ve karbondioksit salınımından dolayı küresel ısınma meydana gelmiştir. Doğada var olan bütün canlılar, belli bir ortamda ve belli bir sıcaklıkta yaşarlar. Sıcaklığın değişmesi o ortamda yaşayan bütün canlıları olumsuz bir şekilde etkiler. Küresel ısınma ile birlikte sıcaklıkların değişmesi mevsimlerin değişmesine neden olmuştur. Küresel ısınmanın etkilerinden olan buz parçalarının erimesi ve okyanus seviyelerinin değişmesi ekosistemin parçası olan bütün unsurları etkilemiştir. Küresel ısınma probleminden kurtulmak için fabrika bacalarına filtre takmak, kullanılan deodorantların azaltılması ve fosil yakıtlar yerine yenilenebilir enerjinin kullanılması gerekmektedir.

3.5. Çevre Kirliliği

İçinde bulunduğumuz evren belli bir devrim içerisinde belli unsurlarla bir denge içerisinde varlığını devam ettirir. Bu unsurların her birinin kendi içerisinde bir dengesi vardır. İnsan hayatını bu dengeleri gözeterek devam ettirmelidir. Fakat insan, kendisini her şeyin merkezine koyarak doğanın ve unsurlarının kendisi için var olduğunu düşünür. Önemsenmeyen dengeler sebebiyle bu dengelerin bozulmasına çevre kirliliği adını veririz. Çevre kirliliği neticesinde ortaya çıkan problemlerin kaynağı insandır. Fabrikalardan salınan atıklar, kişisel bakım için kullandığımız deodorantlar, yenilebilir enerji yerine kullandığımız fosil yakıtlar ve çevreye bıraktığımız plastikler çevre kirliliğinin bazılarıdır. Çevre kirliliğinin küresel ısınma, hava kirliliği, ve su kirliliği gibi bir takım sonuçları olmaktadır. Bir takım insanlar, bu sonuçlardan kaçınmak için bazı önlemlerin alınması gerektiğini savunur. Fakat bu alınan önlemler çevre kirliliğinin son bulması için yeterli değildir. Önlem alınması

gerektiğini savunan şahıslardan biri olan Buket Uzuner, çevre kirliliği konusunda gösterdiği duyarlılığı kitaplarına da yansıtmıştır.

İnsanoğlu ihtiyaçları doğrultusunda ateşi bulmuştur. Yanan ilk ateş, aynı zamanda çevresel kirliliğin de öncüsü olmuştur. O zamana dek doğanın kendi işleyişi dışında sıra dışı bir olay gerçekleşmediği halde bu buluşla ilk kez doğanın dışında ortaya çıkan bir eylem gerçekleşmiş ve bu eylem giderek artmıştır. Örneğin belli bir zamana dek doğayla uyum içerisinde sakin bir yaşam sürdüren Amerikan yerlileri Avrupa'dan Yeni Dünya olarak adlandırılan Amerika'ya göç eden gözünü toprak ve para hırsı bürümüş beyaz insanlarla tanışır. Bu karşılaşmanın sonucunda Amerikan yerlileri ağır bedeller ödemek zorunda kalır. *Su* romanında doğanın yok olmasının aslında insanın yok olması anlamına geldiğini ifade eden bir atasözü kullanılır. “Son ağaç öldüğünde, son ırmak zehirlendiğinde ve son balık tutulduğunda parayı yiyemeyeceğimizi anlayacağız” --- (Cree) Kızılderilileri Atasözü” (Uzuner, 2012: 19). Doğayı ve doğaya ait olan unsurları sömürmeye devam etmemiz nedeniyle doğa, yok olacaktır. Doğa yok olunca doğayı feda ettiğimiz paranın pek kıymeti kalmayacaktır.

Batı'da ortaya meydana gelen değişimler, “modernleşme” olarak adlandırılan bir süreçle birlikte, dünyanın dört bir yanına yayılan toplumsal bir gerçekliği de ortaya çıkarmıştır” (Ferro, 2002: 573).

Modernleşme sürecinden geçen birçok millet, karşı konulamaz bir son olarak gördükleri bu süreci taklit kopyalamaya başlamışlardır. Fiziksel bilimler içerisinde gerçekleşen devrimler, sanayileşmeyi ortaya çıkarmış, bu süreç ise işbölümünü ve uzmanlaşmayı ortaya meydana getirmiştir. İnsanları yaşadıkları yerlerden eden demografik bir altüst oluş; insanların, atalarının yaşadıkları toprakları, onların bilgi ve tecrübelerini bir kenara iterek, şehirlere göç etmesine sebep olmuştur. Kentlerin çekiciliğine kapılan birçok insan, makinelerin dişlilerinin arasında sıkışmış, kendi doğasına yabancılaşan ve fakirleşen insan; çarpık yapılaşmayla, sömürmeyle ve güvensizlikle yolunu kaybetmiştir. Çok yapıli ulus-devletlerin senelerce süren savaşlar neticesinde çizilen yapay sınırları, toplumların beraber yaşama kültürüne geçici bir zırh vazifesi görmüştür. Gelişmiş bir ekonomi sistemiyle birbiri içine geçmiş ve fırsat eşitliğine göre ayarlanan toplumsal yapı da, “toplumsal

sözleşmenin” özünü oluşturmıştır. Kitle iletişim araçları ise böylesine karışık bir yapı içinde, insanlar ile toplumlar arasındaki bağı sıkılaştıran yapılar olarak öne çıkmıştır. İnsanoğlunun bilim ve teknolojiadaki ilerlemesi sürekli devam eden, “tarihin çizgisel ilerleyişi” anlayışıyla devam etmiştir. Fakat birçok insan, II. Dünya Savaşı’na kadar bu sürecin bu kadar yıkıcı bir güce dönüştüğünü fark edememiştir (İlboğa ve Aygöl, 2015: 68).

Milyonlarca insanın yok olmasına neden olan dünya savaşlarının temelinde Sanayi Devrimi yatmaktadır. Sanayi devrimi ile artan üretim, başta Almanya ve İngiltere olmak üzere birçok ülkenin ekonomik yönden güçlenmesine neden olmuştur. Bu gücü kendilerinden daha zayıf olan ülkeleri yok edip topraklarını kendi sınırlarına dâhil etmek ve bu ülkelerin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını ele geçirmek için kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemeleri bu savaşlara neden olmuştur. Sonuç ise tam bir çevresel felakettir. Kullanılan kimyasallar ve bu kimyasallardan ölen canlıların bedenlerinin açıkta kalması su, toprak ve havanın biyolojik ve ekolojik olarak dengelerini bozmuştur.

Büyük kentlerin göç yerleşimi sonucunda ortaya çıkan en büyük problemlerinden biri de insanların bireysel ihtiyaçları doğrultusunda ürettikleri çöplerdir. Evsel atıklarla birlikte çöplerin yarattığı kirlilik, çevresel anlamda en büyük sorunlardan biridir. Buna bir de insanların umursamaz tavırlarıyla çöp üretmeleri ve ürettikleri çöpleri işleri bittiği anda doğaya atıvermeleri sorunun daha da büyümesine yol açmaktadır. İnsanların çöpler konusundaki bu tavırları *Su* romanında da görmekteyiz. “Hastane bahçesi, şehrin cumartesi kalabalığını hiç aratmıyordu. Bahçe hastalarını veya doğuracak yakınlarını bekleyenlerle doluydu ama bilmeyen biri için bir piknik alanı olarak da algılanabilirdi. Üzüntü veya heyecandan yemek yemeye vakit bulamayan hasta yakınları, kantinden aldıkları yiyecek ve içeceklerle ağaçların altına öbeklenmişti. Bir futbol sahası büyüklüğündeki bol ağaçlıklı hastane bahçesinde ya hiç çöp kutusu yoktu ya da o gün orada bulunanlar daha önce çöp kutusu diye bir şey görmemişti. Kendi çöpleri içinde hiç rahatsız olmadan oturan insanlar, bu sırada bahçeye atmak üzere yeni çöpler üretmeye devam ediyordu” (Uzuner, 2012: 24). İçlerinde plastik bardaktan tabağa, ambalaj kâğıtlarından yiyecek artıklarına, rüzgârla uçan, sürüklenen ve sağa sola dağılan çöpler toprağa, suya ve havaya karışarak bu üç temel faktörün

kirlenmesine neden olur. Etkileri uzun yıllar devam eden ve doğada yok olmaları da uzun zaman alan bu çöpler, ilerleyen zamanlarda doğanın temizleyemeyeceği kadar artıp tam bir felakete dönüşecektir.

Doğada gözlemlenen olumsuz değişimler sadece basit bir çevre kirliliği değildir. Bu çevresel sorunlar, yerkabuğunun en üst katmanı olan litosferden atmosfere dek dünyanın işleyişinde, düzeninde ve dengesinde geri dönülemeyecek yıkımlara sebep olabilecek unsurlardır. Tüm çevresel sorunların arka planına bakıldığında sorunun insanoğlunda düğümlendiği görülecektir. İnsanın doğanın bir parçası olduğunu ifade eden *Su* romanının bu parçasında “Aylardır handiyse bütün karakolun kolektif hayâline dönüşen o su sesi, o yeşillik, o orman, o hamak, o uyku ve o huzur... 'İçinde insanın olmadığı bir doğa parçasında bir parça huzur' resmi aslında şehrin bağırsaklarını temizlemek gibi çok zor ve pis bir işte çalışan hemen her polisin hayallerinden biridir” (Uzuner, 2012: 88) cümleleriyle betonlaşan kent yaşamından uzaklaşıp doğaya, insanın gerçek yaşam alanına, dönme isteği dile getirilmiştir.

Greenpeace, dünyadaki çevre sorunlarını ortaya çıkarmayı amaç edinmiştir. Yeşil ve barış dolu bir gelecek için alınması gereken önlemleri bağımsız kampanyalar yürüterek çözümler bulmak amacıyla şiddetsiz ve yaratıcı çözümler sunar, bağımsız kampanyalar yürütür. *Su*’da Greenpeace ile ilgili geçen yer şöyledir. “Polisler bizi artık tanıyor Semahat, gösteri ve direnişlerimiz de bazıları daha toleranslı olmaya başladı. Ama her yerde olduğu gibi polisin içinde de bizim bir çıkar gözetmeden memleketin tabiatını korumaya çalıştığımızı anlayanlar da var, gözümüze gaz sıkkan da...” dedi Uygur, üzerindeki ‘Greenpeace Akdeniz’ tişörtünü işaret ederek” (Uzuner, 2012: 178). Biyoçeşitliliği korumak, okyanusların, toprağın, havanın ve su kaynaklarının yok edilmesini engellemek, dünyadaki bütün nükleer tehditlere son vermek, barışa, dünya çapında silahlardan arınmaya ve şiddetsizliği savunmak en önemli hedefleridir.

İnsanların neden olduğu çevre kirliliği ön plana çıkarılır. Kendini çevreci diye tanıtan insanlar çevreyi savunurken bile çevreye zarar vermektedir. Yazar *Su* romanında bu durumu işler. “Artık öğle olmak üzereydi, artan sıcaklığında etkisiyle kalabalık yavaş yavaş dağılırken, çevreci olduğunu iddia eden insanlar dâhil,

yedikleri ve içtikleri her şeyin ambalajını ve çöplerini yere atarak meydanı terk ediyordu” (Uzuner, 2012: 183). İnsanlar çevre konusunda o kadar bilinçsizdirler ki çöplerini bir bakıma kendi yaşam alanları olan dünyaya değil de bilinmez bir yere atıyormuş gibi davranmaktadırlar. Kentlerde yaşayan milyonlarca insan düşüncecek olursak çevre ve kent temizliği konusunda çok dikkatli olmamız gerektiğini anlarız.

Doğal kaynakları hiç bitmeyecek sonsuz bir kaynak olarak algılayıp kullanan insan, kendisiyle bir bütün oluşturan doğaya ihanet etmektedir. İnsan elinin değdiği her yer doğa için bir tehlike meydana getirmektedir. Sanayileşme, hızla artan nüfus, göç hareketleri, çarpık kentleşme, evsel atıklar, sanayi atıklarıyla doğanın bilinçsizce kirlenmesi, ormanların yok edilmesi, küresel ısınma insan marifetiyle ortaya çıkan olumsuz durumlardır. Ancak bunlara bir son verecek olan da yine insanın kendisidir. Doğanın tehlike kaynağı olan insanın yine doğanın umudu olmasını Uzuner, *Toprak* romanında işler. “Tabiat, hava, su, toprak ve güneşle bir bütündür, onun tüm canlılarla birlikte meydana getirdiği mükemmelliği vardır. Bunu bozan, bir anlamda tabiatın tek kusuru insandır. Fakat aynı zamanda, tıpkı meyvenin çekirdeği gibi, insan tabiatın göbeğinde, geleceğinin umudu olarak yer yer alır” (Uzuner, 2015: 103). İnsanın doğa için risk oluşturmamasının yanında yine doğa için umut olması tam bir ironidir.

Toprak’ta çevresel kirliliğe yol açılmaması gerektiği vurgulanır. “İnsanı zaten tabiatın bir parçası kabul edenler, Su, , Toprak, Hava ve Ateş, Ağaç ve tüm Canları annesi ve ailesi gördüğünden onları hor görmez, satıp, ezmez, ihtiyacından fazlasına tamah etmez, kullanıp atmaz. Onlar, bozulan, ağlayan, kuruyan, hasta, küsmüş Toprak’ın iyileştirebileceğini bilirler. Çünkü onlar Toprak’ın canlı olduğunu hiç unutmamıştır. Onlara kam ya da Kaman denir. Toprak’ın ruhunu gören bir onlar bir de âşıklar, ozanlar ve divanelerdir. Şimdiki zamanda adları: çevre gönüllüsü, tabiat meleği, doğa perisi” (Uzuner, 2015: 366). Dünya üzerinde yaşayan tüm canlılar bir aile gibidir. Kimse kimseyi hor görmemeli ve yok etmeye çalışmamalıdır. Toprak ne kadar incitilirse incitilsin yine de insana ve diğer canlılara yüz çevirmez.

Araştırmacıların üzerinde birleştikleri nokta havanın kirlenilerek dünyanın yaşanacak bir yer olmaktan çıkacak duruma gelmesine ilk etkenin insan eliyle oluşan olaylar olduğudur. Uzuner, *Hava* romanında hava sapsmalarının canlıların dengesini dozdüğundan ve

doğanın dengesinin bozulduğundan söz eder. “Ağaçlar, kuşlar, böcekler ve öteki tüm canlılar uzun süredir hazırlandıkları kışa daha yeni girmişken, ansızın dönüp gelen yazı hazırlıksız yakalanmaktan şaşkındılar. Gezegenin Orta Anadolu coğrafyasında yaşayan tüm canlılar içinde yalnızca insanlar, kışın ortasında selamsız, habersiz çıkıp geri gelen "yaz havası"na kayıtsız, hatta bundan oldukça hoşnut görünüyordu. Farklı coğrafyalardaki diğer insanlar da benzer iklim sapmalarında aynı tepkiyi veriyordu. Tüm canlılar içinde yalnızca insan bu sıra dışı olaya hiç şaşırılmıyordu.” (Uzuner, 2018: 34). Küresel ısınmaya bağlı olarak yaşanan iklimsel değişimler beraberinde birçok felaketi getirmiştir. Artan sel felaketleri ve fırtınalar, kuraklık artışı, deniz seviyelerinin yükselmeye başlaması, su kaynaklarının giderek azalması bunlardan birkaçıdır.

Çevre kirliliği günümüzdeki en büyük problemlerden biridir. Uyum ve bir denge içerisinde olan ekosistemin bu uyum ve dengesini bozan tek şey insandır. Çevreye duyarlı olmak yerine çevreyi daha fazla güç elde etmek için sömüren insan, çevreyi kirleterek ekosisteme en büyük zararı verir. Çevre kirliliğinin en büyük nedenlerinden biri nüfus artışıdır. Nüfus artışı insanların ihtiyaçlarını ve taleplerini artırır. Talepleri ve ihtiyaçları karşılamak isteyen insanlar, çevre kirliliği pahasına daha fazla üretim yapar. Fakat artan nüfusun belki de gelecekte çevre kirliliğinden dolayı içinde yaşayabileceği bir ortam mümkün olmayacaktır.

3.5.1. Su Kirliliği

İnsanlar, hayvanlar ve bitkiler olmak üzere bütün canlılar yaşamlarını su ile sürdürürler. Canlılar için önemli olan suyun çeşitli uygulamalar nedeniyle kullanılamaz hale gelmesine su kirliliği adı verilmektedir. Kullanılamaz hale gelen su, canlıların hayatlarını devam ettirmesi noktasında önemli bir problemdir. Deniz ve göllerin kirlenmesi denizlerde ve göllerde yaşayan canlıların azalmasına hatta bazı türlerin yok olmasına neden olmaktadır. Okyanusların kirlenmesi oksijen oranını da azaltmaktadır. Böcek ilaçları, kimyasal gübreler, kanalizasyon sisteminden sızan akıntılar, geri dönüştürülemeyen atıklar, besin atıkları, ağır metaller, fabrikalardan ve çiftliklerden salınan zehirli maddeler, yanlış ve kurallara aykırı kullanılan atık

sahaları, gemilerin yakıt tüketimi vb. faktörler su kirliliğinin önemli nedenlerindendir. Su kirliliğinin önüne geçmek için her bireyin bazı önlemler alması gerekmektedir.

Dünya üzerinde yer alan bütün sular güneşten sağlanan enerji sayesinde “Hidrolojik çevrim/ döngü” adı verilen ve süreklilik gösteren bir döngü içinde bulunmaktadır. Bu, aslında basit gibi görünen bir devridaimdir. İnsanlar ve canlılar ihtiyaçları kadar bu döngüden aldıkları suları kullandıktan sonra tekrardan bu döngüye geri verirler. Bu süreç sırasında suyun içine karışan zehirli ve tehlikeli maddeler suların kimyasal, fiziksel ve biyolojik niteliklerini değişmesine ve dolayısıyla da su kirliliğinin oluşmasına neden olur. Özellikle petrol türevlerinden yapılmış evsel atıklar büyük tehlike oluşturmaktadır. Ayrıca suyun israf edilmemesi ve boş yere kullanılmaması gerekir. Suyun israf edilmemesi gerektiği *Su* romanında dile getirilir. “Kurtuluş kaçmakta değil. Kurtulmak için sizin bizzat Suyun nereden kaynaklandığını bulmanız gerekiyor. Bunu da ancak siz bulabilirsiniz! Su kaynağını bulunca boşuna akmasını önleyeceksiniz. O zaman hem kendinizi, hem beni kurtaracaksınız. Suyu ziyan etmek günahtır. Şamanlığımızdan Anadolu'ya yadigâr kadim geleneğimizde bu böyledir: SU kutsaldır... SU... SU... SU...” (Uzuner, 2012: 84). İnsanlar, verdikleri paralarla suyun ve büyük çerçevede doğanın sahibi olduğunu düşünür. Doğanın ve özellikle suyun bir sonunun olabileceği unutulmuş bir gerçektir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO/DSÖ) yayımladığı verilere göre her yıl üç milyonun üzerinde insan ya kirli su kaynaklarından su içip kullanmaktan ya da temiz su kaynaklarına erişememekten dolayı bulaşıcı hastalıklara yakalanarak yaşamlarını yitirmektedir. Ölenlerin çoğu ise beş yaşından küçük çocuklardır. Temiz suya ulaşım bu kadar zorken su israfının önüne geçilememesi gün geçtikçe daha da büyük problemlere yol açacaktır.

3.5.2. Nükleer Kirlenme

İnsan ve çevre sağlığını sinsice tehdit eden ve en ölümcül hastalıklara yol açan nükleer (radyoaktif) kirlenme dünya ve insan için önemli bir problemdir. Örneğin, Türkiye'nin sınır komşusu olan Rusya'da meydana gelen nükleer santral patlamasının etkileri hem Rusya'da hem de Türkiye'de sürmektedir.

Japonya'nın iki kenti olan Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının yarattığı felaketin izleri hala hissedilir. *Toprak* romanıyla nükleer kirlenme ve geçmişte iktidar ve güç nedeniyle girilen savaşlarda nükleer bombaların kullanımına dikkat çekilir. “ABD'deki Three Mile adası santralinde oluşan nükleer felâkete soğutma sistemi neden olmuştu. Bu sistemi geliştirdik dediler, Fukuşima felâketinde bunu başaramadıkları ortaya çıktı. Çernobil nükleer felâketi üzerinden otuz küsur yıl geçti, bizim tarımımız ve bebekler dâhil sağlığımızı mahveden radyoaktif risk devam ediyor. Japonya'daki Fukuşima nükleer felâketine deprem neden oldu. Biz de deprem ülkesiyiz. Fransa 58 nükleer santralinin 18'ini yine güvenlik açığı nedeniyle kapattı. Çin dünyanın en kirli atığı olan nükleer atıklar nedeniyle, yenilenebilir temiz enerji alternatiflerini çalışıyor. Almanya Fukuşima'dan ders aldı ve 2022'ye kadar tüm nükleer santrallerini kapatmaya karar verdi. İşte bu bilgileri açık kaynaklardan okuduğum ve yazdığım için suçlanıyorum ben” (Uzuner, 2015: 173). Dünya ülkeleri, özellikle de ABD ve Rusya gibi gelişmiş ülkeler, atom santralleri kurmakta birbirleriyle yarış içindedir. 1963 yılında ‘Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması’ 1968 yılında imzaya açıldı ve dünya bir atom felaketi yumağına dönüşmekten son anda kurtuldu. Bugün hala nükleer silah edinme çabasında olan, nükleer santral fikrini ucuz ve rahat gören birçok ülke vardır. Ancak şu anda bile dünyayı birkaç kez art arda yok edebilecek atom bombası bazı ülkelerde mevcuttur.

Nükleer tesislerin kurulması konusunda insanlar bir takım fikir ayrılığı içindedir. Bazı insanlar nükleer tesislerin çevreye, doğaya, ülkenin doğal kaynaklarına ve toprağa zarar verdiğini düşünürken diğer insanlar, nükleer tesislerin güç devşirilmesi için ve enerjiye çabuk ulaşabilmesi için önemlidir diye düşünür. Nükleer tesislerin kurulmasına adına bir takım aktivistler ve gazeteciler karşı çıkmaktadır. *Hava* romanında nükleer tesislerin kurulmasının insan sağlığına ve doğaya zarar verdiği dile getirilir. “İyi de bakanlığın benim Kayseri'ye neden geldiğimi çok iyi biliyor olması lazım. Sonuçta nükleer santrallerin doğaya ve insan sağlığına zararlarını yazdığım için hiç tanımadığım bir adamın ihbarıyla hakkımda soruşturma açıldığını bilmeyen kaldı mı?” (Uzuner, 2018: 16). Nükleer tesislerin ülkeleri ve gelecekleri adına çok önemli olduğunu düşünen insanlar, nükleer

tesislerin yapılmaması adına verilen çabaların önüne geçmek ister. Bu alıntıda doğaya ve dolayısıyla insana en çok zararın yine insan eliyle verildiği görülür.

Yazar, dünya ve doğa için en büyük tehditlerden biri olan ve nükleer santrallere ve dünyaya yayılan nükleer tehlikeye dikkat çeker. Düşük maliyetlerle kurulması mümkün olan yenilebilir enerji tesislerinin yerine nükleer santrallerinin kurulmasını ve bunda ısrar edilmesi, nükleer kirlenmenin nedenlerindendir. Serinin ikinci romanı olan *Hava* romanında insanların özellikle sermaye sahiplerinin yeşil sermaye uğruna temiz enerjinin feda edildiğini görürüz. “Sanırım anlaşılmadığımız konu şu: Biz Türkiye ve gezegenimiz için yeşil değil, temiz enerji talep ediyoruz. Temiz enerji yenilenebilir enerjidir ve artık bunların düşük maliyetle kurulması mümkündür. Yeşil enerji sizin de belirttiğiniz gibi ille de temiz değildir. Bizim derdimiz öncelikle Türkiye'nin biyoçeşitlilik, tarım ve doğa harikası bölgelerine nükleer santral inadı yerine ÇED raporlarının ve halkın yararlarının şeffaflıkla ele alınması ve enerji sorununu zararları faydasından büyük felaketlere dönmeden çözülmesi. Nükleer santral güvenliği başlı başına bir sorun. Ama en önemlisi nükleer enerji atıklarının bize anlatılandan çok daha büyük, çok tehlikeli bir sorun olmasıdır.” (Uzuner, 2018: 172). Nükleer kirlenmenin insanlar tarafından kabul edilmesi adına kirlenme raporlarındaki kasti değişiklikler, insanların doğa için bilinçlenmesine engel olmaktadır.

Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir. Bu nedenle sanayisinde ve ekonomisinde risk alacak şekilde davranmaktadır. Bu nedenle yatırım alanlarını tarımdan ziyade teknolojiye ve inşaat sektörüne yönlendirmiştir. Neredeyse tüm akarsulara hidroelektrik santral kurmak ve sanayisi için gereken enerji kaynağını buradan temin etmek ister. Ayrıca nükleer santral hatta santraller kurmak niyetindedir. Henüz teknolojik gelişmesini bile tam anlamıyla oturtamamış bir ülke olan Türkiye nükleer santrallerin yol açacağı nükleer atıklarla henüz baş edebilecek durumda değildir. Bu arada gözden kaçan bir diğer nokta, bu uygulamanın doğal çevreye vereceği zarar ve atıkların nasıl ve ne şekilde değerlendirileceğidir. Şu anda ülkenin gündemindeki en önemli sorunlardan biri bu olmalıdır. İnsanların raporlar dışında geçmişten ders çıkarmamaları da sermaye sahiplerinin rahatça doğayı kirletmelerine neden olur.

Çernobil kazası, bugüne kadar olmuş kazaların en büyüğüdür. Bu kaza, yapılan bir test sırasında meydana gelmiştir. Kaza ile birlikte etrafa yayılan radyoaktif maddelerin kentte, tarım alanlarında, ormanlarda, deniz ve göller üzerinde birikmeler yaptığı gözlemlenmiştir. Kazada yirmi sekiz kişi ilk dört ay içinde radyasyon ve yanıklar nedeniyle ölmüştür. Diğer on dokuz kişi ise 2004 yılına kadar çeşitli nedenlerle hayatını kaybetmiştir. Çernobil kazasının etkisiyle bağışıklık sisteminde çökmelerin yaşandığı gözlemlenmiştir.

Hava romanında aldatıldığını söyleyen Defne Kaman aslında alayla söylenenlere karşılık vermektedir. “Nükleer santraller aslında ülkemizin ekonomisine büyük katkıda bulunacağı, gelişmişlik düzeyimizi artıracacağı, halkımıza iş olanağı yaratacağı ve düşmanlarımızı korkutacağı için önemlidir. Batı'nın nükleer enerjiden, sürdürülebilir temiz enerji kaynaklarına geçiş propagandası, benim gibi iyi niyetli insanları kandırmak için kurulmuş bir tuzaktır. Ben masumum, sadece aldatıldım. Nokta. Saygılarımla. Virgül. Defne Kaman. İmza.” (Uzuner, 2018: 20). Şaka yapıyormuş gibi yazmasına karşın yazdığı her cümlede ne denli haklı görülmektedir.

Çernobil'den sonra olan Fukushima Nükleer santrali felaketinin sonuçları nükleere tesisleri savunanlara karşı en iyi cevaptır. Fukushima 'da üç nükleer reaktörün eridiği bilinmektedir. Felaketin üzerinden tam on yıl geçmiştir. Radyasyon ve Kamu Sağlığı projesinde görevli Joseph Mangano'nun üç yıl önce söylediğine göre sezyum, stronsiyum, plütonyum ve iyot gibi radyoaktif kimyasallar havaya karışmış, aynı kimyasalların Pasifik Okyanusu'na karışması hiç durdurulamamış ve işçiler yüzden fazla kanserojenin sızıntısını halen durdurmaya çalışmaktadırlar. Artçı depremler ve kasırgalar insanları tedirgin ederken bölgedeki sağlık araştırmaları halen eksiktir ve yeni radyoaktif partiküllerin havaya karıştığına dair haberler vardır. Şirket ve hükümet temizleme faaliyetlerinin gidişatı konusunda dürüst davranmamaktadır. Nükleer Savaşın Önlenmesi için Uluslararası Doktorlar kurumundan Dr. Alex Rosen, bölgede sadece tiroit kanserinin sistematik olarak incelendiğini söylemiştir. Lösemi ya da şekil bozukluğu gibi radyasyonla ilintili vakalar ise henüz yeterince araştırılmamıştır. On sekiz yaşından küçük 380 bin çocuk ile yapılan tiroit kanseri araştırmasında beş yılda 187 vaka tespit edilmiştir. Dr.

Mangado'nun aktardığına göre böyle bir araştırmada normal şartlarda 12 vaka tespit edilmesi gerekiyordu.

Gelecek yıllarda sonuçların ne şekilde olacağı bilinmemektedir. Nükleer faaliyetlerinin artarak devam etmesi dünya ve insanlık için tehlike arz etmektedir.

3.5.3. Hava ve Hava Kirliliği

Hava etrafımızı çeşitli gazların karışımıdır. Canlıların yaşadığı katmana atmosfer denir. Bütün canlılar, hayatlarını devam ettirmek için havaya ihtiyaç duyarlar. Hava kirliliği artan çevre felaketlerinin başında gelir. Hava kirliliği, bütün canlıların hayatlarını olumsuz bir şekilde etkiler. Hava kirliliği, havaya yabancı maddelerin girmesi sebebiyledir. Plansız kentleşme, yeşil alanların yeteri kadar bulunmaması, yenilenebilir enerji yerine fosil yakıtların kullanılması, fabrikalara filtre takılmaması ve havaya salınan zararlı maddeler hava kirliliğinin başlıca sebeplerindendir. Hava kirliliğinin bir çözüme kavuşmaması geleceğin dünyasını ciddi şekilde tehdit etmektedir.

Havanın kirletilerek dünyanın yaşanılacak bir yer olmaktan çıkacak olması insan sebebiyledir. Küresel ısınmaya bağlı olarak yaşanan iklimsel değişimler beraberinde birçok felaketi getirmiştir. İklim değişiklikleri karşısında *Hava* romanında değinildiği gibi sadece insan şaşkın değildi. “Ağaçlar, kuşlar, böcekler ve öteki tüm canlılar uzun süredir hazırlandıkları kışa daha yeni girmişken, ansızın dönüp gelen yaza hazırlıksız yakalanmaktan şaşkındılar. Gezegenin Orta Anadolu coğrafyasında yaşayan tüm canlılar içinde yalnızca insanlar, kışın ortasında selamsız, habersiz çıkıp geri gelen “yaz havası” na kayıtsız, hatta bundan oldukça hoşnut görünüyordu. Farklı coğrafyalardaki diğer insanlar da benzer iklim sapmalarında aynı tepkiyi veriyordu. Tüm canlılar içinde yalnızca insan bu sıra dışı olaya hiç şaşırmıyordu.” (Uzuner, 2018: 34). Artan sel felaketleri ve fırtınalar, kuraklık artışı, deniz seviyelerinin yükselmeye başlaması, su kaynaklarının giderek azalması bunlardan birkaçıdır.

İnsan kendi yaşam kalitesinden, konforundan ve refahından ödün vermek istememektedir. İnsanoğlu doğaya bencilce ve çıkarını gözeterek davranmaktadır. Çevre kirliliği diye eleştiride bulunurken bir taraftan da çevreyi kirletmektedir.

Aşağıda yer alan dizeler, *Hava* romanının özünü ifade eder. Havanın insan özelinde bütün canlılar için önemi, insanın ve yaşamın başlangıcının hava olduğu ve havanın kirletilmesi sonucunda bundan etkilenen ekosistem gibi konular şiirsel bir dille ifade edilir. Şiirsel olarak havanın ve havaya ait kavramların ele alınması kavramların daha iyi anlaşılabilmesini sağlar.

“Başlangıçta Hava vardı / Yuvarlak göğün altında / Sadece Hava vardı. Hava nefes oldu, can oldu / Ağaçlara, kuşlara / Dağlara ve taşlara / Hava / Balıklarla yunusa / Bulutlar ve tohuma / Hava / Börtüyle böceğe / Kartal ve geyiğe / Arıyla yılanla / Ve kişiye can oldu / Hava / Sıhhat oldu, hayat oldu / Hava” (Uzuner, 2018: 247).

Serinin üçüncü kitabı olan *Hava* kitabında aşağıda ele alınacak dizelerle aslında her şeyin başlangıcının hava olduğu, dünyayı çevreleyen gökyüzünün altında havanın yer aldığı, yalnızca havanın canlılara nefes olduğu, onlara yaşam üflediği, ciğerlerinin havayla dolmasıyla hayata başladıkları ve dünyadaki tüm canlılara can veren unsurun hava olduğu söylenir. Ağaçlara, kuşlara, dağlara hatta taşlara bile can veren havadır. Balıklara, yunusa can veren yine havadır.

Hava, toprakta yaşayan böceklerle ve diğer organizmalara, havada kanat çırpmakta olan kartallara, Türklerin kutsal hayvanı olan geyiklere, arılara, yılanlara ve en önemlisi de insanoğluna can verdiğini, ona sağlık kazandırdığını, hayat verdiğini yani onun yaşam kaynağı olduğunu söylemektedir.

Semahat, *Hava* kitabında havanın sonuz bir başlangıç yaptığını ve dünyayı temizleyip arıttığını okur. Eser, canlıların ciğerlerine çektiği havanın ne denli temiz, şeffaf, hiç kokmuyormuş gibi görünse de asında hiçbir şeye benzemeyen eşsiz bir kokusu olduğunu ifade eder. “Hava ebedî bir başlangıçtı / Temiz oldu, mis oldu / Kokusuz ve tuzsuz oldu / Şeffaf oldu can oldu / Havanın sesiye Ney oldu” (Uzuner, 2018: 247-248). Havanın sesinin insanın ruhuna huzur veren neyin sesi olduğunu vurgulamaktadır.

Yeryüzünün yani dünyanın nefesinin hava olduğunu gökyüzünün efendisinin de hava olduğunu söyleyen *Hava* kitabı, bütün canlıların köklerinin havadan geldiğini dile getirir. “Hava / Nefesi dünyanın / Efendisi göklerin / Gözleri gezegenin

/ Kökümüz Havada / Gök ile Kök / Kök ile Gök / Birleşti Havada / Bir oldu özümüz / Yukarıda, gökte, yüksekte” (Uzuner, 2018: 248). Gökyüzü ile canlıların köklerinin, köklerle havanın bir bütün olduğunu bunların hepsinin havada bir araya geldiğini özlerin orada birleştiğini ifade etmektedir. Hava ile topağın birbiriyle yakın ilişki içerisinde olduğu ifade edilir.

Türk milletlerinin kültüründe renklerin de değeri ve önemi vardır. Bu nedenle havanın rengi olan mavi ile özümüzün rengi olan mavi aynı renge sahiptir. *Hava* kitabındaki şu satırlar mavi rengin öneminden bahseder. “Hava / Rengi gök rengidir, kök rengidir özümüzde / Mavi'nin adı gök ile kök oldu dilimizde / Maviyi gök rengi bildik destanımızda ve sözümüzde / Mavi sözünü hiç kullanmadık / Hava mavidir ezelden beri bizde / Nazar Boncuğuna kök oldu efsanemizde” (Uzuner, 2018: 248). Türk milletinin özünde ve dilinde mavi rengin gökyüzü ve sonsuzluk ile eşdeğer olduğunu belirten yazar Buket Uzuner, maviyi ve onun rengine sahip olan havayı destanlarımızdan ve sözlerimizden eksik etmediğimizi vurgulamaktadır.

Havanın bizim kültürümüzdeki renginin daima mavi renk olduğunu ve ezele kadar da böyle olacağı *Hava* kitabındaki “Soluğumuz Hava / Dirliğimiz / Sıhhat, sağlık ve saadetimiz Hava / Her canlının ruhuna üflenen Hava” (Uzuner, 2018: 248) ifadelerle dile getirilir. Nazara inanan Türk milleti nazar bocuğuna temel olan rengini de gökyüzünün mavi renginden esinlenerek mavi yapmıştı. Havanın dirlik ve düzenlik olduğunu, sağlık, mutluluk verdiğini, tüm canlıların ruhuna üflenen ve onlara can veren unsurun hava olduğu ifade edilir.

Hava kuşun kanatlarındaki boşluklara dolarak uçmasını sağlayan güç olduğu *Hava* kitabında dile getirilir. “Kuşun kanadındaki rüzgâr / Dağın başındaki bulut / Denizin üstündeki fırtına / Hava / Lodostur Samyelidir / Poyrazdır Karayeldir / Tayfundur Boradır” (Uzuner, 2018: 248-249). Dağların başında durmakta olan bulutlar havadan oluşmaktadır. Denizlerin üstünde esen fırtınaların yaratıldığı yerdir. Rüzgârlar, lodoslar, poyrazlar, karayeller, tayfunlar, boralar hep havada oluşmaktadır. Tüm hava olaylarının meydana geldiği yer havanın doldurmakta olduğu gökyüzüdür.

Hava insanlar için sadece olması gereken sıradan bir dünya unsurudur. Dünyada artan hava kirliliği havanın önemini bizlere tekrar hatırlatır. Ancak bu

sonsuz gibi görünen şeffaf, kokusu, tadı, rengi bile belli olmayan hava ekosistemin en önemli parçasıdır. Havayı kirletmeye devam edersek tarım yapmak imkansız hale geleceğinden insanların hayatlarını devam ettirmeleri de çok zor olacaktır.

Hava'da havanın da tıpkı insanlar gibi öfkелendiğini ve öfkesini yıldırımlar ve şimşekler yoluyla gösterdiğini söylenir. “Hava / Yıldırımdır şimşektir / Ateştir isyandır öfkedir / Hava” (Uzuner, 2018: 249). Doğaya yapılanların bir takım sonuçları muhakkak vardır. Yıldırım ve şimşek simgeleştirilerek doğaya yapılanların sonuçlarının yine doğa tarafından olacağı belirtilir.

Hava, mevsimler gibi zamanın evidir. Gece ile gündüzün; kış ile yazın, baharların, gökyüzünde asılı duran ve ışık saçan yıldızın, bahar mevsiminin evidir. *Hava*'daki “Gece ile gündüzün / Kış, yaz ve güzün / Göklere dizilmiş yıldızın / Baharın evidir Hava / Yurdun çatısı Hava / Bütün diğer gezegenlerin gıptayla gözlediği / Evrende eşi benzeri daha bulunamayan Hava” (Uzuner, 2018: 249) dizeleriyle havanın zaman devinimi içerisindeki mevsimlerin ev sahibi olduğu söylenir. Bir milletin vatanının çatısıdır. İnsanlar aynı gökyüzü altında yaşar, günlük hayatlarını, alışkanlıklarını sürdürür, isteklerine ulaşmak için mücadele eder. Diğer gezegenlerin atmosferlerinin olmamasından dolayı gezegenler, dünyaya havasından dolayı mecazi olarak gıpta ile baktığını ifade eder.

Havanın sahip olduğu özellikler *Hava* kitabında şöyle açıklanır. “Hava / Ağaçtır oksijenle / Yapraktır klorofille / Çiçektir kokuyla / Gıdadır iklimlerle / Topraktır Hava tohuma üfleyen / Sudur Hava yosuna dokunan / Canelidir, can suyudur Hava” (Uzuner, 2018: 249). Oksijenin canlılar için çok önemli olan havaya ev sahipliği yapar. Oksijen alan bitkiler fotosentez yapar, yeşil rengine kavuşur. Ağaçlar fotosentezle havanın oksijen dengesini sağlamasına yardım eder. Çiçeklere can ve koku veren de havadır. İklimler ve mevsimler hava ile dönüşür. Bitkiler toprağa tohum olarak düşer, zamanla olgunlaşır ve gıda olarak canlılara geri döner. Toprak ve hava tohuma can verir. Yosuna dokunan su da havadır. Hava olmadığı takdirde ne suyun ne de toprağın bir önemi kalır. Dengeyi sağlayan havadır.

Musiki makamları nasıl bestelerin rengini ve güzelliğini yaratıyorsa hava da musiki makamları gibi dünyanın rengini, kokusunu, tadını, düzenini, rüzgârını, mevsimini, baharını, kışını, yazını ayarlar. Bunu da bir maestro gibi elindeki müzik

aletlerini kullanarak yapmaktadır. *Hava* kitabında musiki makamlarının bestelerin güzelliğini artırması ile dünyanın rengi, kokusu ve düzeni arasındaki paralellik kurulduğu gözlenir. “Rehavî makamındadır / Rüzgâr tabiatlıyken / Hava / Ruha sonsuzluk duygusu / Yerçekiminden kurtulma hissi verir / Sıcak ve kuru Hava / Bir adı da Rast'tır. / Ruhavî'dir o zamanlar Hava” (Uzuner, 2018: 249-250). Rüzgârlar, ağaçlar, denizler, dağlar, toprak, su her şey havaya bağlıdır.

Makamlar müzikte parçanın nasıl çalınacağını, hızını, tonunu, coşkusunu, romantizmini ayarlıyorsa hava da canlara öyle enerji katmaktadır. *Hava*'da havanın esintisine göre insana verdiği özellik arasında paralellik olduğu ifade edilir. “Eğer soğuk ve nemliyse / Hava / Isfahan makamındadır / Güven duygusu katar cana / Zihin açıklığı, gönül yenilenmesidir / Isfahan makamındayken Hava. / Bazen de üzüntüyü gideren, gönül okşayan / Neva makamındadır Hava / Çünkü her seste ve makamda nefes vardır” (Uzuner, 2018: 250). Bazen hüznü, bazen de coşkuludur. Canlılar aldıkları her solukta havayı hissetmektedirler.

Hava kitabındaki alıntılanan sözlerle aslında havanın insanın ve canlıların var olduğu ilk zamanlardan bu yana zaten var olduğu ifade edilir. “Sestir Hava. / Havadır hepsinin soluduğu / Büyük İskender ile Attila Han'ın / Mevlâna Rumi ile Will Shakespeare'in / Gevher Nesibe Sultan ile Zeynep Zennur Hanım'ın / Evliya Çelebi ile Yusuf Has Hacıb'in / Aslında bütün atalarla ninelerin / Soluduğu havanın içinde / Aynı Argon gazını dönüp dolaştırıp, / Bugün bizim ciğerlerimize de üfleyendir / Şimdi soluduğumuz Hava” (Uzuner, 2018: 250). Atmosferin ve havanın aynı olduğunu değişmeyip dönüştüğünü; şimdiye dek yaşamış olan tanınmış birçok kişinin yanı sıra yaşamış ve yaşamakta olan bunca insanın aynı havayı soluduğunu havanın tüm canlılar için aynı olduğunu ifade etmektedir. William Shakespeare de Mevlana Celalettin Rumi gibi aynı havayı solumuştur. İskender ile Atilla'nın, dünyayı gezen seyyahımız Evliya Çelebi'nin, Saadet Veren Bilgiler kitabının yazarı olan Yusuf Has Hacıb'in, Kayseri'deki şifa kaynağının kurucusu olan Gevher Nesibe'nin, Zeynep Zennur Hanım'ın da aynı havayı soluduğunu, havanın herkese eşit davrandığını; hiçbir ayırım yapmaksızın tüm canlılara hayat verdiğini vurgulamaktadır.

Havanın aslında soyut bir kavram gibi olduğu düşüncesi *Hava*'da ifade edilir. “Hava / Dünyanın en tahmin edilemez / Ele avuca hiç sığmaz / Gözle görülemez cismi Hava. / Göklerin şeffaf kraliçesi Hava / Kii-Tilekey tınızı* / Dünyanın Nefesi Hava / Hava ki; o hep uçar; döner dolaşır / Hiç durulmaz, yerleşmez. / Ebedî gezgin, uçarı ruh Hava” (Uzuner, 2018: 250-251). İnsanlar somut ve soyut kavramlarını açıklarken hep “elle tutup gözle görülen” ifadesiyle söze başlarlar. Çünkü insan için en somut gerçek eliyle tutup gözüyle gördüğü gibidir. Aslında beş duyu ile yaratılan insan, dünyayı bu beş duyuyla algılar. Ama her nedense dokunma ve görme duyuları daima üstün gelir. Bu nedenle yazar aslında bu duruma işaret etmektedir. Havanın görünmese de göklerin inkâr edilemez kraliçesi olduğunu söyler. Havanın sınır tanımadığını, dünyanın her yerinde bulunabildiğini ifade eder. Onun ebedi bir gezgin olduğunu, ruhunun uçarı bir yapıya sahip olduğunu anlatır.

Yeryüzünde astrolojik bir olay olan burçların en uçarısının hava olduğu serinin üçüncü kitabı olan *Hava*'da dile getirilir. “Burçların en uçarısı, hayal perilerinin şahıkası / Hava / Titizdir, temizliğine düşkündür Hava / Kire toza hiç dayanamaz. / Hava / Kirletilirse eğer zindan eder dünyayı herkese Hava” (Uzuner, 2018: 251). Yazar için hava düşlerin perisidir. Hava, temizliğine düşkündür ve titizdir. Kir ve toz hiç istemez. Havayı kirleten kömür tozlarına, toz parçacıklarına hiç tahammülü yoktur. Eğer kirletilirse yeryüzünde yaşayan her canlı için dünya bir korkunç bir hal alır.

Temiz hava, bütün canlıların engellenemez hakkı olduğu *Hava* kitabında belirtilir. “Temiz hava haktır, adalettir./ Temiz hava candır, şarttır. / Havası temiz olmayan milletin soyu kurur, dili ölür. / Kirli hava hastalıktır, darlıktır, kıtlıktır, / Havası kirli gezegenin önce iklimi bozulur, felâketi, afeti hiç bitmez” (Uzuner, 2018: 251). Eğer bir canlı sağlıklı biçimde yaşamak istiyorsa havayı koruması şarttır. Yeryüzünde havas kirliliğinden dolayı insanlar ölebilmektedirler.

Kirli bir havada oksijen çok azalır ve ozon tabakası zarar görürse bunun kıtlığın başlangıcı olacağı *Hava* kitabında vurgulanır. “Kirli havada kıtlık başlar, / Böyledir esirgeyen göklerin kanunu. / Havanın kanunu göklere yazılıdır. / Kaldır başını bak göklere. Oku! / Bütün kadim gelenekler havayı ve gökleri, / Rüzgâr ve fırtınayı kutlar ve kutsar. / Çünkü gelecek göklerde, göklerin havasıyla kanımızdadır”

(Uzuner, 2018: 251-252). Ozon tabakası zarar görünce bitkiler ve diğer canlılar yeterince nefes alamaz. Yeterince nefes alınmaması kıtlığa yol açar. Havasını koruyan uluslar geleceklerini de korur. Türk milleti de dâhil olmak üzere ne kadar uygarlık kurulmuşsa hepsi de gökleri yüce makam olarak kabul etmiştir. Soluduğumuz hava akciğerlerimizden kanımıza gitmekte ve bizim yaşamamızı sağlamaktadır. Dolaşım sistemlerinde havadan gelen oksijen olmadığı takdirde bütün canlılar yok olacaktır.

Hava, her şeyin temelinde yer aldığını *Hava* kitabındaki “Hava oksijenle hücremizde, kalbimizdedir. / Hava zihnimizin en dibindedir. / Sık sık kaldır başını / Oku! / Hava / Göktür Köktür. / Hava bilir, mevsimlerin düzenini / Hava tanır iklimin döngüsünü ve bereketin sırrını” (Uzuner, 2018: 252) dizeleriyle anlaşılıyor. Hava mevsimlerin ve iklimlerin düzenini belirler. Hava, ciğerlerimizde, kalbimizde ve kanımızda her zaman mevcuttur. Hava bereketin temelidir. Hava olmadan tarımın olması pek mümkün değildir.

Dünyada yaşayan tüm canlılar nasıl yaşayacaklarını ve farklı zaman dilimlerinde neler yapılması gerektiğini hava yoluyla anladığını *Hava* tomanındaki alıntıyla anlayabiliyoruz. “Elma kendi çiçeğinin mevsimini bilir, / Ayı uyuyacağı kışı tanır. / Kartal yumurtlayacağı iklimi, / Geyik ve yunus yavrulayacağı baharı anlar. / Hava anlatır köylüye: ‘Tilkilerin ne zaman evliliklerini kutladıklarını / Hava söyler çiftçiye: ‘Yılanların ne zaman mateme girdiklerini / Hava bilir: ‘Horozların ne zaman evlilik coşkusu içinde olduklarını” (Uzuner, 2018: 252). Kış uykusuna yatan ayıdan ne zaman yumurtlayacağını belirleyecek olan kartala kadar tüm canlılar zamanlamalarını havaya göre yapmaktadır. Toprak insanları doğanın tüm sırlarını hava aracılığı ile öğrenmektedir.

Bu denge bir kere bile bozulursa bundan sonra olabilecek tüm felaketler birbiri ardınca gelir. *Hava*’da her şeyin birbiriyle ilintili olduğunu görebiliyoruz. “Bir bozulursa Tabiat’ın dengesi / Ah değişirse iklimler, afallarsa mevsimler, / Ah o zaman devamlı avlanır insan denen / Şaşarsa iklim döngüsü / Kontrol edemez hırsını ve kibrini İnsanoğlu / Bitirir denizlerde balıkla yunusu / Ormanda geyikle ceylanı / Topraktaki ağacı, zeytini, kayını / Bostandaki kavunu, bağdaki üzümü / Ağaçtaki kuşu, dağdaki keçiyi, / Unutur parçası olduğunu Tabiat’ın” (Uzuner, 2018: 253).

Doğanın değesi altüst olur. Kaos meydana gelir. Doğadaki her şey birbiriyle bağlantılı olduğu için felaketlerin ardı sıra gelmesi kaçınılmazdır.

Hava'daki dizelerle doğanın dengesinin bozulduğu zaman artık bir kurtarıcının olmayacağı ve insanların doğaya yaptıklarının bir sonucu olacağını söyler. "Tüketir, boşaltır, yok eder doğayı / Efendisi zanneder kendini dünyanın / Bu yüzden dünyanın dengesini koruyan Hava'dır. / Hava. / Çünkü değişirse iklimin düzeni / Yükselirse denizler / Ah artık Nuh yok ki gemi yapsın yeniden / Bu yüzden hatırla / Havanın kanunu göklere yazılıdır. Kaldır başını göklere" (Uzuner, 2018: 253). Dünyanın dengesini koruyan ve yaşayan bütün canlıların hayatlarını devam etmesini sağlayan havadır. Hava bozulduğunda bütün canlılar da yavaş yavaş yok olmaya başlayacaktır.

Yahudilik ve İslamiyet'e göre bir kere dünyanın ve havanın dengesini bozulmuş ve Nuh tufanı olmuştur. "Bu âyet Nûh'un sözü değil, Allah'ın kelâmı olup inkârcılar hakkında verilen hükmü ve uygulanan muameleyi haber vermektedir. Nûh kavminin, günahları yüzünden tûfanda boğularak dünyada hak ettikleri cezaya çarptırıldıkları, âhirette de cehenneme gönderilecekleri bildirilmiş; böylece dolaylı olarak onlar gibi putlara tapan Araplar da uyarılmıştır" (Karaman, 2003: 468).

Serinin üçüncü kitabı olan *Hava* kitabında geçmişten günümüze atalarımızın hava ile münasebetinden bahseder. "Bak oraya / Oku! / Hava / Canımız / Soluğumuz / Kutlumuz, kutsalımız Hava. / Binlerce yıl önce Atamızla ninemiz / Dedem Korkut ile Ninem Umay / Yaradanı aradı göklerde / Tunguzlar ile Buryatlar / Şorlar ile Altaylar / Kırgızlar ile Hakaslar / Hunlar ile İskitler / Uygurlar ile Avarlar / Göktürkler ki, Köktürkler / Bu dili annesinden öğrenenler / Gökte aradı istikbalini, kutluyu ve bilgiyi / Göklere sordu hayatın sırrını / "Gelecek göklerde!" dedi, binlerce yıl sonra / Atamız yeniden / "Ufuktan asla umut kesme!" dedi Ninemiz. / Çünkü Havadır / Canın içindeki can / Hava / O tek bir nefesi bile hayatın iksiridir" (Uzuner, 2018: 253-254). Atalarımız, bize her zaman geleceğimizin göklerde olduğunu söyler. Havanızı ve canınızı her şeyden önce korumamız gerektiğini asırlardır söylemişlerdir. Kulak verilmediği takdirde bedelinin de son derece ağır olacağı söylenmiştir. İnsan çoğunlukla özgürlüğü hava ve gökyüzüyle bağdaştırır ve geleceğini ve umudunu göklerde arar.

Hava kitabındaki şiirin bu bölümünde her şeyin başlangıcının ve sonunun havada olduğu ifade edilir. “İşte biz Hava'yı böyle böyle öğrendik Atamız ve Ninemizden, / Bay Ülgen'den ve Bayan Umay'dan, / Sibiry'a'dan, Orta Asya'dan, / Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan / Hazar'dan ve Akdeniz'den / Ege'den, Karadeniz'den / Kayseri ve Konya'dan / Bursa'dan Amasya'dan, / Çanakkale ve İstanbul'dan / Ankara'dan Antep'ten / Selanik'ten İzmir'den / Hatay'dan Mardin'den / Bu kültürler bizim, hepimizin / Hava, Su, Toprak / Bu dünya, bu gezegen / Yurttur yurdumuz / Bu gezegen evimiz / Sadece bir ömürlük kiracıyız / Korur her canlı yurdunu / Çünkü çatımız gökkubbemiz. / Hava ilk nefesimiz / Hava son nefesimiz / Hava ile can bulur, / Hava ile can veririz” (Uzuner, 2018: 254-255). Kutsal kitaplarda söylendiği gibi sonsuzdan gelindi, sonsuzluğa gidilecektir, sözünün bir başka söyleniş şeklidir. Mistik bir yaklaşım söz konusudur. Bütün canlıların yaşamasının ve hayatlarını devam ettirmesinin en büyük sebeplerindendir.

Hava eserinde Semahat'ın okuduğu *Hava* kitabında bu kitabı okuyanlar için iyi dileklerde bulunulur. “Bizi ilk karşılayan ve son yolcu edendir Hava. / Her kim ki, bu Hava Kitabı'nı okur ve dinlerse / Havanın bereketi onun bereketi olsun” (Uzuner, 2018: 255). Kitabını okuyanlar ya da dinleyenler (İşitme engelliler için söylenmiştir.) için Türk geleneklerinde olduğu gibi hayır duası etmekte, havanın bereketinin üzerlerinde olmasını dilemektedir.

Hava, insanın yaşamasını sağlayan en önemli elementtir. Su ve yemek olmadan birkaç gün yaşamak mümkündür. Ancak hava olmadan birkaç dakikadan fazla yaşamak mümkün değildir. Bu nedenle bir insan için hava evlat kadar değerli olduğu ve insanın evladını korur gibi havayı koruması gerektiği *Hava* kitabında belirtilir. “Canını korur gibi onu korusun, / Evlâdının kıymetini bilir gibi onu bilsin / Evinin çatısı, damı gibi kollasın gök kubbeyi / Torununun nefesi gibi temiz tutsun, / Annesinin hatırı gibi baksın Hava'ya “(Uzuner, 2018: 255). Torun büyüklerin muradıdır, sevgisi evlat sevgisinden bile üstündür. Yazar, insanların havayı torununun soluğu kadar temiz tutmasını önermektedir. Anne, her insanın en kıymetlisidir. Ana hatırı hepsinden önde gelir. İnsan havaya annesinin hatırı gibi bakmalıdır.

Semahat'ın okuduğu *Hava* kitabında orman kıyımına değinilir ve bu kısımda ağaç kesmek yerine daha çok ağaç dikmek gerektiği vurgulanır. “Ağaç kesmesin, ağaç diksin / Mevsimleri gözet sin / Ecdadı gibi saygı göst ersin soluduğu Hava'ya / İçtiği Su'ya, ekmeğini yediği Toprak'a “(Uzuner, 2018: 255). Küresel ısınma nedeniyle dengesi bozulan mevsimlerin gözetilmesi de yazarın talepleri arasındadır. Anasına atasına gösterdiği saygının aynısını hava için de istemiştir. Sadece havaya değil suya ve toprağa da aynı saygının gösterilmesini dilemektedir.

Geçmişten günümüze yaşayan bütün insanlar hava dolayısıyla yaşamlarını sürdürür. Nesillerimiz geleceğimiz doğa iledir. Bütün canlılar hayatlarını hava ile sürdürebilmektedir. Havanın insan için ne kadar önemli olduğu *Hava* kitabındaki şiirin son dizelerinde de bir kez daha ifade edilir. “İhtiyacı kadar tüketsin. / Doyacak kadar yesin / Serinleyecek kadar içsin / Bu uyarı hakikattir. / Sanma ki, destanlardaki afetler düzmecedir; kurmaca. / Hakikattir insanoğullarının uğursuzluğu. / Uzak dur uğursuzdan, hayırsızdan / Uğurlu, hayırlı, çocuklar, meymenetli nesiller yetiştir / Toprağı, ağacı, Havayı seven, gezegeni evi bilen, /Atasına ninesine, komşusuna hatta düşmanına bile / Şefkat taşıyan gönüller yetiştir. / Ey sen Hava Kitabı'nı okuyan kişi, sana müjdeler olsun! / Çoktan unuttuğun Hava'nın değerini yeniden hatırladın. / Binlerce yıldır içinde uyuyan bilgiler şimdi uyandı. / Zamanıdır kutlamak nefesini artık / Kutlu olsun nefesin! / Nefsin Hava'dır / Nefesin canındır, / Geleceğindir Hava. / Hava” (Uzuner, 2018: 255-256). İnsanoğlu, havaya zarar verdiği takdirde geleceği hakkında endişelenmesi gerekir. Bütün canlıların geleceği havayla ilintilidir. Bugün ve gelecek için havanın ve dolayısıyla doğanın korunması çok önemlidir.

Bütün parçalarıyla bir bütün olan ekosistemi tehdit eden en büyük problemlerden biri hava kirliliğidir. Trafik, sanayi ve ısınma sistemleri hava kirliliğinin en büyük nedenlerindendir. Havanın kirlenmesi yaşamlarını sürdürmek için temiz havaya ihtiyaç duyan bütün canlılar için bir tehdittir. Çünkü canlılar, hayatlarını devam ettirmek için temiz havaya ihtiyaç duyarlar. Ekosistemin bir parçası olan havanın zarar görmesi bütün ekosistemi etkilemektedir. Hava kirliliğinin hızlanarak devam etmesi geleceğin dünyasını da tehdit etmektedir.

SONUÇ

Çevresel sorunlar, son birkaç yüzyıl süresince tüm dünya gündeminde çözümlenememiş sorunlar arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Çevre sağlığı, doğada yaşayan tüm canlılar gibi insan için de yaşamsal önem taşıyan bir unsurdur. Doğa ile insan arasında insanoğlunun var oluşundan beri sıkı bir ilişki vardır.

Doğanın bir parçası olan insan, doğa-insan arasındaki ilişkiye ek olarak kendi yarattığı koşullar çerçevesinde ticarete bağlı geliştirdiği finansal sisteme dayalı ekonomi temelli bir dünyaya da sahiptir. Tesis edilen ekonomik temelli dünya düzeni aynı zamanda insanın yaşam biçimi haline gelmiştir. İnsanoğlu, soyut bir alışveriş aracı olan para merkezli finans sistemine paralel olarak çevre ve doğa ilişkisine ekonomik çıkarlarını da katmıştır. Ekonomi, sanayileşme ve buna bağlı olarak üretim yapmaktır. Her üretim ekonomik anlamda tüketim yoluyla kazanım sağlarken çevresel bağlamda ortaya çıkan sonuçlar, doğa katliamına dolayısıyla da çevresel felaketlere yol açmaktadır.

Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları Su, Toprak ve Hava başlıklı romanlar, Buket Uzuner'in de ifade ettiği gibi bir doğa yazını örneği olarak hazırlanmıştır. Uzuner; bu seri romanları, doğayla iç içe yaşayan ve doğanın ritmini kendi iç ritmi olarak geliştiren kadim Kaman geleneği odağında ekoeleştirel bir yaklaşımla yazmıştır. Her üç romanda da yazar, roman kişilerinin deneyimlerinden yola çıkarak Kaman geleneğinde içkin olan kadın ve erkeğin eşit olduğu, yaşamın bütün zorluklarına karşı ikisinin birlikte çözüm ürettiği, doğaya saygılı, bütün canlıları eşit gören bir anlayışı Bilge Kaman Umay Nine'nin dilinden yansıtmaya çalışır.

Buket Uzuner'in, söz konusu romanlarında mekân olarak tercih ettiği şehirler oldukça dikkat çekicidir. Anadolu'nun zengin kültürel dokusunun yanı sıra çevresel sorunları barındıran şehirlerin seçimi ekoleştiri ve Kaman geleneği bağlamında kurmaca evren için uygun zemin hazırlar. *Su* için seçtiği şehir İstanbul, *Toprak* için seçtiği Çorum ve *Hava* için seçtiği Kayseri şehirleri sahip oldukları kültürel ve tarihî unsurlarla hem çevresel sorunların hem de Kaman geleneğinin harmanlanarak aktarılmasına olanak sağlar. Uzuner; romanlarında izleksel yapıyı, şehirlerin kentsel ve kültürel yapıları ile bu şehirlerde yaşayan insanların çevreye karşı olumsuz tutumları odağında oluşturur. *Su* romanında İstanbul, aile içi şiddet ve kadın

cinayetlerinin; *Toprak* romanında Çorum, tarihî eser kaçakçılığının; *Hava* romanında Kayseri, nükleer enerji ve veganlık/vejetaryenlik izleklerinin anlatıldığı şehirler olarak görülür.

Serinin üç kitabında da hırsına ve açgözlülüğüne yenik düşen insanın hem kendisine hem de diğer canlılarla birlikte içinde yaşamakta olduğu doğaya ve kültürel mirasa verdiği zararlar ele alınır. Uzuner, her üç romanda kötücül insanların karşısına Kaman geleneğini yaşatmakta olan Umay Nine ile onun torunu olan Defne Kaman'ı koyarak iyi bir insan olmanın yollarını göstermeye çalışır. Anneanne ile torununu model olarak seçmesi aynı zamanda sosyal bir olguya göndermedir. Bu seçimle Buket Uzuner, kültürel zenginliğin harcanacak bir miras değil kuşaktan kuşağa aktarılması gereken bir servet olduğunu örtük bir biçimde yansıtır.

Su romanında seçtiği hayvan “yunus”, *Toprak* romanında “geyik” ve *Hava* romanında ise “kartal”dır. Bu üç hayvan Türk mitolojisinden alınmıştır. Bu hayvanlar sadece İslam öncesi Türk mitolojisinde değil aynı zamanda İslamiyet sonrası dönemlerin menkıbe ve efsanelerinde de görülür. *Su* romanında Defne Kaman'ın Yunus peygamber gibi yunusun karnında ima edilmesi, İslami motiflere bir göndermedir. *Toprak* romanında geyik figürü Şaman törenlerinde Şamanların suretine büründüğü ruhlardan biri olması Şaman geleneğine işaret ederken, İslamiyet sonrasında da birçok menkıbede kullanılması İslamiyet'e gönderme yapar. *Hava* romanında kartal figürü, eski Türklerde Gök Tanrı'yı temsil etmesi ve ayrıca adaleti temsil nedeniyle eski Türk geleneğine işaret eder.

Romanlarının beslendiği bir başka kaynak, *Kutadgu Bilig* adlı eserdir. *Kutadgu Bilig*'de alınan dizeler, üç romanda da kullanılır. Kullanılan dizeler, romandaki gizemli olayların çözülmesi açısından önemli olduğu için üç romanda da önemli bir yer teşkil eder. *Kutadgu Bilig* eserinde yazılı olanlar ile İslamiyet sonrası dönem sonrasında kullanılan temalar birbirine benzer.

Üçlemenin dayandırıldığı en önemli konu çevre sorunlarıdır. Çevre sorunlarından önce insan ve doğa arasındaki ilişkiye değinmek gerekir. İnsanoğlu dünya üzerinde var olduğu ilk zamandan şüana kadar içinde yaşam sürdüğü doğa ile alışveriş içindedir. Doğa ile yaşamının neticesinde doğayı etkilemiş ve doğadan dolaylı ve dolaysız olarak etkilenmiştir. İnsanın doğada var olduğu ilk zamanlarda

toplayıcı olarak hayatını devam ettiren insanoğlu, alet yapımını öğrenerek avcı bir toplum rolü kazanmıştır. Yüzyıllar boyunca doğadan etkilenen insanoğlu, doğayı kullanmayı ve doğadan yararlanmayı öğrenmiş ve tarım ile de göçebelikten yerleşik düzene geçmiştir. Tarımla birlikte ortaya çıkan üretim fazlası mal ve hizmetler ticareti ortaya çıkarmıştır. Sanayi Devrimi ile beraber sanayi toplumu ortaya çıkmıştır. Doğadan etkilenen insanoğlu, Sanayi Devrimi ile beraber doğayı etkisi altına almıştır. Daha güçlü olmak ve daha fazla güç elde etmek isteyen devletler ve dolayısıyla insanlar, doğayı sömürmeye ve doğanın dengesini bozma pahasına doğaya zarar vermeye başlamışlardır. Mevsimlerin değişmesi ve küresel ısınma gibi problemler doğanın dengesinin bozulmasından dolayıdır.

Doğa ve insan arasında her zaman bir ilişki olagelmıştır. Fakat doğa ve kadın arasında ise bazı benzerlikler mevcuttur. Doğa ile kadın eril toplumlar nedeniyle tarih boyunca sömürülmüş ve kullanılmıştır. Erkek ve erkeğe dayalı toplumlar, doğayı ve kadını hayatın bir parçası olarak kabul etmek yerine daha fazla güç elde etmek için sonuçlarını düşünmeksizin sömürmüştür. Doğanın ve kadının birbirine benzetilmesi sadece sömürü düzeninden değildir. Kadın ve doğa üremenin ve çoğalmanın sembolüdür. Kadın, insanların çoğalması için gerekli olan rahme sahip olduğundan çoğalmanın sembolüdür. Doğa ise doğanın yenilenmesi ve çoğalması için gerekli olan hava, toprak ve su unsurlarına ev sahipliği yaptığı için çoğalmanın ve üremenin sembolüdür. Ayrıca doğa ve kadın arasındaki benzetmeleri eski toplumlarında görmek mümkündür. Hatta şundaki dilimizde ve kültürümüzde yerleşmiş olan söylemler yoluyla da kadın ve doğa arasındaki benzetmeleri biliriz.

Doğa, hayvanlar, ağaçlar, bitkiler ve insanlar ile bütün unsurlarla bir bütündür. Bu oluşumun üzerine dayandığı denge, ekosistem olarak adlandırılır. Bu dengenin yok edilmesi ve ortadan kaldırılması bütün dünyanın dengesini onarılamaz bir şekilde bozacaktır. Doğa ve doğanın bir parçası olan hayvanlar insanın hayatını devam ettirmesi için çok önemli olmasına rağmen gerekli önemi ve hassasiyeti görememekte hatta sömürülmektedir. Doğa ve hayvan katliamlarının önüne geçilmesi ve bu konuda bütün insanların destek sağlamaları gerekmektedir. Aksi takdirde insan, gelecek nesillere yaşanılacak bir dünya bırakamayacaktır.

Çevre kirliliği günümüzdeki en büyük problemlerden biridir. Uyum ve bir denge içerisinde olan ekosistemin bu uyum ve dengesini bozan tek şey insandır. Çevreye duyarlı olmak yerine çevreyi daha fazla güç elde etmek için sömüren insan, çevreyi kirleterek ekosisteme en büyük zararı verir. Çevre kirliliğinin en büyük nedenlerinden biri nüfus artışıdır. Nüfus artışı insanların ihtiyaçlarını ve taleplerini artırır. Talepleri ve ihtiyaçları karşılamak isteyen insanlar, çevre kirliliği pahasına daha fazla üretim yapar. Fakat artan nüfusun belki de gelecekte çevre kirliliğinden dolayı içinde yaşayabileceği bir ortam mümkün olmayacaktır.

Çevre sorunlarının en önemlilerinden biri küresel ısınmadır. Sanayi Devrimi ile birlikte doğaya sera gazları ve karbondioksit salınımından dolayı küresel ısınma meydana gelmiştir. Doğada var olan bütün canlılar, belli bir ortamda ve belli bir sıcaklıkta yaşarlar. Sıcaklığın değişmesi o ortamda yaşayan bütün canlıları olumsuz bir şekilde etkiler. Küresel ısınma ile birlikte sıcaklıkların değişmesi mevsimlerin değişmesine neden olmuştur. Küresel ısınmanın etkilerinden olan buz parçalarının erimesi ve okyanus seviyelerinin değişmesi ekosistemin parçası olan bütün unsurları etkilemiştir. Küresel ısınma probleminden kurtulmak için fabrika bacalarına filtre takmak, kullanılan deodorantların azaltılması ve fosil yakıtlar yerine yenilenebilir enerjinin kullanılması gerekmektedir.

Su kirliliği dünyadaki bütün canlıları tehdit etmektedir. İnsanlar, hayvanlar ve bitkiler olmak üzere bütün canlılar yaşamlarını su ile sürdürürler. Canlılar için önemli olan suyun çeşitli uygulamalar nedeniyle kullanılamaz hale gelmesine su kirliliği adı verilmektedir. Kullanılamaz hale gelen su, canlıların hayatlarını devam ettirmesi noktasında önemli bir problemdir. Deniz ve göllerin kirlenmesi denizlerde ve göllerde yaşayan canlıların azalmasına hatta bazı türlerin yok olmasına neden olmaktadır. Okyanusların kirlenmesi oksijen oranını da azaltmaktadır. Böcek ilaçları, kimyasal gübreler, kanalizasyon sisteminden sızan akıntılar, geri dönüştürülemeyen atıklar, besin atıkları, ağır metaller, fabrikalardan ve çiftliklerden salınan zehirli maddeler, yanlış ve kurallara aykırı kullanılan atık sahaları, gemilerin yakıt tüketimi vb. faktörler su kirliliğinin önemli nedenlerindendir. Su kirliliğinin önüne geçmek için her bireyin bazı önlemler alması gerekmektedir. İnsan ve çevre sağlığını sinsice

tehdit eden ve en ölümcül hastalıklara yol açan nükleer (radyoaktif) kirlenme dünyayı ve insanlığı tehdit eden bir diğer problemidir.

İnsanlığı ve canlıları tehdit eden bir diğer problem hava kirliliğidir. Hava etrafımızı çeşitli gazların karışımıdır. Canlıların yaşadığı katmana atmosfer denir. Bütün canlılar, hayatlarını devam ettirmek için havaya ihtiyaç duyarlar. Hava kirliliği artan çevre felaketlerinin başında gelir. Hava kirliliği, bütün canlıların hayatlarını olumsuz bir şekilde etkiler. Hava kirliliği, havaya yabancı maddelerin girmesi sebebiyledir. Plansız kentleşme, yeşil alanların yeteri kadar bulunmaması, yenilenebilir enerji yerine fosil yakıtların kullanılması, fabrikalara filtre takılmaması ve havaya salınan zararlı maddeler hava kirliliğinin başlıca sebeplerindendir. Hava kirliliğinin bir çözüme kavuşmaması geleceğin dünyasını ciddi şekilde tehdit etmektedir

Buket Uzuner, eserlerinin temelinde çevre sorunlarını yerleştirir. Çevre sorunlarını incelerken çevre kirliliğinin topluma ve diğer canlılara da etkisini işler. Doğa ile barış içerisinde yaşayan eski Türk topluluklarının geleneklerini toplumun şundaki tutumlarıyla karşılaştırarak çevreye aslında nasıl davranmamız gerektiğini gösterir. Kutadgu Bilig eseri yazarın olay örgüsüne yerleştirdiği bir diğer husustur. Eski Türk toplumunun değerlerini bu kitap aracılığıyla da ifade eder. İslamiyet sonrası geleneğin parçalarını eserlerde bulmak mümkündür. Yazar Buket Uzuner, Çevre sorunlarını; İslamiyet öncesi ve sonrası geleneklerle, Kutadgu Bilig eseriyle, Şaman ve Kaman gelenekleriyle *Su*, *Toprak* ve *Hava* eserlerini oluşturur.

KAYNAKÇA

- Abasıyanık, S. F. (2021), **Son Kuşlar**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aksel, M. (2010), **Türklerde Dini Resimler**. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Arslan, A. A. (2007), **Orta Asya Türk ve Amerika Kızılderili Şamanlarının Giysileri. Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü TÜRKSOY- Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi.
- Aslan, C. (2017a), Memet Baydur'un Tensing Adlı Tiyatro Oyununa Eleştirel Bir Yaklaşım. **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 5, (61), 102-111.
- Aslan, C. (2017b), Tahsin Yucel's Environmental Sensivity In His Novel "The Skyscraper". **International Journal of Management and Applied Science**, 3(2) http://www.iraj.in/journal/journal_file/journal_pdf/14-149440809045-47.pdf 348-351.
- Balık, M. ve Tekben, B. (2014), Çevreci eleştiri Kuramı Açısından Müge İplikçi'nin Cemre Adlı Romanı. **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2, (2/1), 338-351.
- Bayat, F. (2018), **Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dişi, Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler, İyeler ve Demonoloji)-2**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Berktaş, F. (1996). Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimsenliği. **Kadın Araştırmaları Dergisi**, (4), 73-76.
- Boynukara, H. (1997), **Modern Eleştiri Terimleri**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Bulut, D. (2005), **Çevre ve Edebiyat: Yeni Bir Yazın Kuramı Olarak Ekoeleştiri**. İstanbul: Littera Yayınları.
- Can, Ş. (1997), **Klasik Yunan Mitolojisi**. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Carson, R. (1962), **Silent Spring**. Boston: Paul Brooks.
- Çelikbaş, Ö. E. (2020). Kam İnancı ve Sanatla Terapide Sağaltım Bağlantısı, **Social Mentality and Researcher Thinkers Journal**, 6 (27), 6-24.
- Çepel, N. (1992), **Doğa Çevre Ekoloji ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Çoruhlu, Yaşar (2011). **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dartma B. (2005), **Kur'an ve Ekoloji**. İstanbul: Rağbet Yayınları
- Dönmez, P. (2001), **Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye'de Yapılan Yayınların Bibliyografyası ve Bu Yayınların Analizi**. (Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Elevli B. (1998), *Madencilik Çevre ve ÇED Raporu*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003), *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Erdoğan, B. (2007), *Sorulara Türk Mitolojisi*. İstanbul: Pozitif Yayınları
- Ergun, P. (2012), Küresel Dünyanın Tüketim Mitleri Fakelore'un Başarısı: Yılbaşı Mı Kutluyoruz Noel Mi?. *Millî Folklor*. Yıl: 24, (95)
- Erhat, A. (1996), *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erinç, S. (1984), *Klimatoloji ve Metodları*. İstanbul: Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları
- Ertuğrul İ. (2004), *Andre Gide'i Mitlerle Okumak*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ferro, M. (2002), *Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar 13-20. Yüzyıl*, (Çev: Cedden M.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Görür, G. (2011), Temel Ekolojik Kavramlar, *Genel Ekoloji* içinde, (der: Gökmen, S.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Güney, E. (2003), *Toprak – Bitki Ekocoğrafya Sözlüğü*. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Güvenç B. (1984), *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Halikarnas B. (1998), *Anadolu Efsaneleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İlboğa, M. ve Aygöl, H. H., (2015), Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında İnsan-Doğa Diyalektiği. *Akademik Bakış Dergisi*, (52), 64.
- İnan, A. (1972), *Türk Ansiklopedisi*. cilt XX, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- İslam B. (2000), *Ekoloji Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Birleşik Yayınları.
- İşler, E. (2004), *Andre Gide'i Mitlerle Okumak*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kaleli, B. (2005). *Buket Uzuner'in Hikâye ve Romanları Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Karaman, H., Çağırıcı, M., Dönmez, İ. K., Gümüş, S. (2003), *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, cilt V, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karahan, B. (2002), Yeşillenen Edebiyat Eleştirisi, *Varlık Dergisi*, Yıl: 2019, (3), 257.
- Keleş, R., Hamamcı C. (1993), *Çevrebilim*. Ankara: İmge Yayınları.
- Keleş, R., Hamamcı C. (2005), *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Yayınları.
- Küçükcoşkun, Y. (2016), *Türk Romanında Mitik Görünüm*. (Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

- Muslu, Y. (1983), *Ekoloji*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Necatigil, B. (1983), *100 Soruda Mitologya*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Odum, E. (1975), *Ecology*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Oparin, A. I. (1965), *Origin of Life*. (Çev: Morgulis S.), New York: Dover Publications.
- Ögel, B. (1971), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları
- Radloff, W. (2008), *Türklük ve Şamanlık, Türkçesi*. (Çev: Temir, A., Andaç, T., Uğurlu N.), İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Segal, R. A. (2012), *Mit*, (Çev: Örgü, N.), Ankara: Dost Kitabevi.
- Sonnenfeld, David A. and Mol, Arthur P. J. (2002), “Globalization and the Transformation of Environmental Governance An Introduction”. *American Behavioral Scientist* p.1323
- Şahin, C. (2001), *Türklerde Ejder ve Simurg Motiflerinin Grafik Gelişimi*. (Doktora Tezi). Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şahin, İ. (2012), *Haz ve Günah: Bir Tanpınar Yorumu*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şahin, Y. (2005), *Küresel Isınma Fetişizmi*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Taydaş, A. (2012), *Türk Mitolojisindeki Sembollerin Grafik Sanatı Eğitimindeki Yeri ve Önemi*. (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- TDK (Türkçe Sözlük) (2011), *Mit maddesi*. Ankara: Türk Dil Kurumları Yayınları.
- Tecimer, Ö. (2005), *Sinema: Modern Mitoloji*. İstanbul: Plan B Yayınları
- Toros, A., Ulusoy, M. ve Ergöçmen, B., (1997), *Ulusal Çevre Eylem Planı, Nüfus ve Çevre*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları
- Tökel, D. A. (2000), *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tökel, D. A. (2001), Sanat ve Edebiyatın Kaynağı Olarak Mitler. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (16).
- Uzuner, B. (2012), *Su*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Uzuner, B. (2015), *Toprak*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Uzuner, B. (2018), *Hava*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Veyne, P. (2003), *Yunanlılar Mitlerine İnanmışlar mıydı?*. (Çev: Alkan M.), Ankara: Dost Kitabevi.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı Adı: DANIŞMAN Ali

Uyruğu: T.C

E-mail:

ORCID:

Eğitim

Derece

Eğitim Birimi

Mezuniyet Tarihi

Y. Lisans: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı (Tezli)
31/03/2022

Lisans: Pamukkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı
24/06/2015

İş Deneyimi

Yıl

Yer

Görev

.....

.....

.....

Yabancı Dil

İngilizce

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

17/01/2022

Tez Başlığı / Konusu:

“Buket Uzuner’in Tabiat Üçlemesinin (Su, Toprak, Hava) Ekokritizm Açısından İncelenmesi”

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam **93** sayfalık kısmına ilişkin, 17/01/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından **TURNİTİN** intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % **13** (on üç) dür.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

17/01/2022
Ali DANIŞMAN

Adı Soyadı : Ali DANIŞMAN

Öğrenci No : 18920001016

Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Programı : Tezli Yüksek Lisans

Statüsü : Y. Lisans ☐ Doktora ☐

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Celal ASLAN
17/01/2022

ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR
17/01/2022
Prof. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü